

PAVEL ŠVANDA / Stará odpověď na starou otázku

BRONISŁAW WILDSTEIN / Práva versus právo

MILOŠ DOLEŽAL / Několik epizod z příběhu číhošťského zázraku a mučednické smrti P. Josefa Toufara

STANISLAV BALÍK / Tomáš Garrigue Masaryk
a český antiklerikalismus

Kontexty

časopis o kultuře a společnosti

Portrét básníka ZENO KAPRÁLA

JOSEF MLEJNEK / Kristův svědek Vít Bohumil Tajovský

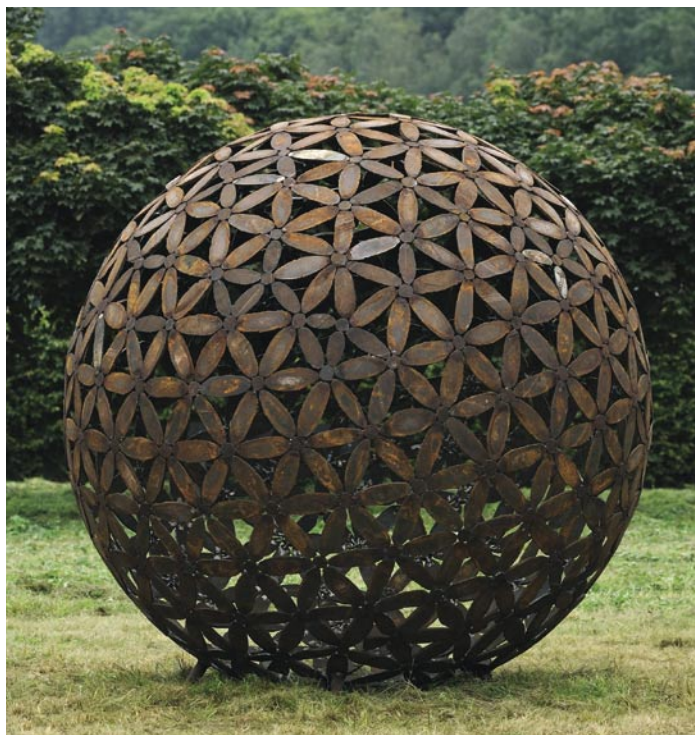
JIŘÍ HANUŠ / Oblomov: čistá duše 19. století

PAVEL KOLMAČKA / Básníci čtou básníky

JIŘÍ OLIČ / 4 x Čestmír Suška

Ročník IV. (XXIII.) • cena čísla 100 Kč • Vydává Centrum pro studium demokracie a kultury

4/2012

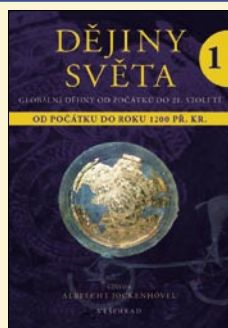

NAKLADATELSTVÍ
VYŠEHRAĐ
SPOL. S R. O.

VÍTA NEJEDLÉHO 15,
130 00 PRAHA 3
tel./fax: 224 221 703
info@ivysehrad.cz

Vyšehrad – expedice,
Štěboholská 44/1307,
102 00 Praha 10
tel./fax: 271 961 380
distribuce@ivysehrad.cz

Při nákupu
v **expedičním skladu**
sleva 20 %
na **www.ivysehrad.cz**
sleva 15 %

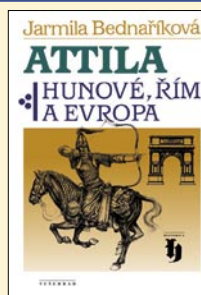
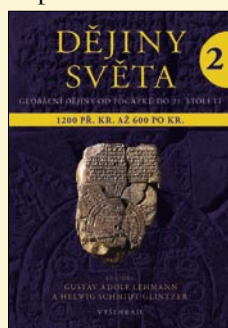

Albrecht Jockenhövel (ed.)
DĚJINY SVĚTA 1
Od počátku
do roku 1200 př. Kr.

V červnu 2012 vyšel v češtině 1. svazek šestidílné řady *Dějiny světa* s podtitulem *Globální dějiny od počátků do 21. století*, vydaných v roce 2011 prestižním německým nakladatelstvím Wissenschaftliche Buchgesellschaft v Darmstadtu. 2. svazek vyjde v říjnu 2012.

První díl zpracovává nejstarší dějiny v širokém geografickém záběru od Afriky přes Evropu a Asii až po Ameriku. Úvodní kapitoly sledují fyzický a mentální vývoj rodu Homo sapiens v době kamenné a rozšíření člověka po všech kontinentech před dobou ledovou. Seznamuje se vznikem prvních velkých sídlišť počátkem neolitu, základem prvních vyspělých civilizací. V centru pozornosti jsou nejen nejznámější civilizace starověku (Egypt, Mezopotámie, Arabský poloostrov, povodí Indu, Malá Asie či Středomoří – ale i nejstarší kultury Afriky, Číny, starověké Ameriky a odlehlé oblasti v Arktidě).

Váz., 480 s., 598 Kč

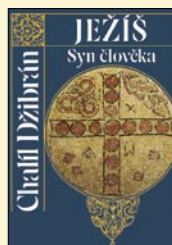

Jarmila Bednaříková
ATTILA

Hunové, Řím a Evropa

Příchodem Hunů do Evropy ve 2. polovině 4. století po Kr. vyvrcholilo tzv. velké stěhování národů. Noví nájezdníci si rychle začali podmaňovat „barbarský“ svět od Černomoří a dolního Podunají až k hornímu Dunaji. Nová kniha autor-ky úspěšné práce *Stěhování*

národů J. Bednaříkové hledá odpovědi na otázky, odkud Hunové přišli, jaká byla jejich původní společnost a kultura v Asii i proč v Evropě zapůsobili tak apokalyptickým dojmem. *Váz., 344 s., 358 Kč*

Chalíl Džibrán

JEŽÍŠ SYN ČLOVĚKA

Ch. Džibrán, autor nesmrtelného *Proroka*, svým poeticko-mystickým rukopisem oživuje osobnost Ježíše Nazaretského. Vyprávějí o něm učedníci, následovníci, ženy, aristokraté, učenci, kupci, ale i oponenti a nepřátelé a vydávají svá nejhrůznější svědectví o jeho životě. Vyprávění jednotlivých

postav se však Džibránovi stávají především prostorem pro vlastní úvahy, v nichž se nejen vyznává z niterného vztahu k Synu člověka, ale také rozjímá o mnoha věčných tématech lidského života. *Váz., 200 s., 198 Kč*

REVOLVER
EVE

CENA RR – Bohumil Doležal / OBRAZY – Pure Beauty / BESLAN
Dopisy – GOMBROWICZ + DUBUFFET / ZEMĚ ZASLÍBENÁ
PRÓZA – Blažicková, Lichtenstein, Vlasáková, Gál, Štindl + Bolf
DAODEJING – Král, Merta, Typl / DESIGN – Čumlivski, Babák
Rotbauer – REEGEN, BOUDNÍK, BOUŠE a další / ATELIERY
Kritický COULEUR – literatura, výtvarné umění, film, divadlo
DVD / Foukal – Poslední přednáška E. Bondyho, The Making Of

JAN FOUKAL
THE MAKING OF

thank you: agata, adela, jirfin, janka, hanka třetřilová, jitka,
tata, tereza, ivo brom, honza mayer, ondra jelek, honza
žuster, darina, téra, richard kolbe, tereza reich, mahajla,
štěpán kubišta, junof, josef, martin kotas, lucie-sergej, mama,
kajda, zdena, manka, tom fuki, jele brown, garry griffin,
boolin, milou, zbyněk-šněd, miluši novotný, lopz,
daniel pitin, ondra němec
© HOMEVIDEOFILM 2011

zdarma DVD
Jan Foukal
DVA FILMY

K dostání v knihkupectvích, s výraznou slevou v redakci RR (Jindřišská 5, Praha 1) nebo poštou. Objednávejte na webu: www.revolverrevue.cz
email: sekretariat@revolverrevue.cz nebo telefonicky: 222 245 801.

Editorial

Zdálo by se na první pohled, že výročí zahájení druhého vatikánského koncilu (v říjnu 1962) se týká pouze katolíků, kteří se na něm rozhodli, že se budou snažit pochopit dobré stránky moderní doby, že nebudou apriorně odsuzovat jiné křesťany a jiné přístupy k Božím tajemstvím a že se nemusejí při svých aktivitách neustále ptát svých kněží a biskupů, co mají dělat.

Je to ovšem omyl: sněm může být inspirací i pro sekulární svět a jeho smýšlení. Předně ukázal, že i tak konzervativní instituce, jako je církev, se může reformovat, tj. proměňovat tak, aby zůstala zakotvena ve svých zakladatelských idejích a současně se otevřela aktuálním výzvám. Dále ukázal paradoxní skutečnost, že k proměně může dojít i tam, kde by ji nikdo nečekal, a navíc shora, tj. od světového episkopátu a jeho teologických poradců.

Na šedesátá léta se dnes historikové dívají jako na období, které znamenalo zásadní předěl v moderní historii, nejen na generační, ale na strukturně-mentální změnu. Církev na toto období reagovala takřkajíc na poslední chvíli, v posledním záchvěvu moderny. Je dobře, že se tak stalo. Dnes, jak se zdá, jsme ale od koncilu a „zlatých šedesátých“ vzdáleni více, než tušíme. Alespoň v Evropě. A nejde jen o to, že vymizel politický a ideový protipól Východ–Západ, který určoval také koncilní proces.

Především už o mnoho méně věříme institucím a jejich významu. O to více hledáme své společenské zakotvení a neformální podobu sociálních vztahů a vazeb. O mnoho méně věříme svým zvoleným, delegovaným nebo jmenovaným reprezentantům. Naše nedůvěra k těm, kdo jsou „nahore“, dosáhla kritického bodu – jak v církvi, tak v sekulární společnosti. O to více hledáme neformální autoritu – zkrátka někoho, komu by se dalo věřit. Málo také důvěřujeme tomu, že by budoucnost byla optimistická – převládá pocit, že žijeme v permanentních krizích, které jen zhoršují naši osobní a společenskou situaci. O to více hledáme někoho, kdo by nám poskytl alespoň zdání naděje. Stále více mizí také představa, že by některé koncepty měly univerzalistický ráz. Naše vnitřní autonomie se dotýká sebezničujícího bodu.

Jinými slovy: církev i společnost nežijí v odlišných světech, jak by se to mohlo někomu zdát. Vesmír a náš

svět, včetně našeho života v něm, je pouze jeden. A sdílíme v něm radosti i úzkosti, naděje i beznaděje, perspektivy i jejich ztrátu. Věřící i nevěřící, křesťané katoličtí, křesťané nekatoličtí, stoupenci všech věr, ateisté bojovní i pacifističtí. Jsou hloubky, v nichž je naše lidství podrobeno zkouškám, které vyžadují víru navzdory nedůvěře a naději navzdory beznaději. Katolíky v tomto smyslu poučil poslední koncil, který znovu připomněl základní akcenty evangelia a církevních otců. Mnozí jiní čekají na své vlastní koncily – budiž jim přáno.

Přijetí koncilu a jeho základních priorit není záležitostí papeže nebo kurie, je to věc národních církví, od arcibiskupa až po pokřtěného „jednoročního dobrovolníka“, který se uvolí jít do kostela o Vánocích. V tomto smyslu je koncil programem, který u nás zůstává trapně nevyužit, a to na všech úrovních církevního, společenského, ba politického spektra. Není možné se nadále odvolávat na to, že zbrzdění koncilního procesu zapříčinily sovětské tanky, bezzubá interpretace prorežimní organizace *Pacem in Terris* nebo jiné vnější okolnosti. Už dvacet dva let je jen a jen na nás, jak si poradíme s klíčovými výzvami minulosti, jak je naplníme novým, aktuálním obsahem. Koncil celosvětové církve je jednou z nich, i když nám to může být proti srsti. Domácí pokus uspořádat ve svobodném prostředí malý domácí sněm vysuměl do ztracena. Jeho základní dokument neznají ani samotní katolíci.

Katolická církev je tu však stále s námi, navzdory všem negativistickým předpovědím. Stále (ať už s majetkem, nebo bez něho) cosi vyučuje, kohosi vzdělává či poučuje, za mnohé se modlí. Je to instituce konzervativní, ale před padesáti lety dokázala, že se umí přizpůsobit. Je to instituce problematická, zvláště v českých očích, ale svým způsobem účtyhodná. Nevznikla předevcírem, pamatuje pády říší a vznik nových, svoje vlastní selhání i obnovy. Občas se zdá, že její dny jsou již sečteny, pak se znovu probudí k novému životu. Její existence je záhadná.

Vyročí druhého vatikánského koncilu možná přiměje k promýšlení otázky, čím světový katolicismus, ačkoli i on prožívá své bolestivé okamžiky, přispívá k tomu, aby se náš svět stal lidštějším. O tom by mohli zapřemýšlet samozřejmě nejen ti, co se k církvi nehlásí, ale především a znovu samotní katolíci.

JIRÍ HANUŠ

Texty /

PAVEL ŠVANDA

Stará odpověď na starou otázku 3

BRONISŁAW WILDSTEIN

Práva versus právo 5

JIŘÍ OLIČ

4x Čestmír Suška 19

MILOŠ DOLEŽAL

Noc getsemanské zahrady. Několik
epizod z příběhu číhoštského zázraku
a mučednické smrti P. Josefa Toufara 28

STANISLAV BALÍK

Tomáš Garrigue Masaryk
a český antiklerikalismus 41

Rozhovor /

IVANA RYČLOVÁ

Hlas Iriny Ratušinské stále zní 47

JOSEF MLEJNEK

Církev se vždy měnila a bude
se měnit i do budoucna.
Rozhovor s Tomášem Petráčkem 56

Vzpomínky /

JIŘÍ HANUŠ

Jaroslav Šabata: brněnský fenomén 63

JOSEF MLEJNEK

Kristův svědek Vít Bohumil Tajovský 65

Literatura /

JIŘÍ HANUŠ

Oblomov: čistá duše 19. století 68

ALAIN BESANÇON

Proč zakoušíme zvláštní potěšení
při četbě Marcela Prousta? 73

JIŘÍ URBANEC

Zeno Kaprál myslitel 83

Větrný žentour. Z poezie ZENO KAPRÁLA . . . 86

Ano ale. Z maxim ZENO KAPRÁLA 92

Básníci čtou básníky /

Vybírá PAVEL KOLMAČKA 94

Nad knihami /

RYSZARD LEGUTKO

Esej o polské duši. Anno Domini 2012 . . . 98

Z nových knih 103

Kontexty

časopis o kultuře a společnosti

Vydává **Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK)**

Venhudova 17, 614 00 Brno, tel./fax 545 213 862, e-mail: cdk@cdk.cz, <http://www.cdk.cz>

Ročník IV. (v návaznosti na časopis *Proglas* ročník XXIII.) • Vychází šestkrát ročně • **Editoři** Petr Fiala, Jiří Hanuš, František Mikš (šéfredaktor) • **Redakce** David Jalový (jazykový redaktor), Lenka Váchová (výkonná redaktorka) • **Celoroční předplatné** 500 Kč • **Sponzorské předplatné** 1 000 Kč • **Objednávky předplatného** Venhudova 17, 614 00 Brno, tel./fax: 545 213 862, e-mail: objednavky@cdk.cz • **Bankovní spojení** 120 402 514 / 0600 • Nevyžádané rukopisy se nevracejí • **Tisk** Reprocentrum, Blansko • **Registrace MK ČR** E 18685 • **ISSN** 1803-6988 • **Na obálce** Čestmír Suška: Koule rezavých květů • Vychází s finanční podporou Statutárního města Brna, Ministerstva kultury ČR a Státního fondu kultury ČR.

Stará odpověď na starou otázku

PAVEL ŠVANDA

Za mých mladých let rozumnější část evropské, ale i české levicové inteligence, zaražená akutními problémy sovětského tábora, pilně řešila problém: Byl teroristický stalinismus nevyhnutelným následkem marxistického myšlení, nebo jen specifickou ruskou úchylnou od humanistického socialismu, jenž by se koneckonců dobře snesl i s pluralitní demokracií a jejími svobodami? Byl gulagem vinen už Marx, nebo až Stalin? Ta otázka zůstala u nás teoreticky nezodpovězena, protože v poslední třetině srpna 1968 prakticky ztratila na zajímavosti. Avšak současné úvahy naší radikalizující levicové publicistiky (například v *A2* nebo v *Literárních novinách*) nám překvapivě nabízejí čerstvou, i když ne novou odpověď.

Mladí i středněvěcí myslitelé a publicisté, vesměs mimořádně negativně naladěni vůči současné realitě, se prokazují jako antiliberální kolektivisté, pohrdající touhami jednotlivce. Někteří dokonce zvracejí odporem nad „obscénní parlamentní demokracií“. Tito (nejen čeští) muži a ženy pomalu, krok za krokem, avšak s neomylnou jistotou před našima očima znovu vymýšlejí autentický... stalinismus. (Sečtělá osoba, která vzala do ruky *A2* zcela náhodně, po čtvrt hodině četby spontánně vykřikla: „O čem to vlastně píšou? A proč tolik nenávisť?“)

Radikálové hlásají, že mimořádně špatná situace v naší zemi i ve světě vyžaduje mimořádné cesty k nápravě, tedy patrně jiné prostředky modifikace společnosti, než kterými disponuje demokratický právní stát. Dokonce nám tito (vesměs akademičtí) vzdělanci jako vzor doporučují „jihoamerickou cestu“, tedy maskáčové vlády vojenských junt, ozdobených červenými barvami a populistickou rétorikou. Dočetl jsem se i věru „stalinské“ úvahy o oprávněnosti teroru, bez něhož by přece „revoluce nepřežila“. (A co ti lidé, kteří nepřežili tu revoluci, vašnosto?) Tady a teď, právě nyní a před

našima očima je demonstrováno, že hluboká víra v destrukci současné společnosti, a tedy v revoluční násilí nutně znovu a znovu vyústí ve víru v moc, v kult neomezené panovačnosti a v uctívání osobnosti svrchovaně vládnoucího maximo leadera levicového střihu, jenž ovšem – dialekticky vzato – se může klidně odvolávat i na Hitlera.

Otázka, s níž si po polovině minulého století hmoždila mozky evropská levicová inteligence v čele s Jeanem-Paulem Sartrem a Rogerem Garaudym, je tedy konečně v Praze (ovšem s vydatným použitím zahraničních materiálů) rozhodnuta. Vystala nám však – bez ironie – nová otázka. Brát, či nebrat ten revolucionářský tartas vážně? Původní marxisté-leninisté disponovali omezenějším slovníkem, zato byli alespoň na první pohled důslednější ve svém hegelianství. Současná česká intelektuální levice diskutuje mnohem těkavěji, občas se zřejmými sklony k hysterii z nedočkavosti. Osobně bych budoucnost svých vnuků svěřil raději do rukou sprejerů. To ovšem neznamená, že slovní exhibice nemohou časem inspirovat nějakou tu „přímou akci“. Pro příklady otrěsných následků slovního terorismu neklidných estétů nemusíme ani chodit do zahraničí. Údajně „zločinného politika“ Aloise Rašína kdysi připravil o život psychotik, zasažený dost podobnou rétorikou, jakou si dnes dopřává kolektivistická část české inteligence.

Lidé trpící náchylností k revoluční destrukci života se vždycky nevypravují s revolverem na ministera, s trhavinou do supermarketu, s puškou na ostrov nebo do kina. Většinou si našťestí vystačí se stylistickým spřádáním násilnické všenápravy. Můžeme s nimi v jejich duševním utrpení soucítit, můžeme je litovat, ale tváří v tvář jejich bludným myslím bychom si měli střežit ne-li už hlubší víru ve smysluplný lidský úděl, tedy aspoň tradiční českou důvěru v čapkovský zdravý rozum.

Ostatně, poslyšte, vážené soudružky a vážení soudruzi, kteří se už zas horempádem cpete do světové revoluce: možná jste slyšeli o přísloví „Čiňte čertu dobře, politickými procesy se vám odmění!“ Co si myslíte, vy vskutku dnešní a o včerejšek se vůbec nezajímající, o to hlučněji repetící baroví bolševici a bolševičky, že by s vámi nový velký vůdce (ať už stalinského, nebo hitlerovského stříhu) provedl, až by zase mohl? Na dobrých místech ve státním aparátu, na vysokých školách a v redakcích by se zachránili opět jen pilní přidavači teroristického kolektivismu, tedy soudruzi permanentní udavači a soudružky stavené podle modelu „stranická saň“. Těm ostatním

levicovým intelektuálům by patrně zas nebylo co závidět. Ti z vás, co by vítězství svých vlastních idejí přežili, mohli by v klidu kriminálů a kotelen začít koncipovat další obrodný proces. A přitom, i když byste si sem tam postěžovali na nějaký ten nespravedlivý „žert“ dějin, asi byste se nepřestali obdivně zhlížet ve vlastní humanistické ušlechtilosti. Dobře vám tak! Ale co my ostatní, kteří bychom tu vaši revoluční „celospolečenskou nápravu křivd“ zase museli odtrpět s vámi a za vás?

Pavel Švanda je spisovatel, přednáší na Divadelní fakultě JAMU v Brně.

**literární kritika
recenze
literární historie
beletrie
rozhovory
polemiky
publicistika**

Nejčastěji vycházející literární časopis v českých zemích, letos již 20. ročník. Čtyřicet stran novínového formátu, jedenáct čísel ročně.

Lze objednat poštou, e-mailem, telefonicky, osobně
Tvar, Na Florenci 3, 110 00 Praha 1, tel.: 234 612 398, 234 612 399
e-mail: tvar@ucl.cas.cz
Cena pro předplatitele 22,- Kč

www.itvar.cz

Práva versus právo

BRONISŁAW WILDSTEIN

V současné podobě Evropské unie můžeme vidět takřka uskutečněnou právníckou a úřednickou utopii. Právníckou, což neznamená právní. Každý neduh se léčí další – většinou s právem zaměňovanou – regulací, přičemž právníci se mění v lékaře naší neduživé reality v poslední instanci. Tudíž v suveréna postdemokratického systému.

Bují další řady vzájemně rozporných lidských práv a evropsští legislativci o nás dbají natolik, že se pomocí paragrafů snaží obsáhnout všechny oblasti lidského života. Právo má regulovat intimní i rodinný život, všechny vztahy mezi zaměstnavatelem a zaměstnancem, veškeré naše jednání, výroky i postoje. Začíná splývat s politikou, jež má stále totalitnější ambice, a proměňuje se v nástroj sociálního inženýrství, které má uhníst Evropana, tedy nového člověka.

Aby toho právo dosáhlo, musí destruovat tradiční formy existence obyvatel našeho kontinentu a také všechny silnější identity, které určují jejich status, jako je například národ, náboženství, ba i rodina a pohlaví. Dekonstruuje klasickou evropskou kulturu a její principy.

Právo má tedy nahradit zvyklosti, morálku a trh a stát se jediným regulačním systémem lidského chování. Přitom se zákonitě zpěčuje myšlence spravedlnosti a všeobecné mravní intuice. V převleku libovolně definovaného pragmatismu vytváří prostor pro zcela arbitrální kroky, které staví na dalších a dalších příležitostně vymezovaných lidských právech. Ta se soustřeďují především na ochranu svévolně definovaných menšin. Takové právo se stává nástrojem nové levicově liberální ideologie, která sice nedisponuje žádným oficiálním kánonem, ale jejíž principy lze snadno odvodit jak z teorie, tak z praxe politicko-kulturního proudu, který dnes v Evropě převládá. Takto vnímané právo tíhne k tomu, aby nahradilo (anebo přinejmenším

významně omezilo) politiku, tedy prostor svrchované existence reálných národních společenství, což znamená také konec dosud známé formy demokracie. Místo ní vznikají fikce jako evropská demokracie nebo interaktivní sladování pozic, což paradoxně vede k dominanci silných vlivových skupin, jejichž rejdištěm se dnes EU stává. Prosazují se tím jak materiální, tak ideologické zájmy, jejichž konglomerát vytváří současnou podobu Evropy.

Zhmotňuje se totiž, jako všechny utopické projekty, v podobě vlastní karikatury, za jejímiž kulisami si moc přivlastňují ti nejsilnější. Vždyť kontinentální mocnosti, především Německo, jednají tak, že právě jejich politika dnes určuje fungování Unie. Přičemž reálná politika se dnes prolíná s levicově liberální ideologií, která se na ní podstatně podepisuje.

Národ a stát na indexu

Za mezník, po němž tento proces nabral na obrátkách, lze považovat Maastrichtskou smlouvu, tedy vznik Evropské unie na počátku 90. let minulého století. Nové koncepce práva však vznikly už předtím a rozvíjely se paralelně s vývojem evropského společenství. Jeho projekt je odpovědí na druhou světovou válku, obecněji pak na evropskou krizi let 1914–1945, která vedla téměř k sebevraždě našeho kontinentu. V tomto ohledu byla koncepce ustavení hlubšího evropského společenství, schopného překonat tradiční animozity, naprosto racionální. Jenomže ji spoluutvářely fobie, které během času podobu budoucí unie nesmírně zatížily a staly se zásadním prvkem nové ideologie. Vyrostly z diagnózy, která zodpovědnost za evropskou krizi, jež vyústila ve druhou světovou válku, připisuje nacionalismu – a v národním socialismu ztotožňovaném s fašismem vidí jeho přímé pokračování. První teze je pravdivá jen zčásti, druhá, která neoprávněně rozšiřuje rozsah pojmu fašismus, má ideologický ráz a spíše mystifikuje, než objasňuje. Udělala však oslnivou kariéru a dosud představuje nedílnou součást interpretačního kánonu, jakým je národní socialismus nazírán. V levicové ideologii odůvodňuje boj proti kulturnímu odkazu Evropy, jehož více či méně legálním dědicem by měl hitlerismus být.

Můžeme souhlasit s tvrzením, že z evropské tradice do jisté míry vyrůstal, protože jsou v ní přítomny různé, vzájemně protichůdné ideové proudy a na jejím okraji vždy – v opozici k ní – působily revoluční tendence. Právě z nich vyrostl národní socialismus, který jeden z jeho vyznavačů, později pak kritiků Herman Ruschning správně označil za „revoluci nihilismu“. Útočil na základy křesťanské kultury, celý její klasický racionalismus a křesťanství. Metaforicky to lze vyjádřit tak, že hlavními nepřáteli Hitlera a jeho suity byly dva zdroje naší tradice: Athény a Jeruzalém. Ovšem hitlerismus (ostatně stejně jako leninismus), nespoutaný jakýmkoliv principy, prvotním právem či přirozeností, projevoval v boji o moc nesmírný pragmatismus a libovolně žongloval různými idejemi.

V levicovém žargonu a rétorice je přívlastek fašistický ještě mlhavější a arbitrálnější: „fašizující“ se stalo obecným epitetem namířeným proti různým postojům a názorům, které s fašismem nikdy neměly nic společného, naopak jim patří výsadní místo v evropské tradici – například etika statečnosti, kategorie vznešena atd.

Zkušenost nacismu provokovala podezřívavost vůči silnému státu, který využívá právo k zavedení mravního řádu. Válečné trauma vzbudilo strach z většiny a pocit nutnosti mimořádně chránit přirozeně slabší menšiny. Ve skutečnosti šlo spíše o reakce, které vyvolal nekritický přístup k nacistické propagandě. Hitlerismus instrumentalizoval kategorii státu a práva a lze prokázat, že se postavil proti jejich základním principům. Nacisté byli pouze dobře organizovanou menšinou, která má vždy převahu nad neorganizovanou většinou a dokáže jí vnutit vlastní vůli. Neznamená to, že obavy z tyranie silného státu a z despotismu většiny jsou nepodložené. Musíme je ale vnímat v kontextu jiných hrozeb. V důsledku zkušenosti hitlerismu se v Evropě začala právně omezovat demokratická vůle většiny. Tomu měly sloužit ústavní soudy, jejichž úkolem bylo dohlížet, aby demokracie nespáchala sebevraždu, jak tomu bylo v případě výmarské republiky. Postupně začaly vystupovat z vymezené role a interpretovat nejen literu, ale i „duch“ ústavy, a jejich pravomoci tak dalece překročily rámec předpokládaný jejich tvůrci. Podobný proces můžeme zaznamenat ve Spojených státech,

kde se celé soudnictví, především nejvyšší soud, stále snaží rozšiřovat vlastní pravomoci na úkor politické reprezentace a politiky jako takové. Právo, které ztrácí silné zázemí obecně akceptovaných norem, jimž říkáme přirozené právo, se současně zbavuje omezení, jež z nich plynou. Jeho autorita začíná odumírat, což se kompenzuje neustálým rozšiřováním oblastí jeho působnosti a nabalováním dalších kompetencí.

Hrozba právního pozitivismu

Zkušenost druhé světové války vedla ke zpochybnění dogmat právního pozitivismu, který v Evropě předtím převládal. Jeho hlavní teze hlásala, že právo je vůlí suveréna, přičemž etický a právní řád působí ve zcela odlišných režimech. Z hlediska takto postavené právní doktríny byli hitlerovští zločinci, jednající v souladu s právem Třetí říše, neodsouditelní a právo nacistického Německa hlouběji nekritizovatelné. Ba co víc, norimberský proces zdánlivě narušoval nedotknutelný právní princip „lex retro non agit“ (zákon nepůsobí zpětně). Na tyto pochybnosti dal odpověď německý filozof práva Gustaw Radbruch, který zavedl kategorii „zákonného bezpráví“. Což neznamená zkrátka nespravedlivé právo, ale právo tvořené při vědomém popření ideje spravedlnosti.

Druhá světová válka musela vést k zavržení dosavadního tvrdého právního pozitivismu, reprezentovaného filozofy práva od Johna Austina po Hanse Kelsen. Jeho nové verze v pojetí Herberta Harta či Josepha Raze se od pozitivistických dogmat odkláněly, nezdůrazňovaly dominantní význam vůle suveréna, ani radikální odlišnost etického a právního řádu. Hart konstatoval, že pokud společnost nechce být klubem sebevrahů, musí její normativní systém brát v potaz minimální přirozené právo. Lze tvrdit, že tradiční právní pozitivismus byl ve své době typickým pokusem o vytvoření vědeckého, tudíž uzavřeného a soběstačného systému regulací, který odmítal přirozené právo jako relikv předvědeckého, nábožensko-mystického vnímání světa. Po zhoubné zkušenosti nacismu pochopili někteří stoupenci právního pozitivismu, mezi nimi Radbruch, že návrat k nějaké podobě přirozeného práva je nezbytný. Obecně však vládlo přesvědčení, že obranou

před despotismem vládnoucích je na nich nezávislá soudní moc, jejíž součástí byly ústavní soudy, a také univerzální normy přítomné v lidských právech a nadnárodní právo tvořené na jejich základě.

Do značné míry zaniklo vědomí toho, že jak ústavní normy, tak, a to především, nadnárodní principy zakotvené v lidských právech musí mít nějaký základ, vyrůstat z nějaké koncepce člověka a světa. Zdá se, že se tím tenkrát málokdo zabýval a všechno ovládl duch pragmatismu.

Lidská práva a jejich evoluce

Ne náhodou jsou dnes lidská práva nazývána „světským náboženstvím nové doby“. Přičemž se, jak už tomu s náhražkami náboženství bývá, zmítají v protimluvech.

Lidská práva lze vyvodit z práva přirozeného. Pak jsou součástí širšího řádu a vyplývají z ideje spravedlnosti. K jejich exponování došlo pod vlivem nástupu liberalismu, který politickoprávní myšlení obrátil k lidskému subjektu jednotlivce a politický řád odvodil ze společenské smlouvy, tedy z hypotetického obecného souhlasu s vytvořením určitého systému.

Šlo o změnu zásadní povahy. Z objektivního práva, které se vztahovalo k principům fungování světa, tudíž i člověka, který je v něm situován, a které trest považovalo za patřičnou reakci na jejich narušení, se těžiště posunulo k právu subjektivnímu, zdůrazňujícímu práva jedince. Obecně ovšem klasikové liberalismu řád světa, tedy přirozené právo, nezpochybňovali.

Poprvé se výraz „lidská práva“ vyskytl v Deklaraci práv státu Virginie roku 1776. Těmito právy má disponovat každý člověk, jsou mu vrozena a jsou nadřazena politice. John Locke, který o nich psal ve *Dvou pojednáních o vládě* (1690), je nazval „právy přirozenými“ a měla podle něj chránit život, zdraví, svobodu a vlastnictví. Americká Deklarace nezávislosti k nim přidává právo na „hledání štěstí“. V podstatě do poloviny 20. století existoval ohledně jejich vymezení obecný konsensus.

Roku 1945, stále ještě ve stínu druhé světové války, zdůrazňuje organizace vzniklá ve snaze odpovědět na její tragédii, tedy OSN, ve svém zakladatelském

dokumentu – Chartě Spojených národů – roli, jakou mají lidská práva hrát. Tři roky nato schválila Všeobecnou deklaraci lidských práv. Sestává ze 30 článků. Prvních 20 lze vnímat jako přirozená lidská práva rozepsaná do konkrétních regulací. Článek 21 je jistým demokratickým manifestem, který občanská práva ztotožňuje s demokratickým systémem. Devět dalších je souborem rozsáhlých nároků týkajících se ekonomiky, politiky a kultury.

Nové generace lidských práv vznikaly v důsledku evoluce, jíž prošel dominantní proud západního politického myšlení, včetně samotného liberalismu. Růst levicových nálad vedl k vnímání klasických lidských práv coby „abstrakce“, která dokonce zastírá systém „kapitalistického vykořisťování“. Hlasatelé takových názorů tvrdili, že skutečné svobody ani života nelze užívat bez uspokojení základních ekonomicko-sociálních potřeb. Aniž bychom hodnotili oprávněnost takového přístupu, musíme si všimnout zásadního kvalitativního rozdílu mezi klasickými lidskými právy a jejich „novými generacemi“ v podobě ekonomických nároků a kolektivních práv.

První, kdo lidská práva rozšířil o práva sociální, byli jakobíni. Roku 1793 zavedli vlastní verzi Deklarace práv člověka a občana (první pochází z roku 1789), v níž zaručili mimo jiné právo na práci a na péči při neschopnosti jejího vykonávání. Došlo k tomu v okamžiku, kdy vrcholil revoluční teror.

Roku 1961 přijaly členské státy Rady Evropy Evropskou sociální chartu. Roku 1966 odsouhlasilo Valné shromáždění OSN dvě mezinárodní úmluvy o právech: Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech a Mezinárodní pakt o občanských a politických právech. Oba vstoupily v platnost roku 1976. Shromáždění schválilo v této věci obrovský počet dalších úmluv.

Dnes jsou navrhovány další jejich generace, třeba v Listině základních práv EU, integrální součástí Smlouvy o Ústavě pro Evropu. Listina byla po nepřijetí ústavní smlouvy připojena – bez právní závaznosti, ovšem se souhlasem téměř všech států – k Lisabonské smlouvě, de facto zavádějící návrhy nepřijaté ústavy. Přibývají další „práva“: reprodukční, ekologická, dětská, ba i zvířecí.

Nároky coby práva

Tradiční lidská práva měla člověka chránit před despotismem moci a tuto moc omezovala. Měla tedy negativní ráz a poměrně snadno se definovala. Lze je považovat za univerzální normy. Život, svoboda, do jisté míry zaručené vlastnictví toho, co jsme nabyli v souladu s právem, jsou pro lidské působení a rozvoj nezbytné, nezávisle na tom, v jaké civilizaci žijeme.

Jsou to práva podmíněná. Ten, kdo je porušuje, a obecněji ten, kdo porušuje právní principy, může být zbaven majetku, svobody a v mimořádných případech i života. Ve výjimečné situaci je také politické společenství oprávněno tato práva omezovat.

Občanská práva jsou jiného rázu. Ta formulovaná v článku 21 Všeobecné deklarace vycházejí z demokratického systému coby normy, protože obsahují právo účasti v pravidelných, všeobecných a tajných volbách. Můžeme konstatovat, že v našem kulturním okruhu jde o fungující, tedy oprávněný politický princip. Je však založen na jistých předběžných podmínkách, bez nichž by se stal autoparodií a vedl by k důsledkům zcela opačným, než jaké předpokládá. Volby v zemích bez občanské identity dávaly příležitost, aby určitá skupina (národ, kmen) vnutila obci svou vůli a (také) aby se pod záminkou zavádění formální demokracie, která v daném společenském systému funguje nestabilně, rozbíjely tradičně existující společenské struktury.

Nároky společnosti musí být ze své podstaty arbitrální. Jaká životní úroveň je adekvátní? Co to znamená lékařská péče nebo bezplatné vzdělání? Co znamená „právo na práci“ a jak je má stát každému zajistit?

Tato takzvaná práva jsou partikulární a pokus učinit je univerzálními je utopií. Něco jiného znamená důstojná životní úroveň v Súdánu a něco jiného ve Švýcarsku. Ne proto, že Súdánští jsou horším druhem lidí, ale proto, že po staletí akumulovaná životní úroveň Švýcarů vytvořila jiná očekávání a možnosti jejich naplnění.

Můžeme sice souhlasit s tím, že nezaviněný hlad je morálně politickým skandálem a že svět musí udělat vše pro jeho eliminaci, neexistuje tu však žádný recept. Pomoc zvnějšku musí procházet místními institucemi, které do jisté míry zodpovídají za stav země, kde

lidé trpí hladem. Taková pomoc tedy může podporovat prohloubení špatné politiky, která pohromu zavinila. Dvacáté století nám skýtá mnohé příklady mezinárodní pomoci, která posilovala zločinné režimy. Kontrola domácí distribuce prováděná dárci by znamenala, že se jim země podřídí.

Sociální nároky se týkají stavu omezeného množství statků, v němž člověk žije, a vyvolávají otázku ohledně pravidel přerozdělování. Bude více prostředků směřováno do zdravotnictví, anebo třeba do školství, anebo do soudnictví či do armády? Lze vytyčit jisté meze, žádný právní akt je však neobdaří materiálními prostředky. Za „bezplatnou“ péči někdo musí zaplatit, jinak řečeno, nejdříve je nutno prostředky získat od občanů a pak je lze přerozdělovat. To je vždy spojeno s otázkami: Do jaké míry může stát v zájmu účinné přerozdělovací politiky disponovat soukromým vlastnictvím a zasahovat do života občanů? Pokud zvažujeme míru uplatňování redistribuce, musíme také zvážit nevyhnutelné negativní důsledky, jaké může vyvolat, mimo jiné rozrůstání byrokratických institucí, které mají tendenci se osamostatňovat a absorbovat větší a větší prostředky.

Toto všechno nepřekračuje oblast politiky, tedy péče o společné dobro, zvláště v demokratickém systému. Společenství určuje optimální metody sebeorganizace za proměnlivých podmínek. Právní zásahy do politiky vedou k jejímu omezení, tudíž k podmanění občanů, místo nichž se má jednou provždy rozhodovat o směřování jejich života.

Na obranu autonomie lidské osoby můžeme – a zřejmě musíme – vytyčit trvalá a univerzální omezení každé (i demokratické) moci. Obranu lidské důstojnosti je potřeba do jisté míry vyloučit z oblasti politiky. Je to však modelové pojetí a velmi dobře víme, že za mimořádných okolností (výjimečný stav) musí i tyto principy být omezeny. Obecně vzato jsou však celkem samozřejmé.

Sociální nároky se k této samozřejmosti mají zcela opačně. Ekonomicko-sociální práva jsou pokusem prosadit sociálně demokratický model státu, který je v rozporu už se samotným demokratickým přesvědčením hlásaným jeho zastánci. Je to útok na základní práva občanů, omezení jejich politické svobody a pokus

rozhodovat o základních otázkách tohoto typu místo nich.

Klient, příslušník kolektivu

V případě tzv. sociálních práv se také zásadně mění přístup k lidské osobě. Klasická lidská práva považovala člověka za subjekt, z jehož důstojnosti plyne potřeba ochrany před zásahem moci. Sociální práva jej degradují na úroveň nezralého klienta, který vyžaduje péči. Což je ostatně stálý problém sociálních států, jež generují pasivní a nárokové postoje. Podkopávají tradiční vazby komunit, které, nejsou-li stimulovány rovněž ekonomicky, ve společnosti odumírají. Dříve spočívala povinnost pečovat o práce neschopné na rodině, případně na náboženské nebo sousedské komunitě. Tím, že tyto povinnosti přebírá stát, ztrácí takové základní společenské instituce důležitou část vlastního opodstatnění, což se musí promítnout do jejich stavu.

Aby stát mohl svým sociálním závazkům dostát, musí se podstatně rozrůst a vytvořit rozsáhlý kontrolní aparát, jehož prostřednictvím má být ověřován status občanů. Musí zjišťovat jejich skutečné majetkové poměry a také možnosti výdělku. Tento dozor, který si uzurpuje stále nové kompetence, znamená, že stát nad občany přejímá kuratelu. Vztah pečovatel – opečovávaná osoba je nesymetrický. Moc musí v tom případě zaujmout paternalistický postoj.

Odhalení těchto vztahů neznamena, že se sociálního státu máme ve všech ohledech vzdát. Musíme si však uvědomit, s jakými náklady a důsledky se váže. Velkou část těchto funkcí mohou pravděpodobně převzít nestátní organizace. Ovšem i když uznáme opodstatněnost části sociálních nároků, musíme si především uvědomit, že spadají do oblasti politiky, že nejsou právy přirozenými. Kruhy, které dnes mají největší vliv na formování veřejného mínění, se však snaží, bohužel úspěšně, prosadit ještě pochybnější generaci lidských práv, jimiž mají být práva kolektivní.

Ve skutečnosti jsou práva kolektivu buď odvozena ze základních lidských práv, anebo se s nimi dostanou do konfliktu, a někdy přímo do rozporu.

Jiného rázu je právo národa na sebeurčení. Společensví obývací dané území má právo vytvořit vlast-

ní stát. Také v tomto případě samozřejmě máme na zřeteli latentní konflikty mezi různými skupinami, jež na totéž území aspirují. Ba co víc, nejpřirozenější z kolektivních práv je v poslední době stále více zpochybňováno jinými nároky téže vlny, především těmi, které stále mohutněji exponují práva menšin. Klasická lidská práva tato napětí do jisté míry zmírňovala, protože lidskou osobu nazírala coby podmět s esenciální identitou neovlivněnou pohlavím, rasou či kulturou, v níž se formuje. Proto se k ní má ve fundamentálních záležitostech přistupovat stejně jako k ostatním. Kolektivní práva od těchto principů upouštějí a předem generují ohniska potenciálního napětí. Vycházejí z předpokladu, že lidskou osobu determinuje příslušnost ke kolektivu, který tak přebírá roli subjektu. Člověk má být v duchu tohoto přístupu považován především za reprezentanta určité skupiny – podle pohlaví, sexuálního zaměření nebo rasy. Rozpor s klasickými lidskými právy je v tomto případě očividný.

Jednání v zájmu poškozených menšin (někdy jde o menšiny hypotetické, protože feministky se do této role snaží obsadit všechny ženy) se říká „pozitivní diskriminace“. Už sám termín musí z perspektivy přirozených práv vyvolávat pochybnosti. Jde přece o nerovné zacházení, tedy o privilegia pro určitou skupinu, daná pouhou příslušností k ní. Můžeme na ně přistoupit jako na dočasná politická řešení, která mají nivelizovat zavedené nerovnosti, a přitom mít samozřejmě na zřeteli jejich zásadní nespravedlnost. Mluvit v tomto případě o „právech“ je mimořádně zavádějící. Přičemž prý mají platit univerzálně.

Z rovnosti před právem, která vyrůstá z klasických lidských práv, neplynou pro moc žádné další povinnosti. Kolektivní práva vyžadují mimořádná, rozsáhlá opatření, tedy sociální inženýrství, které má překonat dosavadní postavení postižených skupin (pomiňme nyní otázku, nakolik je toto hodnocení opodstatněné a nakolik je taková skupinová identifikace reálná). V tomto případě, stejně jako v případě sociálních nároků, se řeč „lidských práv“ stává evidentní ideologickou manipulací.

Stejně evidentní je její ideologičnost v případě dalších „práv“ – reprodukčních, ekologických nebo dětských.

Proti rodině

Práva dítěte obsažená mimo jiné v Listině základních práv EU můžeme číst jako elaborát dnešního pojetí práva. „[Děti] mohou svobodně vyjadřovat své názory. V záležitostech, které se jich dotýkají, se k těmto názorům musí přihlížet s ohledem na jejich věk a vyspělost.“

Co tento pokyn znamená, jak souvisí s právem? Proč se něco tak naivního a současně neurčitěho ocitlo v aktu s tak pompézním a naléhavým názvem? Toto zdánlivě nesmyslné znění (kdo a na základě čeho hodnotí „vyspělost“ a „přihlíží“) dobře odráží tendenci regulovat shora veškerou lidskou realitu a také prosadit ideologický názor coby zákon. Navíc jeho typicky neosobní forma, příznačná pro ideologicky laděné dokumenty, poskytla moci nedozírný prostor pro arbitrální jednání. Názor, že děti by měly mít právo vyjadřovat se k vlastním záležitostem a že jejich hlas by měl být adekvátně jejich vyspělosti brán v potaz, je zřejmě v souladu se zdravým rozumem a řídí se jím většina rodin. Nátlak na to, aby se stal psaným právem, mění jeho charakter. Není to nevinná změna. Ani v tom případě, že v dokumentu, tak jako v případě Listiny, figuruje výhrada, že jeho znění platí „v souladu s vnitrostátními zákony, které upravují výkon těchto práv“. Nabízí se otázka, proč tedy byly formulovány, když všechny právní řády tyto záležitosti nějak upravují? Ve skutečnosti ovšem otevírají zadní vrátka pro prosazení určité normy v celé Evropě. Tato metoda je v EU uplatňována už od jejího vzniku.

Znění Listiny zavádí mezi rodiče a děti hypotetického arbitra. Právo dětí vyjadřovat vlastní názory a povinnost brát je v úvahu je závazné především pro jejich přirozené opatrovníky. Moc tedy získává právo vstupovat do vztahů mezi rodiči a dětmi, což znamená narušení podstaty rodinných vztahů a jejich původní povahy. Podobným směrem se ubírají všechny právní pokusy o „boj proti rodinnému násilí“.

Nejde tu přece o patologii samu. V případě, že se vyskytne, tedy budou-li porušeny základní normy, musí právo zasáhnout v každé instituci, také v rodině. Znění Listiny (a také další regulace ve věci rodinného násilí) však tento přístup mění a je příkladem utopického přístupu k právu, které ve své vůli vše regulovat

začíná ničit všechny ostatní instituce ve společnosti, především ty, které by mu z důvodu své prvotnosti měly určovat přirozené meze. Rodičovskou autoritu nahrazuje autorita zákona. Což je další, ideologický krok na cestě k omezování fundamentální instituce, jakou rodina v dnešním světě je. Z tohoto stavu plynou určité důsledky. Jedním z nich je dnes mnohem snáze soudně praktikované odebírání dětí rodičům. Národním příkladem je následující příběh. Stal se v Polsku, odráží však širší procesy.

Před necelými třemi lety odebral soud venkovské rodině, která už vychovávala tři vlastní děti, novorozenou dceru. Odůvodnil to tím, že rodiče nejsou schopni se patřičně postarat o další dítě, kterému bude lépe v náhradní rodině. Soudní rozhodnutí potvrdil první proces, a dítě se vrátilo k rodičům teprve díky vlně pobouření, která Polskem proběhla. Během porodu byla matka sterilizována, aniž ji kdo požádal o souhlas. Dozvěděla se o tom z propouštěcí zprávy.

Rozhodnutí odebrat dítě vydal soud na návrh kurátora, který konstatoval, že doma je nepořádek, matka je nepraktická a pravděpodobně duševně postižená, přičemž otcí je už 63 let, věnuje se hospodářství a moc jí nepomáhá. Jiní pozorovatelé – včetně místní samosprávy, představitelů místních institucí (ředitelství školy, farář) – tvrdili něco jiného, a především zdůrazňovali důslednou péči rodičů o děti a silné citové vazby v rodině. Nikdo nepovažoval rodinu, již bylo dítě odebráno, za patologickou. Soud posuzoval, jestli je v domě „patřičný“ pořádek, jestli bude péče o dítě „náležitá“. Došel k závěru, že je oprávněn rozhodovat, s kým bude dítěti lépe. Vydal verdikt, že tři děti v rodině stačí a holčičce bude lépe v rodině s vyšší materiální úrovní. Zřejmě vycházel z jediného pro něj očitelného kritéria.

Máme snad hledat další důkazy patologického fungování současného soudnictví, vyžaduje celá věc vůbec nějaký komentář? Jak vidno, vyžaduje. V diskusi, která kolem ní propukla, se projevilo překvapivé množství názorů vyzývajících k pragmatickému přístupu, to znamená k úvaze, zda soudní rozhodnutí není pro dítě příznivější. Byly to názory lidí vzdělaných, představitelů vyšších vrstev. Nemá smysl pouštět se do polemiky s názory, které vedou k závěru, že každé dítě má být

vždy svěřeno bohatším. Důležité je všimnout si, jakou zkázu už způsobily odklon od přirozeného práva, tedy od jasně rozeznatelné normy, a zpochybnění prvotní funkce rodiny. Taková je druhá strana sociálního inženýrství prosazujícího definitivní uspořádání společenské reality. Přirozené normy a instituce musí být něčím nahrazeny. Tím něčím vždy bude onnipotence moci. V daném případě soudců, kteří v přebírání božských pravomocí nevidí nic nemístného.

Je příznačné, že kampaň na obranu venkovské rodiny (která nakonec právo na dítě obhájila) neorganizovaly kruhy, které dnes v Polsku dominantně utvářejí veřejné mínění. Společnost se dokázala postavit arbitrálnosti soudu především díky „nemodernosti“ Polska, tedy díky poměrně silné pozici rodiny a katolické církve. Jinak by soudci pravděpodobně dokázali prosadit svou pozici pseudobožského arbitra.

Ideologický buchar

Na tuto roli ostatně neaspirují jen soudci. Lékaři, kteří matku dítěte bez ptaní sterilizovali, došli k závěru, že další těhotenství ji může ohrozit, a protože si nebyli jisti, že pochopí závažnost nebezpečí, rozhodli podle vlastní vůle. Soud v tom neshledal nic nezákonného, ačkoliv tomu tak evidentně bylo, a veřejná debata se do značné míry soustředila na otázku, zda mělo smysl ptát se matky na tak jednoznačnou věc. Na jedné straně přece figurovala profesionalita lékařských autorit a na druhé – nepříliš bystrá matka.

Tento případ tedy ukázal trochu jiný rozměr kulturně ideologických tendencí, které dnes na Západě převažují. Utopická představa, že společenskou realitu lze projektovat, musí počítat s existencí odborníků, kteří mají v rukou algoritmy řešení lidských problémů, a musí tedy být oprávněni k jejich uplatnění.

Nepsané mravní a zvyklostní normy, vžité v průběhu generací, mají přirozenou pružnost a dokážou reagovat na proměnlivé společenské okolnosti. Přirozené právo nám jen poskytuje principy, na něž se odvoláváme při vytváření či odhalování nutně obsáhlých principů práva psaného.

Utopické a ideologické myšlení se snaží svět dopodrobna projektovat. Musí nahradit přirozené právo

a z něj plynoucí mravní řád, jakož i mnohem partikulárnější zvyklostní a kulturní konvence.

Není tedy divu, že rozhodnutí o sterilizaci obhajovala známá feministka, profesorka etiky. S případným ohrožením důstojnosti oběti neměla problém. Katolička, matka několika dětí, se nevešla do feministického obrazu ženství, takže když ji lékaři zmrzačili, zbavili ji důstojnosti a svobody, považovala to feministka za jednání směřující k „osvobození“ ženy od „nedobrovolných“ porodů. Podle feministické ideologie padly přece ženy, které si zvolily poslání matky, za oběť nátlaku společnosti. V zájmu jejich osvobození jsou, jak vidno, akceptovatelné dalekosáhlé kroky.

Pojem důstojnosti, jímž se šermuje také v novodobé ideologické hantýrce, zbavený klasického, v přirozeném právu založeného smyslu, ztrácí na významu a proměňuje se ve svévolně konstruovanou ideologickou floskuli.

Na tomto konkrétním příběhu vidíme, jak snadno lze ve světě zbaveném jasných záchytných bodů, jež plynou z přirozeného práva a z uznání základní role takových institucí jako rodina, sejít na scestí jednání blízkého eugenice.

V Polsku jsou děti z rodin odebírány často. Právo, které mělo v této věci chránit nejslabší, tedy děti, se většinou obrací proti slabším, chudším, obrany neschopným vrstvám, proti těm, kdo „se nedokážou patřičně postarat“, jak to ze svých vševědoucích pozic hodnotí soudci. I když to tak nevypadá, jde o princip levicových experimentů, jejichž deklarovaným cílem je ochrana chudších a slabších.

Ochranou slabších jsou motivována také práva spojená s „mobbingem“ či „molestováním“ – je příznačné, že v polštině či v češtině figurují tyto výrazy v groteskní, převzaté podobě. To první má pracovníka bránit před krivdami zaměstnavatelů či nadřízených. Dalo by se předpokládat, že pokud takové jednání překračuje určité meze, postihují je tradiční zákony, které ponižování a urážení zakazují. Pokud je rozvádíme a opakuje v samostatné obměně, aplikované pouze na konkrétní sociální vztah, je to projev utopicko-ideologické tendence detailně regulovat všechny oblasti života. Nižak nám to nepomůže eliminovat záluďnější formy násilí, určitě však podporujeme destrukci zvyklostí, které

jim zabraňují, rozbíjíme charakteristické metody organizace práce ve firmách a kazíme právo.

Ještě výrazněji jsou zmíněné jevy patrné v případech norem stíhajících molestování, tedy nepřipustné sexuálně motivované jednání. To tradičně regulovaly hlavně zavedené mravní zvyklosti. Teprve prohrěšek proti nim se dal považovat za urážku zohledněnou trestním zákoníkem – což není případ skutečného sexuálního násilí, které bylo vždy závažným zločinem. Pokus vměstnat tuto látku mezilidských vztahů v celé jejich komplikovanosti do právnických formulek ničí jejich spontánnost a coby nástroj vydírání vytváří nový druh násilí. Zpochybňuje také jeden ze základních právních principů – presumpci neviny.

Takové regulace jsou projevem utopické koncepce, podle níž by se z lidského světa daly pomocí práva eliminovat veškeré formy násilí plynoucího z dominance. Takové jednání je obvykle kontraproduktivní – nesnižuje hladinu násilí, přičemž úspěšně rozbíjí po generace vytvářené formy, jež je zmírňují, a také generuje jeho nové formy a prohlubuje v současné společnosti její anomii.

Právo by mělo zasahovat ve všech mimořádných situacích, jakož i v případech konfliktů, k jejichž regulaci jsou morálka a zvyklosti nedostatečné. Utopicky chápáné právo se snaží vykořenit veškeré zlo, musí tedy nutně získávat ideologický ráz. Jestliže je tradiční svět plný násilí a nesprávného lidského jednání, musíme jej zavrhnout, anebo přinejmenším zgruntu přetvořit a také k nepoznání transformovat jeho klíčové instituce.

Příkladem takového projektu je „Úmluva Rady Evropy o prevenci a potírání násilí vůči ženám a domácího násilí“ z 11. května 2011. Dozvídáme se z ní, že pohlaví je společensky ustavenou rolí a že státy mají prosazovat změny sociálních a kulturních vzorců chování žen a mužů s cílem vymýtit předsudky, zvyky, tradice a další praktiky, jež jsou založeny na předpokladu podřízenosti ženy anebo na stereotypním pojetí rolí žen a mužů.

V tomto případě je přímo deklarováno vnímání práva coby nástroje revoluce. K takové jeho funkci se odvolávají také všechny normy odvozené z pravidel tzv. politické korektnosti. Její principy vytvářejí kostru nové ideologie, která by měla být shora zaváděna coby závazná norma.

Ekologické zájmy

Také ekologická práva vyrůstají z utopické touhy, aby se všechny lidské záležitosti promítly do jednoznačných psaných norem a získaly jednou provždy své právní řešení. Také ona se odvolávají na věci zdánlivě zřejmé. Všichni bychom rádi žili v čistém, nedegradovaném prostředí. Jak však vychází najevo, už jen určit jeho stav, neřkuli zamezit skutečným nebezpečím, která by mu hrozila, je věc v mnoha ohledech problematická.

Několik desítek let nás bombardují burčující zprávy a výzvy ohledně stavu našeho životního prostředí. Zřejmě první taková zpráva, „Meze růstu“ vydaná roku 1972 think-tankem Římský klub, předpokládala, že všechny důležité suroviny na zemi se vyčerpají do roku 1995. Členové klubu sice tvrdí, že k tomu nedošlo díky zohlednění jejich prognóz, to ovšem sotva lze brát vážně.

V 80. letech jsme byli ujišťováni, a většinou jsme také věřili, že ozónová díra způsobená používáním freonů povede ke zničení atmosféry a k ekologické katastrofě. Toto přesvědčení vedlo k podepsání Vídeňské úmluvy o ochraně ozónové vrstvy. Západ přestal používat freony k výrobě ledniček, která se přemístila do Číny. Z dnešního pohledu lze o správnosti oněch burčujících zpráv úspěšně pochybovat, nepochybné je ovšem to, že několik koncernů, které do boje s ozónovou dírou investovaly, vydělalo na přechodu k novým technologickým řešením velké peníze.

Dnes žijeme v období boje proti globálnímu oteplení. Všechny údaje, a především zdravý rozum, díky němuž je můžeme analyzovat, nám prozrazují, že vliv člověka na klimatické jevy je minimální. Stačí třeba jen porovnat nepochybná fakta: podíl CO₂ na skleníkových plynech je jen zlomkový a do atmosféry vypouští člověk jen několik procent všeho oxidu uhličitého. Nemluvě už o tom, že mnozí vědci rozhodující vliv skleníkových plynů na teplotu na Zemi vůbec zpochybňují. Prokázaly se několikanásobné podvody, k nimž se bojovníci proti CO₂ uchýlovali. Vyšla najevo manipulace slavného grafu ve tvaru „hokejky“, který měl prokazovat náhlý a dosud nevídaný nárůst emisí tohoto plynu v poslední době – nebral totiž v potaz dřívější dobu, kdy podíl oxidu uhličitého

v atmosféře byl bez lidského zásahu mnohem vyšší než dnes.

Přes všechny tyto a desítky jiných pochybností přistoupila EU k drastickým krokům omezujícím emise CO₂, což zasáhne hlavně nové členské země (především Polsko), firmám ze staré Evropy umožní vysoký výdělek a zvýší konkurenceschopnost tamních zemí na vnitřním trhu.

Ekologie, to jsou samozřejmě nejen zisky pro předvídavé korporace či skvělé posty a gáže pro jednotlivce i skupiny, které se v ní angažují. Je to také ideologie dneška, jejíž stoupenci jsou nesmírně zaujatí, což opět dokládá, že kde umírá náboženství, tam začínají předsudky. Jako každá ideologie je skvělým prostorem pro boj o moc a také nástrojem pro uzavírání obchodů, které je možné jen při fanatické angažovanosti zástupců věřících. Tu probouzí a podněcuje celý ideologický průmysl, který se stává odrazovým můstkem pro řadu osob a skupin, což nijak nevylučuje upřímnost jejich postojů. Nejspíše přece věříme ideám, z nichž máme nějaký užitek. Takovou situaci musí brát v potaz i racionální a poctiví politici: je snadné je pod heslem neekologických postojů a obvinění z posluhování velkému kapitálu kompromitovat. Informace o tom, jak velký kapitál využívá ekologického šilenství, do obecného povědomí jaksi nepronikají.

Problém nadnárodních organizací

Ekologické kampaně poukazují na hrozby spojené s fungováním nadnárodních institucí. Ty jsou ustavovány se šlechtnými úmysly, v mnoha případech je iniciují nezištní idealisté, ovšem brzy začínají žít vlastním životem a působit ve prospěch politicko-materiálních zájmů skupin, které je vytvářejí. Velké kampaně, například ekologické, jsou pro ně ideálním způsobem, jak rozšiřovat oblast svých vlivů a získávat další prostředky. Boj s emisemi CO₂ to dokládá nepřehlednými příklady. Pod vznešenými hesly probíhá nelítostný boj s protivníky, různé lobby si vyřizují vlastní obchody atd.

Problém se netýká jen jednotlivých kampaní, ale samotné podstaty působení institucí tohoto typu.

Působení OSN skýtá nesčetné důkazy toho, že se tato organizace vymkla, podstatně odklonila od

idejí, s nimiž vznikala. Když vedení Výboru pro lidská práva OSN převzala Libye se svým tehdejší vůdcem Muammarem Kádáfím, krvavým despotou podporujícím světový terorismus a pronásledujícím ve své zemi opozici, šlo jen o nejspektakulárnější demonstraci tohoto odklonu. Jiným příkladem je fungování UNESCO (Organizace OSN pro výchovu, vědu a kulturu), jež valnou část svých prostředků využívá pro vnitřní potřeby, ovšem mnohokrát se pod heslem obrany zemí třetího světa pokoušela zavést svého druhu globální cenzuru.

Tyto rychlé degenerační procesy v mezinárodních organizacích jsou pravděpodobně spojeny s nedostatečným dohledem veřejného mínění, které ve vztahu ke státním institucím přece jen – lépe či hůře – funguje. Něco tak nekonkrétního jako „světové veřejné mínění“ podléhá manipulaci silných lobby mnohem snáze než veřejné mínění v konkrétním státě, které si spíše uvědomuje vlastní oprávněnost (a vlastní zájmy). Což neznamená, že také tento druh veřejného mínění, dokonce i v zemích, které požívají svobody, dnes není manipulován. Žijeme v éře rozkolísaných norem, což je nám servírováno coby důsledek morálního a civilizačního pokroku. Jde však o to, že pokud základem veřejného mínění není komunita vědomá si vlastních zájmů, lze ji mnohem snáze arbitrálně manipulovat.

Za situace, kdy neexistují jasné principy, na jejichž základě lze postoje a jednání hodnotit, a kdy neexistuje komunita, která by dokázala kroky podnikané skupinami i jednotlivci prověřovat, se snadno vyskytnou nejrůznější formy korupce, navíc ideologicky zdůvodňované. Jde přece o vzletné cíle globálního dosahu. Jednání lidí nepodléhajících kontrole zvenčí je vždy vystaveno pokušení, jak ukázaly různé přehmaty kolonialismu, umělecky snad nejlépe vystižené v *Srdci temnoty* Josepha Conrada. Možnosti toho druhu, jakými disponoval Kurtz, dnes naštěstí neexistují, ale podobnost mezi postoji nových pánů našich osudů a postoji Conradovy fiktivní postavy je zarážející.

Představitelé mezinárodních institucí se samozřejmě dostávají s institucemi suverénních států do konfliktu. Jiný vztah mají ovšem k těm, které dokážou těchto organizací využít k realizaci vlastních zájmů. Tento jev už nějakou dobu nejlépe ilustruje způsob,

jakým funguje EU. Unijní instituce dnes působí proti suverenitě slabších zemí, často v zájmu dominujícího německo-francouzského duetu.

Zapomenout na přirozené právo

Mezinárodní organizace a mezinárodní právo jsou vnímány a propagovány jako další stupeň pokrokového vývoje. Měly překonat národní egoismy a jimi vyvolávané konflikty, které nejednou vyústily ve válku a souvisely s obdobím dominance národních států. Měly nás zavést do království „věčného míru“.

Tato soudobá utopie plynula jak z jednostranně identifikovaných pramenů zla 20. století, tedy příčin totalitismů a válek, tak z ideologického hodnocení současnosti. Tvzení, že za téměř sedmdesát let míru na kontinentu vděčíme výhradně evropskému společenství, je typická dezinterpretace, díky níž se kterýkoliv prvek reality může vydávat za příčinu jejího momentálního stavu. I když nelze popřít, že proces evropské integrace usnadnil eliminaci různých stavů tradiční nevraživosti, byl zde jen jedním z mnoha faktorů. Evropská unie ve své současné podobě této věci nejenže neprospívá, ale dokonce provokuje další národní konflikty a budí napětí, která se zdánlivě utišila.

Nacionalistické excesy byly jen jednou z příčin mezinárodních konfliktů a jejich podíl na vzniku totalitismů byl nevelký. Jak krajní formy nacionalismů, tak totalismy jsou produktem moderní doby, především pak té linie jejího vývoje, která vedla ke zpochybnění přirozeného práva. Jeho formální akceptace nezamezí degeneraci politického řádu a různým projevům nespravedlnosti. Pokud jej však zavrhneme, budeme tvářit v tvář vyvráceným základům mravního řádu bezbranní.

Pokud budeme morálku a jednu z jejích základních kategorií, tedy spravedlnost, považovat za výplod dějin a kulturních podmínek, tedy za proměnlivý projev místních specifik, pak není jak obhajovat univerzální lidská práva, ani se nemáme oč opřít, máme-li odsoudit sebezločinnější režim. Pokud naopak počítáme s přirozenou, bez ohledu na kulturní rozdíly neměnnou lidskou důstojností, vycházíme alespoň z minimálního antropologického základu, který se odvolává na lidskou přirozenost.

Různá pojetí přirozeného práva se pohybují mezi dvěma póly: jeden je považuje za Stvořitelem daný řád světa, na němž se podílí i člověk, druhý jej odvozuje ze základních principů lidské racionality. V každém z nich však vystupuje univerzální, na lidské vůli nezávislý, ovšem pro člověka rozpoznatelný fundament spravedlnosti, na jehož základě můžeme odhalovat (spíše než vytvářet) pro nás závaznou etiku. Teprve z ní má vycházet psané právo.

Pokud veškeré přirozené právo zpochybníme, jak k tomu došlo v pozitivismu, staneme se hračkou ovládanou dominantními skupinami, jak to dokládá naše zkušenost 20. století. Zdrojem excesů nacionalismu nebyl národní stát, ale to, že zavrhl přirozené právo, tudíž univerzální princip spravedlnosti, která znemožňuje redukci člověka na roli pouhé součásti většího celku a také brání ignoraci jeho přirozené důstojnosti.

Nová utopie

Ideologické interpretace zla dvacátého století zavíraly oči před skutečností, že totalitarismus byl důsledkem oddělení práva od morálky a zpochybnění jeho přirozeného základu. Původ zla viděly v působení silných národních států. Proto hledaly lék v oddělení práva od struktur státu, a to jak rozšířením nadnárodních norem, tak pokusem ustavit mezinárodní organizace, které by na ně mohly dohlížet.

Odpovědí na utopický experiment „zvědečnění“ práva, jaký představoval pozitivismus, se tak stala jiná utopie. Její současná podoba spočívá v předpokladu, že právo má definitivně uspořádat lidský svět. Součástí této utopie se stala lidská práva pojatá jako projekt nového modelu uspořádání společnosti. Aby tento úkol mohla plnit, jsou svévolně redefinována a rozšiřována, což vede k odvrácení od přirozeného práva a otevírá prostor k arbitrálním, ideologickým formám, až se lidská práva zcela rozejdou s původními idejemi, na nichž byla založena.

Pokud mají mít lidská práva univerzální dosah, musí se redukovat na evidentní minimum. Dnes je tomu právě naopak. Místo nejzákladnějšího psaného práva máme konfuzní, často vnitřně rozpornou ideologickou slátaninu. Pokud s lidskými právy nakládáme

jako s formou uspořádání reality ve společnosti, je takový výsledek nevyhnutelný. V takovém vydání musí narušovat národní osobitost.

Přirozené právo ani z něj odvozená klasická lidská práva nevyklučují kulturní rozmanitost, v níž se projevují různé obměny racionality. Univerzální povaha lidské přirozenosti a z ní plynoucí přirozená lidská důstojnost nezpochybňují různorodost organizace lidského světa. Jednotlivé kultury a jejich tradice utvářejí odlišné formy lidského uspořádání, a jestliže nepodvazují princip spravedlnosti, není důvod je zpochybňovat. Předpoklad, že člověk je nedokonalý, a nedokonalá je tudíž i lidská civilizace, vede k tomu, že jsme nuceni smířit se s eventualitou alternativního řešení mnohých lidských záležitostí. Z čehož plyne možnost odlišného formování různých institucí. Rozumné právo musí počítat s tím, že není s to brát předem v úvahu všechny případy a okolnosti.

Utopické myšlení naopak počítá s konečným řešením všech problémů, připouští tedy jednotné odpovědi na všechny základní otázky a projektuje jediný model definitivního uspořádání světa. Paradoxní je, že pokud dnes dominantní levicově-liberální ideologie propaguje rovnoprávnost různých individuálních modelů existence a odmítá veškeré přirozené možnosti jejich poměřování, konstruuje současně jediný přípustný model fungování společnosti, jež reguluje právo s naprosto totalitní ambicí. Člověk „osvobozovaný“ v morální oblasti je vězněn ve stále těsnější kleci byrokratických předpisů, v jejichž racionalitu věří pouze jejich projektanti.

Současná utopie, deklarativně hlásající mnohost, se snaží vnutit nám dokonalý, a tudíž jediný model uspořádání světa. Poškozuje tak reálně existující, tedy nutně partikulární kultury. Zvláště patrné je to na současném projektu EU, především na vztahu k právu, jaké v ní vládne.

Jediný model

Heslo „harmonizace práva“ mělo od samého počátku budit zásadní pochybnosti. Spojené státy jsou jednou zemí a jejich občané mají silný pocit národní identity. Je tomu tak přes rozdíly mezi jednotlivými státy, které navzdory jednotlívým tendencím dál existují, a to

dokonce v tak zásadních otázkách, jako je trest smrti. Předpoklad právního sjednocení EU je příkladem ideologicky podníceného sociálního inženýrství.

Odůvodnění takového jednání je v očividném rozporu s jeho reálnými efekty. Nejzřejmější je to v případě ekonomiky. Nezbytnost tvorby jednotných regulací pro zefektivnění trhu, jež se v EU stále omílá, působí jako jasný oxymóron a za to, že nebyl odhalen a nestihl jej všeobecný výsměch, vděčíme pouze převaze zastánců současné podoby Unie.

Podstatou volného trhu je jeho spontánnost. Ovšemže ji musí podchytit široce chápáné právní normy, ale úřední dozor nad ní a podrobná kontrola, jaká dnes v EU existuje, jsou negací tržního modelu. Opět stojí za připomenutí Spojené státy, které ačkoliv jsou jednou zemí, na svou ekonomiku dohlížejí nesrovnatelně méně, což jim jde rozhodně více k duhu.

Tato rozpornost deklarovaných cílů a reálného jednání není způsobena obyčejným pokrytectvím, anebo není způsobena pouze jím. Jako všichni ideologové i zastánci nové podoby Evropy (a světa, přičemž však největší možnosti vidí v EU) věří ve spásnost svého jednání a v mimořádné vlastní schopnosti, které by je měly obdařit zvláštními pravomocemi a pozicí k naplnění dokonalého modelu lidské reality. Tak jako Chruščov prohlašoval, že roku 1980 Sovětský svaz ekonomicky předhoní Spojené státy, věřili také tvůrci lisabonské strategie, že díky síle jejich dekretů předstihne růst HDP unijských zemí v roce 2010 Ameriku. Jak káže ideologický model, viníkem neúspěchu v této oblasti jsou relikty starého světa, které brání pokroku. Jedním z hlavních přežitků je národní stát a lpění jeho občanů na vlastní identitě či kulturní svébytnosti.

Proto dochází k pokusům vnutit jim jednotný model, který by neodporoval dnešní dominantní evropské ideologii. Tato kampaň má dva rozměry. V jednom jde o omezení suverenity států a redukci politických kompetencí jejich občanů. Druhý spočívá v „pokrokovém“ tažení proti tradičním národním kulturám, které mají být podle nových evropských zákonodárců uzavřeny do mezí folklóru. Ovšem málokterí z nich jednají při plném vědomí toho, kam jejich kroky směřují. Většina jedná nesoustavně, osedlává současné trendy a bez hlubší reflexe přijímá jejich důsledky.

Právo versus politika

Politika je uměním jednat založeným na vědomí, že výzvy, s nimiž se lidská komunita konfrontuje, jsou proměnlivé. Právě proto je uměním, a nelze ji obsáhnout v jednoznačných receptech. Psané právo má jinou povahu. Mělo by dávat pokud možno široký rámec lidské svobodě. Ideologicky pojaté evropské právo oblast politiky stále více omezuje. Zbavuje tak společnosti jejich svébytnosti. Pokusy o vnucení politiky rovnosti, která by bojovala proti diskriminaci (genderové, sexuální, národnostní, kulturní a kdovíjaké ještě), jsou dalšími zásahy do vnitřního řádu stále méně suverénních států.

Jde tu vždy o stejný druh manipulace. K oprávněnému boji proti diskriminaci by stačila základní lidská práva, která zakazují nerovnoprávný přístup k člověku kvůli jeho rase, pohlaví nebo vyznání. Ovšem antidiskriminační uijní kampaň je vedena v duchu sociálního inženýrství, které zasahuje do všech oblastí života společnosti a podřizuje ji byrokraticko-právní kontrole. Usiluje o přemodelování postojů a zvyklostí – konečnou instancí ve všech záležitostech jsou proto soudy a soudci. Návrhy znění uijních dokumentů typu „zákaz diskriminace v přístupu ke zboží a službám, sociální ochraně a sociálním výhodám, vzdělávání a zdravotní péči“ jsou krajně arbitrální a odporují tradičnímu smyslu práva. Poskytují ovšem mimořádné pravomoce arbitrum, jakými se stávají soudci. Podobný ráz má projekt kvót pro zastoupení pohlaví v politických zastupitelských orgánech či ve vedení podniků, včetně těch soukromých.

Součástí levicové ideologie byla nedůvěra vůči jakémukoliv typu moci. Vyrůstala totiž z přesvědčení, že člověk je v morálním ohledu a ve svých poznávacích schopnostech potenciálně dokonalý, a zlo viděla v sociálních podmínkách či v civilizaci, kterou si lidé kdovíproč k vlastní zkáze vytvořili. Snad nejvýmluvnější je v této souvislosti věta, jíž začíná Rousseauova Společenská smlouva: „Člověk se rodí svobodný, ale všude žije v okovech“.

Komunismus měl vést k zániku státu a všech forem moci. Jeho uskutečňování vedlo k tyranii, v dosavadních dějinách lidstva nebyvalé. Levicově liberální in-

terpretace tohoto neštěstí nám podsouvá, že ji máme vnímat jako důsledek „dogmatického myšlení“, které prý marxismus převzal ze západní tradice. Místo reflexe o revolučním nihilismu, který zavrhl přirozené právo, rozbil základy tisíce let tvořené civilizace a umožnil libovolné experimenty na lidech, jsme zase svědky štvance na zlo dominance, které v sobě údajně nese patriarchální model naší kultury. Jménem svobody je zase ničen základ nejpřirozenějších lidských institucí a arbitrálně se stanoví nový řád, jehož dozorcí získávají vůči ostatním představitelům lidského rodu téměř neomezená oprávnění.

Levicově liberálním zákonodárcům se zdá, že pokud spoutají a omezí národní stát, zneškodní démona moci, který se v něm ukrývá. Ve skutečnosti však neosvobozují jeho občany, jen jim berou jejich pravomoci a předávají je nové oligarchii, jejíž moc bude mnohem silnější, protože nebude pod ničí kontrolou.

Proti demokracii

Hrozby spojené s demokraticko-republikánskou formou národního státu jsou identifikovány. Tyranie většiny, o níž psal Tocqueville, se projevuje hlavně přenesením demokratických mechanismů do institucí, které jsou přirozeně hierarchické, například do rodin nebo církve, a tedy destrukcí tradičního řádu ctností a hodnot. Paradoxní je, že dnes žijeme ve světě, kde vzpoura davů zvítězila a kde, jak předpověděl Ortega y Gasset, elity našeho světa nejlépe ztělesňují davovou mentalitu. V této realitě přžívá zdravý rozum spíše v mentalitě „obyčejných“ lidí, jejichž každodenní praxe je v mnohem bližším kontaktu s jeho předpoklady.

Naštěstí ovšem současná demokracie převzala také prvky republikánské tradice, tedy pocit, že nás utváří společenství, neomezené na „tady a teď“, které je řetězcem vzájemně provázaných generací. Národní společenství má tedy pocit zakořeněnosti a stálosti, který je dnes v jiných celcích nevidaný a který překračuje kontraktuální model současných institucí. Právě tento rozměr národní komunity, a stejně je tomu v případě rodiny, vytváří napětí mezi ní a dnes dominantními ideologickými trendy. Vždyť republikánská demokracie má také přirozený charakter (národ je nejširším

společenstvím, s jakým se lidé dokážou identifikovat) a jako taková hůře podléhá konstruktivistickým zákrokům tvůrců nového světa.

Je příznačné, že „občanská společnost“ se dnes říká síti nevládních organizací, které jsou často v konfliktu s demokratickými orgány. Tradičně se o občanské společnosti mluví ve smyslu její integrace, která se projevuje spoluprací a vznikem sdružení, která vyplňují prostor mezi přirozenými institucemi a doménou státu. Šlo o různé formy sebeorganizace, svépomocné či charitativní spolky, vznikající zdola, většinou v kruzích lidí, kteří se vzájemně znali. Dnes jde o byrokratizované organizace, většinou ustavované proto, aby dohlížely, jak stát plní své ideologické závazky. Většinou jsou tak zaměřeny proti němu, ačkoliv s využitím státních peněz. Vychází totiž najevo, že celý sektor NGO (nevládních organizací) se stává dokonalým průmyslem, odrazovým můstkem ke kariéře a zdrojem zisků, pokud se ovšem samozřejmě ubírá stejným směrem jako ideologický unijní proud. Právě ten se s nevídanou intenzitou věnuje propagaci ad hoc utvářených menšin.

Přímo maniakální zdůrazňování jejich práv se musí obrátit proti demokracii, která spočívá v tom, že – připomeňme tu klasika – vládne většina.

Současní nepřátelé demokracie hlásají její prohloubení, přičemž ve skutečnosti zpochybňují podstatu tohoto uspořádání. Takové zvrácení významu je v naší ideologizované realitě pravidlem.

Pokud totiž můžeme souhlasit s tím, že práva většiny mají své meze, obsažené už v samém přirozeném právu nebo v klasických lidských právech z něj odvozených, pak přílišné exponování práv menšin a rozvíjení lidských práv do jakéhosi nového společenského uspořádání, které dopodrobna reguluje život komunity, degraduje demokracii v bezvýznamnou formu.

Ideologická beztvorost

S podobným procesem „demokratizace“ se setkáváme v oblasti práva. V duchu tohoto požadavku by k jeho tvorbě a uplatňování měli být připuštěni „představitelé demokratické společnosti“, tedy nejrozličnější skupiny a kruhy vznikající většinou na obranu určitých skupinových zájmů.

Jednou z koncepcí demokratizace práva je projekt Jürgena Habermase, podle něž má být právo zapojeno do systému komunikace a považováno za diskurs. Tato idea vyrůstá z výstižného konstatování, že účelově racionální mechanismy, jež společnost organizovaly, se odcizily a podřídily („kolonizovaly“) si ji. Racionální systémy dnes lidskému světu neslouží, ale spíše jej instrumentalizují a podmaňují si jej. Právo přestává být institucí a je čím dál tím více médiem, prostředkem pro dosahování určitých cílů. Což má řešit jiný druh racionality – racionalita komunikativní. Tedy společné utváření lidského světa prostřednictvím interakce.

Je příznačné, že jak v případě Habermase, tak v případě jemu příbuzných levicových kritiků současného statu quo není identifikace temné stránky racionální pýchy, jež vede k mechanistickému chápání světa (a člověka, který je jeho součástí) a k jeho instrumentalizaci, provázena reflexí ohledně případné chyby, která tento stav zapříčinila. Nezaznamenáme u nich reflexi mezi lidské racionality a potřeby neměnných principů, na nichž musí spočívat a tvořit základ lidských systémů. Jinak řečeno, chybí tu zamyšlení nad důsledky, jaké přinese zavržení přirozeného práva, které by vytyčilo meze našim experimentům, a odpověď má přinést útek k ještě dalekosáhlejšímu aktům transgrese a k dalším konstruktivistickým projektům.

Projekt práva coby diskursu, neustálého sladování sporných otázek, dnes probíhá v EU. Háček je v tom, že onen diskurs dnes ovládli ti nejsilnější, schopní natolik ovlivňovat veřejné mínění, že mu vnucují řešení přínosná pro ně samé. Nejsilnější dnes vlastně není politická moc suverénních států, tedy emanace většiny, která by v rámci demokratického systému musela v určitém smyslu brát v potaz postoje a vůli občanů, ale moc silných skupin vlivu: velký kapitál, média, silné korporace, včetně právnícké kasty.

Žijeme ve světě představ, které mají s realitou často málo společného. Jednou z nich je montesquieuovská idea trojího typu moci. V dnešní demokracii neexistuje reálný rozdíl mezi mocí výkonnou a zákonodárnou – parlamentní většina schvaluje vládu vzešlou z ní samé, této vládě přísluší zákonodárná iniciativa – a dnešní soudnictví nemá s pojetím, jaké prezentoval autor díla *O duchu zákonů*, mnoho společného.

Podle Montesquieua by v něm měli působit volení soudci a předání „strašlivé moci soudit“ nějaké kastě může vést k té nejhorší tyranii. Takový stav věcí se začíná projevovat už dnes.

V západním světě sice soudci už dávno představují profesní korporaci, v minulosti je však omezoval systém pevných společenských norem, jejichž zpochybnění bylo pro ně sotva představitelné. Dokonce i v zemích se zvykovým právem, kde je neomezovaly zákony a jejich pravomoci byly zdánlivě větší, působili nejen na základě všeobecně uznávaných norem přirozeného práva, ale také v kontextu morálky a platných obyčejů, které tvořily kulturní dědictví komunity. Dnes, kdy je přirozené právo zavrhováno a kulturní identita je ve jménu pokrokové ideologie zpochybňována, je nejvíce zavazující představa jejich vlastního prostředí. Navíc se, ničím neomezováni, snaží stále rozšiřovat svou moc. Právní stát je dnes chápán jako stát právníků.

Ve veřejném diskursu se často mluví o krizi v etice a ve výchově, tedy obecně o krizi naší doby. Projevuje se nárůstem kriminality, především u mládeže, včetně mimořádně brutálních forem, a také rozpadem rodiny a společenskou anomíí. Reagujeme na ni většinou zintenzivněním téhož jednání, které tuto krizi vyvolalo. Zavádějí se tedy další, stále podrobnější zákony, které mají nahradit všechny jiné systémy společenských norem a dopodrobna naplánovat náš život. Kodifikace odtržené od přirozeného práva, tedy obecně akceptovaných idejí spravedlnosti, nekontrolovaně nabývají na objemu a pronikají do všech oblastí života. Čím více jich bude, tím menší autority budou zákonitě požívat.

Stále více se stírá rozdíl mezi právem a všemi ostatními regulacemi. Mimořádně k tomu přispělo působení EU.

Právo dnes odporuje veškerým principům, které mu dříve poskytovaly rámec. Mělo být obecné, aby se v něm mohly uplatnit jiné společenské soustavy pravidel jako morálka, zvyklost, ale také politika nebo jiné formy organizace. Dnes se je právo snaží nahradit a vyznačuje se absurdní detailností.

Lidé musí mít právní vědomí, což s ohledem na desítky tisíc stran unijních regulací a neustálou tvorbu, která v této oblasti probíhá v jednotlivých evropských zemích, zní jako vtip. Právo musí být srozumitelné, což je vzhledem k jeho hypertrofii a ideologickému charakteru vyloučeno. Nemůže také být vnitřně rozporné, což je v současné situaci nevyhnutelné.

Výše zmíněné racionální principy formuloval v polovině 60. let 20. století Lon L. Fuller v díle *Morálka práva*. Tehdy byly považovány za samozřejmé. Stačilo půl století a můžeme je poslat do muzea neuvěřitelně minulých skutečností.

Archaické kultury morálku a právo neoddělovaly. Právo bylo totožné s řádem věcí. Ten obsahoval fundamentální zákazy a příkázání, normy morálky, ale také zvyklosti či estetická pravidla. Příchod psaného práva znamenal vydělení politického řádu z morálky a z oblasti obyčejů. Stále jimi bylo silně podmíněno a začalo být chápáno jako rámcová struktura, která umožňovala soudržnost velkých organizačních celků, tedy států. Dnes můžeme nabýt dojmu, že probíhá opačný proces. Právo, které stále rozšiřuje svou působnost, ztrácí charakter, je čím dál arbitrálnější a vytlačuje všechny jiné systémy společenské regulace – morálku, etiku, zvyklosti. Snižuje tak roli tradičních institucí, například rodiny, aniž je schopno nahradit jejich autoritu.

Navíc ve své současné podobě podryvá základy národního státu, tedy současného modelu republiky, který jediný hájí občany před arbitrálním jednáním nejsilnějších hráčů globální i lokální reality.

Z polštiny přeložila Lucie Szymanowska.

Text byl publikován v rámci projektu podpořeného Česko-polským fórem. Přečtěte si i další příspěvky k tématu „Politika, společnost a hodnoty v české a polské perspektivě“ (<http://www.revuepolitika.cz/rubriky/22>).

Bronisław Wildstein, polský spisovatel, esejista, publicista. Přední představitel současného polského konzervativního politického myšlení. Redaktor týdeníku *UważamRze*.

4x Čestmír Suška

JIRÍ OLIČ

Výtvarné dílo Čestmíra Sušky stalo se obecně známým hned krátce poté, co se umělec prezentoval jako zakládající člen skupiny Tvrdohlaví, a potom později, když bylo vystavováno na náměstích, v parcích a dalších veřejných prostorech – tedy až získalo diváckou obec a stalo se vskutku veřejným. Časopisecká prezentace se musela omezit na důležité a pozdnější etapy tvorby.

V Suškově díle jsou tedy viditelné etapy, celky, které lze poměrně snadno pojmenovat, ale obtížněji definovat, protože jsou mezi nimi přesahy a souvislosti.

Když se sám umělec pokusil vyjmenovat tyto etapy tvorby, tak vyjma prací začátečnických napočítal čtrnáct víceméně samostatných celků. Jsou to:

1. Environmenty (1979–1980; Malechov, Malostranské dvorky, Bruselský pavilon, Cilect);
2. Prehistorické období (socha „Kost“ v Mikulově 1981, Idoly – „Král a královna“);
3. Přejícné období (xeroxy, Suchá cihla, Rohožky);
4. Manýrismus (sochy – Skalní hlavy, Samorosty; „Prase na procházce“, kresby – „Hlídač pláň“, „Sněžné baroko“ aj.; práce pro první výstavu Tvrdohlavých);
5. Vesmíry vně i uvnitř (práce z let 1990–1991, galerie Fronta);
6. Vnitřní světlo (práce z let 1992–1993, vystavené ve Špálově galerii v Praze);
7. Hliněné konstrukce („Kostka“, „Rozeta“, „Kukla“, Vězni umění – s F. Skálou);
8. Dřevo (práce „Archa“ a „Dalekohled“ na výstavě v Staroměstské radnici v Praze, 1995);
9. Dřevosyntéza (práce z let 1997–1998: „Vesmírné brýle“, „Nekonečné ryby“, „Nekoneční ptáci“, Mánes);
10. Utica (práce z roku 1999: „Spirála“, „Opuštěná schránka“);
11. Žula neboli sendviče (Vepice, Ondřejov, Plejáda);

12. Hranoly (práce „Jelito“, „Nekonečný sloup“ aj. z let 2000–2008);

13. Sklo (práce z let 2002–2004);

14. Rezavé květy (práce z Vermontu v USA z let 2005–2006, cisterny pivní a jiné, soubor „Rezavé květy“, Thámová hala, Birmingham, AL a OK Harris, NY);

Můj text se zaměří na čtyři důležité celky: Hliněné konstrukce, Vnitřní světlo, Dřevo a Dřevosyntéza a Rezavé květy.

I. Vnitřní světlo

„Vnitřní světlo“ je název, který necharakterizuje pouze jednu celistvou a velmi důležitou skupinu prací, ale také výraz osobní proměny, nové spirituální orientace, pro kterou sochař hledal a našel adekvátní výraz ve své práci.

Držice se posloupnosti, ale také podobnosti, které jsou znamením souvislosti díla, je třeba – ještě než se dostaneme k vlastnímu okruhu prací „Vnitřního světla“ – zmínit se o návratu k sochařině a k sochách dřevěným, které vznikaly v roce 1991, tedy ještě před prvními plastikami „Vnitřního světla“.

První prací ze dřeva jsou „Tři tanečníci“, vytvoření v roce 1991, tedy poté, co si z Francie (kde vystavoval s Tvrdohlavými) přivezl první elektrickou řetězovou pilu. Základem práce bylo ovšem velmi tvrdé dřevo, které poskytl kmen platanu. Ten získal ze Stromovky. Z kmene vznikly tři sochy: „Tři tanečníci“, „Sokrates“ a „Kmen s otvory“, první práce, při nichž ve dřevě pracoval s vnitřním prostorem. To je také důvod, proč tyto skulptury přiřazujeme k hliněným (keramickým) plastikám „Vnitřního světla“. „Tři tanečníci“ je socha 130 cm vysoká, tvoří ji tři šikmo postavené a nestejně vysoké hranoly.

Výstavou „Vnitřní světlo“, která byla zahájena 1. dubna 1993 v pražské Galerii Václava Špály, se Čestmír Suška na veřejnosti opět představil jako sochař a také experimentátor, jenž do svých plastik vnášel prvek světelný.

Modeloval je z plátů hlíny a hotové dílo potom vypaloval v peci. *Dělal jsem na jejích povrchu otvory, které umožňovaly, že bylo vidět vnitřní prostor plastiky, osvětlený skrytými světelnými zdroji. Bylo vidět podpůrný systém, žebra a sloupky nesoucí klenbu vnějšího tvaru,* říká sochař v rozhovoru k této knize. Názvy nejdůležitějších prací jsou „Stavba“, „Ryba“, „Šlápota“, „Stavba s průhledem“ a „Koule s vnitřním prostorem“.

Byly to práce pro pozorovatele, aktivního diváka, který dílo obchází a nahlíží do něj z každé strany. Suška zjednodušoval, a dával tak smysl řádu geometrickému, ale i prostorovému. „Tvaroval“ jako nikdy předtím, a jestliže v předchozím cyklu zalidňoval prázdno svých vesmírů věcmi, které sloužily člověku (a tedy antropomorfizoval), nyní jako by dával smysl té pro někoho tajemné a krásné a pro jiného bezútěšné nekonečnosti.

Čestmír Suška na téma plastik „Vnitřního světla“ dále říká: *Zpětně a až po mnoha letech jsem si uvědomil, že všechny práce z období „Vnitřního světla“ jsou baculatý, nafouklý a nakynutý. V té době byla Arjana těhotná a čekali jsme třetí dítě, když jsem o tom později přemýšlel, tak bylo jasné, že okolí mě opravdu inspiruje, třeba jen v podvědomé rovině. Já jsem v těch sochách dokonce umísťoval takový malý figurky, které uvnitř různě polehávají a vzbudily velkou diskuzi, proč tam vlastně jsou. A mě to došlo až po letech...*

Práce „Vnitřního světla“ jsou plastiky, vznikly modelováním. První, vytvořená podle kresby, byla „Ryba“. Druhá byla „Šlápota“. *Další mé práce vnikly tak, že jsem měl prostorový pocit a byl tak složitější, že jsem si ho nedokázal představit a musel jsem ho rovnou modelovat.*

Suška nikdy netoužil dělat plastiky, které by nebyly zajímavé na pohled a na veřejném prostranství působily jako cizí tělesa. Díla musela být součástí prostředí, tak jako rostlina, kámen, strom a mrak.

Jako sochař ovšem necítil potřebu být současný, aktuální za každou cenu a v každé dekádě, nelákala ho

ani meta „velkého“ umění, neboť to mu bylo především prací a hrou, co ho zajímalo, to byla socha jako architektura, tajemství soustředěné do sochařsky definovaného tvaru, do prostorů, do nichž se vstupuje nejprve zrakem a v nichž se divák zabydluje pohledem.

Myšlenka sochy, která by byla součástí prostředí, nebyla nikterak nová, v moderním sochařství ji vyslovili nejdříve futuristé v roce 1912 v Technickém manifestu futuristického sochařství: *Otevřme figuru a uzavřme v ní prostředí. Vyhlasme, že prostředí má tvořit součást plastického bloku jako svět sám pro sebe a s vlastními zákony, tak, že chodník může skočit na váš stůl a vaše hlava se může procházet po ulici a že vaše lampa může zavěsit mezi dvěma domy pavučinu ze sádrových paprsků.* Bylo to krásně řečeno, ale nikdy nerealizováno. Boccioniho plastiky z let 1912–1913 jsou kubistické figurální kompozice na podstavci a v bronzu, žádné pavučiny.

Myšlenka sochy jako součásti prostředí zůstala aktuální dodnes. Tato díla, integrována do rušného prostředí velkoměst, nepůsobí cizorodě, a přesto, že jsou v něm jen malým místem, ostrůvkem kontempace a poněkud tajemnou a podivnou schránou emocí a myšlenek, lze je ještě stále spíše popisovat než vysvětlovat. Víc než kdy jindy je plastika výtvarnou řečí v materiálu, nic víc a nic méně, není – jak se často říká – výpovědí: tento způsob komunikace je třeba přenachat policejním komisařům.

Protiklad plnosti a prázdna těchto plastických „Stavb“ a „Koulí“ jen zdůrazňuje kouzlo věcí prostoupených světlem. Neobsahují nic popisného, ani anekdotického. Také nic lehkého a hravého z grotesky, nic, co by uzemňovalo anebo jinak znejistňovalo jejich spiritualitu. Výsledkem je spíše jednoduchost, k níž se dospívá pracně a oklikami. Jednoduchost je ideálem a znamením génia, ale ne každá jednoduchost vede k cíli a je geniální. Zajisté stále platí Brancusiho sochařská úvaha o jednoduchosti: *Jednoduchost není účelem v umění, ale docházíme k jednoduchosti proti své vůli, když se přibližujeme skutečnému smyslu věcí.* Cestou k jednoduchosti či spíše podstatnosti je tvorba, přemíra tvorby, kvantita, která se přemění v kvalitu.

Výraznou a svým způsobem zásadní prací z tohoto období je „Kříž mezi“ z pálené hlíny, zvláštní, horizontálně pojatá plastika, zajímavá už tím, že v umělcově

tvorbě je kříž jako základní námět křesťanské ikonografie něčím do té doby spíše výjimečným. Inspiroval ho ovšem pobyt v klášteře v Plasích: *To bylo období, kdy se nám narodil syn Ondřej a moje žena se stala věřící... Kříž jsem vytvořil z dvou tun hlíny, které se nejprve musely nanosít do patra cisterciáckého kláštera. Tam, v tichu přerušovaném jen odbíjením hodin, jsem stavěl kříž z hlíněných segmentů a přemýšlel, co je to křesťanství a proč moje žena mohla uvěřit a já ne. Proto kříž nestojí, ale je v šikmé poloze. Někde mezi. Trvalo mi to dalších 13 let, než jsme se konečně mohli se ženou společně pomodlit.*

Z hlíny, která zbyla po dokončení „Kříže“, vytvořil sochař v Plasích ještě další plastiku – „Rozetu“, růžici známou z chrámů a katedrál středověku, ta však je už první z prací, jež můžeme zařadit do následující kapitoly hlíněných konstrukcí.

V podobném řádu a duchovním smyslu je třeba rozumět plastikám „Torzo“ a „Proměna“. Ty jsou ovšem nasvíceny, a lze je tedy jednoznačně přiřadit do okruhu prací nazvaných „Vnitřní světlo“. Jsou opět z hlíny.

Umístění světelných zdrojů uvnitř plastik důmyslně provedl švýcarský light designer Rolf Derrer, o němž Suška dodává, že *přijel do Prahy a nasvítí také celou výstavu „Vnitřní světlo“ ve Špálovce. Poznali jsme se během výstavy Tvrdohlavých na zahradě Černínského paláce, kde nasvítí celou instalaci. Nedorazil, bohužel, George Harrison, a tak se jeho skladba Inner Light na vernisáži hrála jenom z magnetofonového pásu.*

Práce z cyklu „Vnitřní světlo“ byly od 1. 4. do 18. 4. 1993 vystaveny ve Špálově galerii v Praze, následně v Galerii U Bílého jednorožce v Klatovech a v Galerii Caesar v Olomouci. Jako dílo, které jde k podstatám, znamenaly důležitou proměnu v Suškově tvorbě. Václav Erben se v recenzi uveřejněné v *Ate-liéru* (č. 10/1993) netajil s určitým obdivem vzhledem k proměnám, které v Suškově díle nastaly, a ocenil zvláště onen nový výraz jeho jednoty, jednoduchosti až přísnosti, a ovšem i hry se světlem, jež je *součástí obsahu, který je posunut ne k mystice, ale k mystifikaci. Lehký ironický odstup je také jedním z prvků, který byl a stále je Suškově vlastní.*

K tomu jen malá poznámka: ironii (zvláště tu postmodernistickou) jsme tenkrát jaksi spojovali s genera-

cí Tvrdohlavých, nebyla to výtka, spíše konstatování všeobecné relativizace hodnot, znamení doby a společnosti spějící ke svému pádu. Václav Erben také napsal: *Zdá se mi, že není třeba v „Rybě“ hledat symboliku rané křesťanské eucharistie, jak naznačuje autorka textu M. Judlová.* Ta symbolika v tehdy právě nejnovější práci umělce ovšem již byla, v „Rybě“ i v „Kříži“.

Nezbývá než dodat, že již od první výstavy byl cyklus „Vnitřní světlo“ vnímán jako výrazný předěl v sochařově díle, a není tedy divu, že výstava se stejným názvem byla po premiéře v pražské Galerii Václava Špály ještě téhož roku reprízována v dalších galeriích České republiky, kromě těch výše jmenovaných míst byla také v Brně, Ostravě a v červnu roku 1996 i ve velice příhodném prostoru, v galerii vzniklé z bývalé cihelny v švýcarském Apenzellu.

II. Hliněné konstrukce

„Hliněné konstrukce“ tvoří jakousi samostatnou skupinku prací, které Čestmír Suška vytvořil v roce 1994, i když nutno říci, že zcela logicky vycházejí z děl předchozích.

Naváděcí prací byl „Maják“, hliněná kuželovitá konstrukce, která nesla uzavřenou kouli.

Název se zdá být protimluvem, neboť pod slovem konstrukce si představujeme spíše osnovu, nosně pevnou kostru díla, která sama o sobě přetrvává věky, a zdá se být paradoxem, že taková důvěra byla vložena do obyčejné hlíny, křehké i po vypálení.

Podobně jako u prací „Vnitřního světla“ byla jejich základním materiálem pálená hlína, kombinovaná někde s prvky kovovými. Je třeba připomenout, že je to právě materiál, co dílu vtisklo definitivní podobu, co mu dodalo charakter.

Konstrukce mají často podobu klece a klece jsou synonymem nesvobody, klecí jsou – mimo jiné – například vězeňské cely. Možná, že právě podoba těchto děl inspirovala Čestmíra Sušku a Františka Skálu k názvu výstavy „Věžňové umění“, kterou měli společně v Praze na Hradě v síni pod Plečnickovým schodištěm v roce 1994. Název ale, jak vzpomíná autor hlíněných konstrukcí, prý vznikl jinak: *„Věžňové umění“ byla výstava, která následovala po „Vnitřním světle“; byla tam*

prvně vystavena „Kukla“ a koule s otvory. Vystavoval jsem společně s Františkem Skálou v síni po Plečnikovém schodištěm, což je nádherný prostor, navržený slovinským architektem Plečnikem. Bylo tam zamřížované okýnko, vedoucí na Zámecké schody, kterým na nás koukali turisti, a my zpoza toho okýnka na ně pokřikovali: Help, help, wi ár prisoners of president Václaf Havel! A z toho vznikl název výstavy.

Nápad vytvořit plastiky, které by byly skeletem, kostrou a na první pohled pouhou konstrukcí, opravňuje uvádět tento cyklus jako samostatnou kapitolu v sochařově práci, ačkoliv ještě téhož roku vytvořil umělec i práce odlišné. Jeho základem jsou tři plastiky: „Kostka“, „Rozeta“ a „Stojan“. Po předchozí zkušenosti, kdy se „Rozeta“ rozpadla na kusy při převozu do cihelny k výpalu, se Suška dohodl s vedením Rakovnických keramických závodů a práce vznikaly ve starých opuštěných výrobních halách. Tam je stavěl na vozících, které po usušení plastik zajížděly do pece po kolejích, protože jinak je nebylo možné v suchém stavu přenášet.

„Kostka“ je tedy vytvořena z pálené hlíny. Je to kubus, jehož základem je šest stran a každá z nich je členěna na šestnáct čtvercových políček se zakulacenými rohy. Prostor kostky je celý vyplněn hliněnou kubicovou konstrukcí s tím, že uprostřed je vetknut prázdný prostor koule, který se dotýká stěn. Základní rozměr této nezvykle složité keramiky je 72 cm. Podobně jako další práce z této řady je „Kostka“ typickou „hliněnou konstrukcí“, experimentem svého druhu.

Hodně odlišnou prací je „Rozeta“. Růžice, ale také hvězdice je útvarem známým již ve starověku, ale oblíbená byla zvláště ve středověku, kdy se stala (co by Kristův monogram) ornamentálním základem chrámových oken i kleneb. Vytvořit její konstrukci je pro každého současného umělce poměrně komplikovaný úkol. Suška si ho ještě ztížil, když růžici zdvojnásobil a vytvořil plastiku, jejíž kruhový průměr je 122 cm.

Také socha „Stojan“ je jiná, jako by do hliněných konstrukcí ani nepatřila. Jsou to vlastně dva kužely proti sobě, spojené ve špicích. Dílo složené ze dvou částí má 180 cm na výšku a sochař k němu dodává: *Uprostřed sochy vznikl průnik, prázdný útvar ve tvaru vřetena. Toto vřeteno bylo ve stejném objemu zhmotněno*

ve dřevě a instalováno vedle stojanu na podlaze, jako kdyby „uteklo z klece“. Je to první tvar vřetena mezi mými pracemi, inspirovalo další, jež jsem odlil do bronzu. Je to zároveň první práce, kdy pracuji s dvěma tělesy, které jsou něčím, co není na první pohled zcela zřejmé, propojeny jako dvojčata, později vzniklo několik takových dvojčat v „Rezavých květech“ a tam se to stalo důležitou částí celého projektu.

III. Dřeva a dřevosyntéza

„Dřeva“ je název další, časově poměrně rozsáhlé, kapitoly Suškova díla, v autorově označení a členění obsahuje práce z let 1993–1997. Dovolil jsem si do této části zahrnout také „Dřevosyntézu“, tedy „Vesmírné brýle“, „Nekonečné ryby“, práce vytvořené v rozmezí let 1997–1998, a také „Spirálu“, dřevěnou skulpturu, dílo vzniklé v americké Utrice v roce 1999, dále „Nekonečné ptáky“, které Suška dokončil až na sympoziu kurátorů v Mikulově v roce 2003 a nakonec i „Hranoly“, vznikající v letech 2001–2005.

Patří sem ale především práce, které umělec vystavil v Praze na Staroměstské radnici v roce 1995 a v Mánesu v roce 1997. Pro každého výtvarníka a pro každou výstavu jsou to místa významná a ovšem i exkluzivní, stalo se spíše pravidlem, že umělci svá nejdůležitější a nejdůležitější díla dokončují právě pro tuto příležitost. U Sušky se možnost v nich vystavit vyskytla v obou případech právě v době, kdy měl dokončen soubor prací k vystavení.

Ještě než zmíním nejdůležitější práce, sochařem lakonicky pojmenovaná jako „Dřeva“, je nutno připomenout náhodný podnět a fakt, že právě v roce 1993 získal kmeny topolů, vykácených na pražské Kampě, a tedy materiál, který vyhovoval jeho naturelu, ale zároveň v sobě skrýval mnohá překvapení. Zpracovávat obrovské kmeny nebylo možné bez pomocníků, a tak Suškovi od roku 1993 pomáhal Vít Novotný (zvláště na sochách „Archa“ a „Dalekohled“), potom také Filip Roztočil (na soše „Velký Posel“) a později měl ještě několik dalších pomocníků. Namáhavá a finančně nákladná práce by ovšem nebyla vůbec možná bez podpory grantu Pollock-Krasner, který obdržel na období 1995–1996.

Dřevěná skulptura „Dva kužely“, vytvořená v roce 1995, je dílo, v němž sumarizoval a také přehodnotil práce z období předchozího, zvláště tedy plastiky s průhledy. Dílo otevřené do prostoru, průhledné a dokonce průchodné, sochaře stále lákalo. Výsledkem byla 210 cm vysoká vertikální skulptura.

Z téhož roku jsou také „Jádru“ a „Pouzdro“, dva sošné celky tvořící celek („Jádru“ bylo vytvořené později a takovým způsobem, aby se dalo do „Pouzdra“ vkládat). Sochařskou hmotou je zde vyjádřen protiklad: plnosti „Jádru“ a prázdnoty „Pouzdra“. Umělec jistě těžil z dětských vzpomínek, evokoval ono dávné okouzlení a údiv z fantastických tvarů vnitřku ořechů či kaštanů, dokonalosti jádra a rafinovanosti skořápky, která vše skrývá. Pouzdra jako schrány tajemství ovlivnila mnohé umělce, ale snad nejvíce Františka Skálu, jehož dílo bylo Suškovi blízké.

Dílo, které v těchto letech vznikalo, bylo zvláštní právě způsobem, jak v sobě spojovalo jednoduchost a prostotu na první pohled, ale zároveň sochařské sofistikované myšlení. Při podrobnějším pozorování nemohlo divákovi uniknout to, co skrývalo: pracnost, složitost a důmyslnost skulptivní metody a prostorové imaginace.

V tomto smyslu jistě vznikla také „Běžová díra“, dřevěná skulptura ze dvou kónických tvarů, 220 cm dlouhá a připomínající obří špulku nití. Kmen byl ze zdravého dřeva a Suška se musel skrz něj doslova protunelovat, aby odhalil vnitřní prostor skulptury. Používal k tomu doslova neobvyklou metodu: na očích potápěčské brýle a dýchal šnorchem, vyvedeným ven, aby se neotrávil výfukovými plyny z motorové pily uvnitř prokousávaného tunelu. Ještě větší prací je dílo nazvané „Na špici“, měřící 420 cm na výšku. Kuželovitý tvar, připomínající obří raketu nebo nábojnici postavenou na špici, je ze dřeva, podstavec, v němž stojí, je ze železa. Socha byla vytvořena v létě roku 1995 v rámci Mikulovského výtvarného sympozia a dílo, jako majetek města, našlo své místo v městském parku.

Z téhož roku je také „Velká kukla“; bronzová socha není pouhou replikou stejnojmenné práce, vytvořené ze dřeva v roce 1994. Materiál ji dodává ušlechtilý vzhled, hladkost a eleganci, sochař navíc práci symetricky zaoblil, takže vzniklo dílo rozdílné a vskut-

ku nové. Vzhled díla již neurčovala struktura dřeva, ale vlastnosti kovu, předmětnost (a zlověstnost) toho, čemu se nejvíce podobalo: ponorce, bombě, nádrži, také ovšem malé záhadě přírodní – kukle. U této práce jako by se sochař vracel a vytvořil pandán ke svému oblíbenému „Pomníčku“ („Větriesce“).

Podobně osobní prací je dřevěná skulptura „Kluzák“, dílo hodné svého názvu: položeno na zemi, připomíná spíše závodní automobil. Krátce po vzniku těchto děl k nim jejich autor připojil komentář, v němž s humorem typicky suškovským zdůraznil, že mu především šlo o praktický účel díla: *Horizontální „Kluzák“ je dopravní prostředek používaný ve snu k návštěvě přátel za polárním kruhem, přes den se s ním jezdí na nákupy. Klouže po vzduchovém polštáři. Práce „Na špici“ je poctou umělci a továrníkovi Zdeňku Lhotskému, který hrává v restauraci Na špici na Turnovsku. Tato práce vznikla na mikulovském sympoziu, stejně jako plastika „Běžová díra“, jejíž název pochází ze závažného zjištění, že černé díry, vyskytující se ve vesmíru, nejsou černé, ale běžové.*

12. ledna 1995 byla na pražské Staroměstské radnici zahájena výstava „Čestmír Suška – Plastiky“, zahrnující práce z let 1992–1994. Kurátorkou výstavy (a autorkou textu katalogu) byla Marie Judlová. Zdůraznila především důležitost Suškových „sošných“ architektur, monumentálních dřevěných objektů: „Tří tanečníků“, „Kmenu s otvory“, „Archy“ a „Dalekohledu“. Když měla autora charakterizovat a zdůraznit jeho originalitu, napsala: *Pro Čestmíra Sušku je příznačná zvláštní senzibilita, která ho vždy zřetelně odlišovala od ostatních autorů. Nechává na sebe působit řadu vlivů, ale nese si v sobě zvláštní poetiku. Do určité míry je dalším z nositelů tradiční české divnosti, jeho práce jsou mnohdy enigmatem i pro něho samého, protože nevznikají spekulativně, ale v procesu tvorby. Chybí jim proto příslušná míra intelektuálního, který máme v umění rádi, na druhou stranu ale svědčí o otevřené srážce díla a jeho autora, která je riskantní, jsou svědectvím o vrstvení struktur a zpřesňování stavby.*

K zmíněné „divnosti“ by jistě patřilo se vrátit. V českém moderním umění existují desítky solitérů, outsiderů a takříkajíc i samozvanců, úhrnem umělců tvořících mimo hlavní proudy a ovšem i konvence moderny. Zároveň ale také spjatost onoho hlavního

proudu s centry, eklektičnost, pýcha druhořadosti. Suškovy práce tomuto popisu zajisté neodpovídaly. V tomto textu, ale ani v předchozích nepíše Marie Judlová o sochách, ale o objektech, tedy o něčem úplnějším, komplexnějším a takovém, co by nejlépe vyhovovalo duchu doby i místa – v Čechách a v Praze.

Určitou podskupinou v etapě díla, nazvanou „Dřevo“, jsou práce z roku 1997. Dvě nejdůležitější z nich – „Nekonečné ryby“ a „Plejáda“ – jsou z dubového dřeva a opět jsou to práce rozměrné. „Nekonečné ryby“ mají na délku 420 cm a představují symbol lásky a manželství.

V Suškově díle existuje neustálá kontinuita: socha „Nekoneční ptáci“, vytvořená v rámci výtvarného sympozia v Mikulově (2003), navazuje na „Nekonečné ryby“. Vertikální (ale šikmo postavená) „Plejáda“ je 320 cm vysoká. V těchto dílech, která jsou (ovšem jen do určité míry) syntézami cyklů předešlých, dosahuje sochař opět zvláštního kontrastu prostoty (a možná i banality) se vznešeností, která je synonymem monumentality. „Nekonečné ryby“ jsou vlastně dva velice zjednodušené tvary, evokují těla ryb zaklesnutých do sebe. Skulptura „Plejáda“ je založena na nápadu vertikály, šroubovité hřídele, na níž jsou nepravidelně umístěny zuby. Slovo nekonečné v názvu práce „Nekonečné ryby“ odpovídá duchu díla, jeho neuzavřenosti a ovšem netají inspiraci dílem mistra, Brancusiho „Nekonečným sloupem“, a i dalšími pracemi sochaře, které Suška od školních let obdivoval a později v Paříži měl možnost vidět a dokonce – v jeho ateliéru, rekonstruovaném na výstavě – prožít celé hodiny.

V Suškově díle jsou charakteristické návaznosti. Z roku 1998 pochází dřevěná skulptura plastiky „Vesmírné brýle“ (o nichž byla zmínka výše); brýle byly dělány na dvoře jeho rodinného domu, je to práce vertikální, mířící do vesmíru a připomínající „Běžovou díru“ z roku 1996. Své předchůdce měly také skulptury vytvořené v roce 1999 v USA: „Opuštěná schránka“ a dvojice „Adam a Eva“: předcházely jim práce „Král a královna“ (1986) a „Stařík a baba“ (1989). A posléze i dubová elipsovité skulptura „Megabajt“, připomínající mechanické srdce, jež je tvůrčí variací bronzové „Velké kukly“. Těch ostatně vznikla celá řada: nemožno nezmínit hliněnou „Vnitřní elip-

su“ (1994), horizontální „Ležící kuklu“ (2002), která byla odlita do bronzu a postavena na špičku podobně, jako kdysi Kolumbus postavil na špičku vejce. Tuto práci Suška pojmenoval „Stojící kukla“ a je to téměř tři metry vysoký štíhlý eliptický tvar, který má uvnitř kvádrovitý prázdný prostor, kterým je možno prolézt. Pandánem a protikladem k ní je „Krasavice“ (1998), která má prázdný elipsovitého prostoru vepsaný do stojícího dubového kvádru. Vznikla v Toskánsku, kde ji autor vytvořil ve stínu javoru na vesnické usedlosti Casa Novalto.

Dvojicí je také dřevěná skulptura „Spirála“, dílo vzniklé sice ještě téhož roku 1999, ale v USA, v Utice. Byl to první Suškův pobyt ve Spojených státech. Pracoval tam v bývalé továrně, kdysi za války tam vyráběli transportéry pro armádu, která se měla vylodit v Normandii. Práce v bývalé a nyní prázdné továrně Sušku nadchla a vnukla mu myšlenku hledat podobný prostor v Praze. Našel jej právě v Řeporyjích, poblíž místa, kde bydlí a žije s rodinou: z bývalé skladové haly vzniklo dnešní studio Bubec.

Práce v Utice přinesla určitý posun v díle, dalo by se říci, že nové vidění reality, a výsledkem byla také další (po práci „Stojan“ z roku 1994) skulptura jako dvojice negativ-pozitiv. Vyřezával a vrstvil na sebe spirály vyřezané z překližky, a to tak, že použil i pozitivní i negativní spirálu. Byl to princip, který potom použil jinak a ve větším měřítku v pracích z Vermontu, z druhého amerického pobytu v letech 2005–2006. A s pobytem v Utice souvisí také záměr řezat měnící se tvary překližek a z těch dělat otisky. Záměr nevyšel, ale byl realizován později ve Vermontu v otiscích vyřezaných kovových tvarů.

Ještě předtím, po roce 2000, bylo vytvořeno několik prací označených jako „Hranoly“ („Jelito“, „Nekonečný sloup“) a práce, ke kterým se sochař dlouho odhodlával – skleněné skulptury z taveného skla. V roce 2002 byly totiž ve sklárně Zdeňka Lhotského v Plechově u Železného Brodu ve skle realizovány plastiky „Kabát“ a „Hvězdice“. *Některé mé práce vydlabané ze dřeva byly tak proděravělé, až se staly průhlednými, a to mne přivedlo na myšlenku skleněných soch, jež by byly hmotné a průhledné zároveň. Moc se mi do toho nechtělo, obával jsem se přílišné exkluzivity skla, až mne Zde-*

Stavba, pálená hlína, výška 40 cm, 1973.

Nekoneční ptáci, dřevo, výška 420 cm, 2002, zámek Mikulov.

Hranol, dřevo, výška 350 cm, 2004.

Sendvič, mramor, výška 320 cm, 2005, Dobřichovice.

Stonek, ocel, 500x73 cm, 2007, Pardubice.

Šupiny, ocel, 220x600 cm, 2006, Thámová hala v Praze.

Míčovna, vpředu Trojúhelníky, ocel, průměr 100 cm, 2007, Thámová hala v Praze.

Motor, ocel, 120x300 cm, 2007, Thámová hala v Praze.

Instalace na brněnském náměstí Svobody, zleva *Sněhové vločky*, *Rybí kost* a *Velký ubrus*, 2008.

Šiška, ocel, průměr 250 cm, 2011.

něk přesvědčil a pomohl s realizací. Když jsem přinesl do jejich dílny „Hvězdici“, tak nikdo, včetně Zdeňka nevěřil, že se to dá utavit, ale zkusili to a neuvěřitelně se stalo skutkem, jednoho dne byla skleněná „Hvězdice“ na světě. Seděla na betonové podlaze továrny a vypadala, jako kdyby ji právě vytáhli z moře.

Většina prací uvedených v této kapitole je charakteristická svými rozměry. Jsou monumentální a jejich monumentalita není dána pouhým mechanickým zvětšením, ale niternou podstatou těchto děl. Právě u Suškových prací si uvědomujeme, že existuje tajemství rozměrů, jakási nenápadná lehkost sošné existence. Řeceno jinak: prostá věčnost sochy, kterou si v prostředí parků, náměstí a ulic ani neuvědomujeme.

Patří to do oboru sochařství, které má nejbližší k architektuře, že vytváří díla tak monumentální, až nenápadná, která navíc – a na rozdíl od obrazů – jsou k vidění a „vystavená“ každodenně, v každém počasí a ročním období. Patří to k zvláštní přednosti sochy, která na rozdíl od obrazu nemá rám, a je tedy dílem prostorově neuzavřeným.

Materiál – dřevo – vtiskuje práci své vlastnosti, dává jí charakter. Umělcův dovětek na téma dřevo je jakýmsi vyjádřením, jak k práci přistupoval: *S kmeny jsem pracoval tak, že jsem ctil jejich přírodní tvar, dutiny atd. Jako jakousi paměť, historii. Také jsem až úpěnlivě ctil řezy (původní) pilou a stavěl sochy tak, že mne vzrušovala labilita, když se postavily na ne úplně kolmý řez ke kmenu. Byla to vlastně také práce s „nalezenými předměty“, kde člověk ten nalezený kmen ctí a přidává jen skromné a nezbytné změny. Já se snažil vyvážit, vybalancovat, dát rovnováhu mezi nalezené a vytvořené, aby oba tyto jazyčky byly v rovnováze. Ty práce jsou na jakési hraně, jako když jsme na hřebenu pohoří a z jedné strany je město a z druhé příroda.*

IV. Rezavé květy

Není sporu o užitečnosti změn v umění a rádi bychom v nich viděli jakýsi povlovný vývoj dopředu, metaforu pokroku, jenž společně se zárukou originality definuje každé nové dílo. To na straně jedné. Na straně druhé je divák, jenž tuto novost registruje, sice pozorně a věcně, ale zároveň i s pochybnostmi. Zatížen konvencí ak-

ceptuje tzv. chyby a ovšem i nedokonalosti, o nichž se říká, že korunují dílo.

Podíváme-li se na scénu současného českého výtvarného umění, vidíme, že stále přináší novoty, tu menší, tu větší překvapení, a to vše kupodivu a navzdory hlasům sýčků, kteří – hovoří-li o budoucnosti – říkají, že žádná není, a to, co je a co přetrvává, je naprostá vyčerpanost témat, formy i obsahu. Platí to o malbě, ale stejně tak o sochařství a ostatních oborech výtvarného umění. Je samozřejmé, že všem, kteří mají něco do činění s uměním, není dána role nezaujatého diváka, ale spíše role příležitostných arbitrů a samozvaných soudců. Říká se o nich, ne příliš výstižně, že jsou konzumenty umění, ale spíše zůstávají jen diváky, kteří vtažení do silového prostoru stávají se tak trochu spolutvůrci, aktéry oné události a – což je důležité – také spoluviníci onoho dění. Ačkoliv termínem „současné umění“ se dnes často označují jen práce poznamenané termínem „vizuální umění“ (jako by člověk vnímal jen opticky!) a ovšem i umění virtuální, řeč je o sochách v jejich původním významu.

Vztahuje se k soše, která vždy byla chápána (ve své figurativnosti a monumentalitě) jako znamení doby a k níž přistupujeme spíše s úctou, jaká náleží práci, která má přetrvat věky. Víme ovšem, že se o slovo hlásí i sochařství virtuální, a víme, že jako fenomén technologický učinilo velký pokrok. Ale to nemůže být chápáno jako protiklad, nebo dokonce zápor sochaře, jenž pracuje s materiálem, a jako tvůrce, jenž posednut představivostí jde za svým snem a ubírá z kusu hmoty, která je zatím bez jména, ukrajuje, vydlobává, vyřezává, vylamuje, vypaluje a ohýbá nad plamenem, jen aby se dopracoval k něčemu definitivně jinému a ušlechtlejšímu. Platí to obecně i individuálně.

Takovým umělcem současným a sochařem, jenž ctí formu i materiál, je bezesporu Čestmír Suška. Jeho práce na „industriální katedrále“ začala v okamžiku prozření, ve chvíli, kdy na skládce železného odpadu neviděl pouhé zrezivělé železné válce, nádrže na kapaliny, které dosloužily, ale umělecké dílo, které každé jedno z nich skrývá a k němuž je nutné se prořezat a propilovat. Když tak učinil, získal dvojí materiál, to, co zůstalo v rámci původního tvaru, a to, co se osamostatnilo a co je možné skládat do nového tvaru, a to,

Rozhledna, ocel, 1 000x200 cm, 2012.

z čeho je možné dokonce tisknout grafiky. Tedy dílo jako pozitiv a negativ. V tomto případě heslo, že všechno může být uměleckým dílem, přestalo být floskulí.

Sochařství jako by pro Čestmíra Sušku bylo především příběhem, který má děj a má své dramatické zápletky, okamžiky váhání a pochyb, bloudění a posléze – nalezení východiska. Pro Čestmíra Sušku není žádná

věc nedůležitá a nedůstojná pohledu. Uvažuje o možnostech materiálu, z něhož je vytvořena, pokaždé se na ni dívá s otázkou: Mohla by z toho být socha? *To je asi jeden z nejzajímavějších momentů, že si člověk řekne: Tohle, to je vono!* říká v jednom z rozhovorů o své metodě.

Jestliže v minulých letech vytvářel ve svých dílech otvory a nechával jimi „proudit“ prostor a pracoval s přirozeným i umělým světlem, dnes jde dál a ve svých posledních realizacích dává divákovi možnost doslova vstupovat do díla, dívat se na svět skrze sochu a být aktivním aktérem toho, čemu se říká „škola vidění“.

Socha a otvory, to je téma na úvahu. *Socha má promlouvat vypuklinami, nikdy ne dírami*, napsal Gauguin v dopise Danielovi de Monfreid. Arside Maillol naproti tomu říká: *Sochařství je opakem malířství: jakmile ubíráte, je to plnější, jakmile přidáváte, socha chradne.*

Čestmír Suška do železných nádrží vyřezával ornament, pracně a přesně dával dílu rytmus i nový smysl. Řekl bych, že zcela v duchu nejlepší definice ornamentu, kterou vymyslel Ferdinand Pujman: *Ornament je spořádané bludiště, jež v nedílnosti – srostitě i odtazitě, realisticky i nominalisticky ukazuje cestu z řádů lidských k složitému řádu naprostému.*

V roce 2005 pracemi v americkém Vermontu začal sochař novou etapu svého díla, které dnes precizuje v řeporyjském ateliéru Bubec (založeném v roce 2000), přeměněném mezitím v „industriální katedrálu“, jež je jeho snem, tedy jakousi odrůdou Gesamtkunstwerku, dílem „všezahrnujícím“, ale především prostorem osobní mytologie a lesem soch, jimiž se musí prodírat. V jednom rozhovoru na toto téma říká: *Potom беру do руки хула a procházím se opuštěným prostorem. Někde najdu pohozené kladívko, jinde narázím na rozpracovanou skulpturu, kterou jsem chtěl dodělat a ne a ne ji najít. Uprostřed houští soch nalézám, na dřevěných odřezcích, rodinku křemenáčů, v odlehlém koutě, mezi pemrlicí a pásovkou, překvapím pohublého zbloudilého návštěvníka, který nemohl nalézt cestu ven. Jindy sedám na kolo a objíždím skupinky pradávných soch, které byly vytvořeny v minulém tisíciletí a jejich povrch je pokrytý staletým prachem.*

Možná někteří v tomto výroku naleznou notnou dávku postmoderní ironie a ovšem prožitou ideu no-

voromantického bloudění po světě, který se právě stává součástí díla, možná je to nostalgické ohlédnutí za tím, co bylo a není, a co bylo a zůstalo v sochách, které na svoji budoucnost teprve čekají. V každém případě je to záznam výtvarnickovy fantazie, schopnosti fabulovat, převracet líc reality na rub pohádky a nenápadně, ale o to tvrdohlavěji pracovat na legendách, které tak svědčí mistrům.

Tvůrce těchto vsutku monumentálních děl měl (a myslím, že ještě stále má) představu sochy, do které divák bude moci vstoupit a z jejího nitra pozorovat okolní svět. Tedy díla připomínající spíše futuristické vize díla divácky dokonale „zpřístupnitelného“, a nikoliv nedotknutelného jako pouhý exponát. Tuto vizi uskutečnil v „Rozhledně“ vystavené v pražském DOXu v roce 2012.

Ve Vermontu je začátek jeho poslední a stále neukončené etapy. Když tam na jaře roku 2005 dorazil, měl plán, jak pokračovat v dosavadní práci, ale netušil, že to, co zde nalezne, dá vznik něčemu úplně jinému, zcela nové etapě. Všechno začalo v místním „kovošrotu“, kde objevil zvláštní, v Čechách nevídané velké železné rezavé polokoule. V noci se mu o nich zdálo, tak nelenil a okamžitě je koupil a začal s nimi pracovat, ze sochaře se stal svářeč: *Předtím jsem nikdy s kovem nepracoval, říká Suška, a tak jsem se tam naučil svářet, pracovat s plazmou a vyřezávat s ní do polokoulí otvory. Přijel jsem tam ještě s takovým evropským přístupem k tvorbě, že se věci musejí vybrušovat, upřesňovat, estetizovat. Dokonce jsem pracně odstraňoval z koulí barvu, aby byly pěkně rezavé. Toho jsem však brzy zanechal a na koulích zůstávaly původní nátěry. Těch polokoulí jsem nakonec koupil v Leoš Welding osmnáct kusů a k tomu nějaké roury, takže objednaný kamion měl co dělat, aby vše, co jsem na konci pobytu posílal do Evropy, vůbec naložil.*

Po návratu domů sochy z Vermontu vystavil v Brně. Když tuto výstavu viděl americký velvyslanec, nabídl mu přednášku a výstavu v Praze na rezidenci a příběh „industriální katedrály“ pokračoval dál poté, co náhodou byl informován, že v Praze na skládce jsou vyřazené staré nádrže, které mají být rozřezány do šrotu.

S pomocí vedení Metrostavu a ovšem i s jejich finanční podporou získal šest velikých cisteren, které byly převezeny do řeporyjského studia a někdy v únoru 2006 vznikla první velká skulptura, která dala jméno celému odvíjejícímu se projektu; byla nazvána „Rezavé květy“.

Chci jen opět zdůraznit, že za každým dílem se skrývá příběh, má hodně aktérů a mezi jiným dokazuje také to, že nic nepřichází samo k umělci, který ve svém ateliéru, pohodlně usazený v křesle pouze čeká na takzvanou inspiraci. *Z nálezů jedné rezavé koule kdesi ve Vermontu se stal veliký projekt, v řeporyjském studiu jsem denně pracoval s pěti pomocníky, vypadalo to tam spíš jak v nějaké továrně, vše vyvrcholilo výstavou v karlínské Thámově hale, která začala 21. 3. 2007, tedy přesně dva roky ode dne mého prvního příjezdu do vermontského studia. Hned po zahájení jsme s Arjanou a synem Ondřejem odletěli do Birminghamu v Alabamě, kde jsem vytvořil další práce geometrickou řadou narůstajícího projektu. Přestal jsem práce vzniklé v USA posílat do Evropy, a tak jsem v tamním Museum of Art mohl v jejich Sculpture Garden vystavit slušnou kolekci prací, která cestuje po výstavách na americkém kontinentu dodnes, vypráví autor.*

Čestmír Suška je sochař a umělec, jenž je synem velkoměsta (městský vzduch osvobozuje!) a zároveň venkovanem, jenž neodděluje vysoké od nízkého a bizarní od vznešeného. Čestmír Suška je sochař a umělec, a svým založením tak trochu optimista, idealista, který jako by tíhu doby ani nevnímal a jde do všeho s očima rozzářenýma. Sochař, jehož údělem je myslet prostorově a nacházet duchovní prostor ve věcech, produktech, ale, což je signifikantní: zvláště v odpadcích, těchto pozůstatcích světa ryze materialistického.

Je to spíše dělník sochy, jenž se ke svému uměleckému štěstí těžce propracovává: *Naliju si benzín do pily, naostřím dláto a jdu na to, říkal v období díla „dřevěného“; když ho vystřídalo železné, bere autogenový hořák a svářečské brýle. A jde na to.*

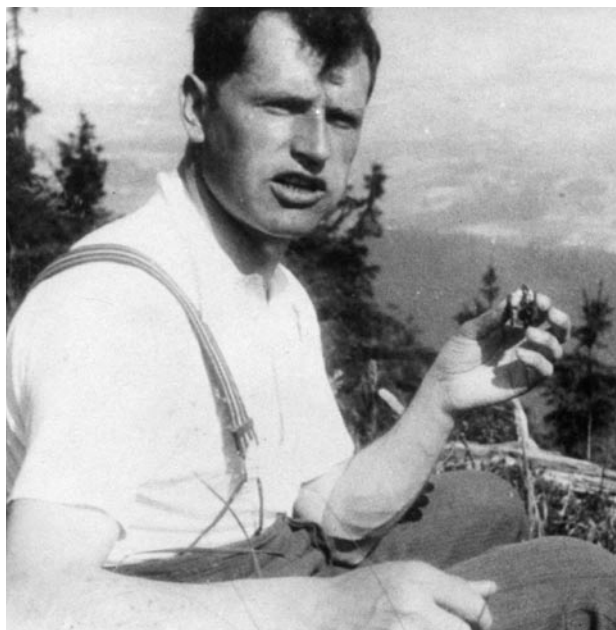
Jiří Olič, básník, prozaik a esejista.

Noc getsemanské zahrady

*Několik epizod z příběhu číhoštského zázraku
a mučednické smrti P. Josefa Toufara*

MILOŠ DOLEŽAL

Třetí neděle adventní, 11. prosince 1949. Při dopolední bohoslužbě v číhoštském kostele Nanebevzetí Panny Marie se ve chvíli kázání osmačtyřicetiletého faráře Josefa Toufara podivuhodně rozkývává dřevěný oltářní křížek a zůstane stát nakloněn a zkroucen, s mírným převísem, směrem ke kazatelně. Záhadný úkaz vidělo 20 svědků. Při prvních výsleších ve Valdčicích 1. a 2. února 1950 popisuje sám Josef Toufar tyto chvíle dosti podrobně: „Dne 11. 12. 1949 jsem kázal přede mší na téma ‚Uprostřed Vás stojí, kterého neznáte‘. Toto kázání, jakož i mše se konaly v kostele v Číhošti v dopoledních hodinách (začátek v 9. hod.). V uvede-

Josef Toufar v Beskydech ve 30. letech. Foto archiv autora.

ném kázání jsem zdůrazňoval, že sv. Jan vytýkal Israelitům tvrdost jejich srdcí a protože se blíží narození Krista, abychom se dobře připravili k vánoční sv. zpovědi a přijímání. Že Krista nemáme hledat nikde, že zůstává zde u nás ve Svatostánku. K zakončení kázání jsem provedl slovní rekapitulaci svého proslovu a s posunkem levé ruky směrem ke Svatostánku jsem pravil tato slova: „Zde ve Svatostánku je náš Spasitel...“ (další slova, která jsem říkal, si již nepamatuji). V tento okamžik se kříž, který je postavený na Svatostánku, začal pomalu kývat ze strany na stranu ve vychýleném úhlu asi 45 stupňů. Já sám jsem tento jev neviděl. Po kázání proběhla normálně mše jako v jiný svátek. Při této události jsem ani na jednom z posluchačů nepozoroval být sebemenší údiv anebo jiné pohnutí. Z kostela jsem odcházel domů na faru asi v půl 11 hodině dopoledne. Tentýž den jsem strávil na své faře a neměl jsem žádnou návštěvu. Zdali jsem odpoledne odešel na návštěvu k Trtíkovům, se kterými se velmi často stýkám, se nepamatuji. Pamatuji se však zřetelně, že tento den mi nikdo neoznámil, že kříž s tělem Kristovým se v době mého kázání pohyboval. Druhý den, t. j. dne 12. 12. 1949 ráno v 7.30 hodin jsem šel z kostela domů na faru a na cestě mne potkal místní kovář Václav Pospíšil z Číhoště a řekl mi: Velebný pane! Vy nevíte, co se stalo včera v kostele? Já jsem mu odvětil: To nevím, a tvářil jsem se překvapeně. On řekl: Vy nevíte, že včera při Vašem kázání se v kostele pohyboval kříž? Já jsem mu řekl: Kdy to bylo? On řekl: Když jste ukázal na Svatostánek, naše máma (Růžena Pospíšilová z Číhoště) se podívala a viděla, jak se pohybuje kříž ze strany na stranu. K tomu ještě dodal, že pohyb kří-

že viděl náš Venda (Václav Pospíšil), naše Máňa (Pospíšilová) a Milada Lebedová z Číhoště. Když mi kovář toto sdělil, byl jsem rozrušen a domníval jsem se o sobě, že snad jsem nehodný a že toto bylo znamení pro mě. Kovář byl vystrašený a plakal, při čemž se mu chvěl hlas a říkal, co to asi bude znamenat. Já jsem odešel ihned na faru k snídani a potom jsem šel do kostela na modlitbu, při čemž jsem se podíval jen zběžně na kříž, který měl svou polohu pootočenou směrem ke kazatelně. Odtud jsem odešel do školy vyučovati náboženství. Po poledni jsem odcházel vyučovati do školy v Hlohově a na cestě jsem se zastavil u Jana Trtíka, varhaníka z našeho kostela, se kterým jsme o případu hovořili. Dohodli jsme se na tom, že musíme být velice opatrní proto, že nemáme jistotu, zdali tvrzení rodiny Pospíšilovy je pravdivé. Když jsem potom do Hlohova přišel, nikomu jsem se o věci nezmínil. Večer, když jsem se vrátil z Hlohova, navštívil mě na faře Václav Trtík – a řekl mi, že pohyb kříže viděl též František Černohub, domkář z Číhoště. Již se nepamatuji, jakým způsobem jsem uvedenému člověku odpověděl, ale protože mi to říkal on, jako od věrohodné osoby, začal jsem tomu věřit. Tento den jsem rovněž nikomu o věci nehovořil a byl jsem ihned po škole neustále doma na faře. Mimo Václava Trtíka mě ten den již nikdo nenavštívil. V následujících dnech mně ještě několik lidí z Číhoště řeklo, že jev s křížem vidělo.¹

SNB ohledává místo „činu“

Ve středu 21. 12. přijel místo ohledat náčelník stanice SNB v Ledči František Goldbricht s vrchním strážmistrem Josefem Žáčkem. V Číhošti byli již v neděli 18. 12., ale protože P. Toufar byl ve Zbýšově, ohlásili se na středu. Goldbricht v roce 1968 vypovídal: „Vyhledal jsem faráře Toufara a ptal jsem se ho na věc. On mi řekl, že nic neviděl, stejně tak kostelník a že on sám se to dozvěděl od věřících. V kostele jsem se souhlasem faráře sejmul křížek z oltáře a prohlížel si ho. Je třeba však dodat, že ještě před sejmutím jsem pozoroval, že je nějak nepatrně vychýlen do strany. Vychýlení však bylo skutečně nepatrné. Když jsem křížek sejmul, všiml jsem si, že vychýlení je způsobeno špatným nasazením kříže na hřebík v podstavci. Křížek jsem si bedlivě pro-

hlédl, ale žádnou stopu, která by svědčila pro to, že na něj bylo něco upevněno, jsem neviděl. Bylo mi hned jasné, že o žádný ‚zázrak‘ jít nemůže, a jestli se křížek hýbal, někdo pomocí nějakého mechanismu to musel provádět. Šel jsem se potom podívat i za oltář, ale ani tam jsem nic zvláštního nenalezl. Způsob rekonstruovaný později orgány StB neodpovídal skutečnosti. My jsme potom se Žáčkem vyslechli ty osoby, které hýbání křížku viděly, a všechny nám potvrdily, že k tomu skutečně došlo. Protože jsem celou věc pokládal za záležitost politickou, ohlásil jsem událost na Krajskou správu StB do Jihlavy a předsedovi ONV Konopkovi. Jihlavská StB se však věcí dlouho nezabývala, pověst o zázraku se velmi rychle šířila a do Číhoště začalo jezdit čím dál tím více aut se zájemci o zhlédnutí kostela. Víím, že po tom s. Konopka volal telefonicky na StB do Jihlavy, jestli se tomu neučiní přítrž, že musíme sami, rozumí se my z Ledče, udělat nějaký zásah.“²

Pro ticho na zasněžený hřbitov

P. Toufarovi se nakonec přihlásilo devatenáct svědků různého věku, povolání, sociálního zázemí i vzdělání. Dvacátému svědku, žáku ledečské měšťanské školy Jaroslavu Kovářovi, ze strachu zakázala v prosinci 1949 vypovídat jeho matka, a tak o svém vidění pohybu křížku svědčil až v roce 1968. Výpovědi se zaprotokolovaly. Postupně se o úkazu v Číhošti hovoří v celém okolí. Začínají se sjíždět duchovní, bohoslovci, řeholníci, křesťanští laici, autobusy se zájezdy, zvědavci a čumilové. Na faře se dveře netrhnou. P. Toufar je z návštěv a opakujících se dotazů tak vyčerpaný, že utíká pro nádech ticha na nedaleký zasněžený hřbitov.

Buď budou zavřeni svědci, nebo já

Na vánoční svátky 1949 přijíždí z Hradce Králové domů do Kynic, patřící do číhoštské farnosti, bohoslovec Jan Zmrhal: „O tom, že někteří lidé viděli při mši svaté 11. prosince v číhoštském kostele naklánění křížku, jsem se dověděl v seminári dopisem z domova i od pana faráře. Když jsem potom přijel domů, jezdilo už do Číhoště dost cizích lidí. Pan farář si stěžoval, že návštěvy jej žádají o prohlídku kostela a výklad, co se

stalo, co lidé viděli při mši a jaký on na to má názor. To jej tak zaměstnává, že nemá čas se oholit, v klidu pomodlit či připravit se na kázání. Nikdy jsem od něho neslyšel, že to pokládá za zázrak, a právě tak neměl žádné vysvětlení. On nebyl nikdy řečník takového typu, že by dokázal přivést posluchače do stavu nějaké extáze, mluvil vždy klidně. Protože to viděli lidé spíše středního a mladého věku, ženy i muži, vylučoval momentální sugesci. Aby nemusel s každou návštěvou do kostela, domluvili jsme se na vyhotovení popisu celé události a jeho vyvěšení v kostele. Dohodli jsme se na textu a jednoduchém náčrtku naklánějícího se křížku. Úhel naklánění jsme odhadli podle vyjádření těch, kteří to viděli. Uvedený popis jsem vyhotovil já, zarámovali jsme jej a pověsili. Text tohoto nápisu byl potom v tisku zneužíván jako propagandistická záležitost zázraku pro větu, že „naklánění křížku nelze vyložit přirozeným způsobem“. Je pravda, že to nebylo šťastné vyjádření. Výstižnější by bylo, že v tomto konkrétním případě to neumíme vysvětlit, ale to nás tehdy nenapadlo. Nápis byl pořízen výhradně k účelu šetřit čas pana faráře. Už o Vánocích měl pan farář obavy, že státní orgány celý případ nenechají bez povšimnutí. Zvláště když se potom mezi lidmi začalo říkat, že to má znamenat konec komunismu. Vzpomínám si, jak říkal: Buď budou zavření ti, kdo to viděli, anebo já. Ale já jsem jeden a jich je devatenáct, takže se mnou to budou mít snazší. Jeho úvaha se zanedlouho potvrdila.“³

Estébák jako poutník

Příslušník jihlavské StB Václav Dáňa v lednu monitoruje situaci přímo v Číhošti a v „převlečení“ za zbožného poutníka navštěvuje číhoštský kostel. V roce 1963 vypověděl: „Někdy v prosinci 1949 zaslal orgán, který zpracovával z hlediska StB okres Ledec nad Sázavou, zprávu o tom, že v kostelíku v Číhošti se během kázání faráře Toufara několikrát pohnul kříž nad oltářem. Zpráva obsahovala další podrobnosti a na jejím základě jsem poslal informativní zprávu tehdejšímu útvaru 701 A. Na základě dalších poznatků jsem v lednu 1950 osobně prováděl zpravodajské šetření v Číhošti a zúčastnil jsem se společně s dalšími návštěvníky v kostelíku výkladu Toufara o tzv. zázraku. O tom jsem rovněž za-

slal zprávu příslušnému referátu. Celkem jsem zaslal asi 3–4 zprávy. Konkrétní instrukce, jak v daném případě postupovat, jsem nedostal. Celý případ pak likvidovali orgánové z Prahy a aniž přihlédli k našim opatřením a návrhům, způsobili zatčením faráře Toufara značný rozruch na celém okrese. Vzpomínám si, že referent pro věci církevní při KNV Jihlava s. Souček mne několikrát žádal, abychom jako StB provedli opatření ve věci číhoštského zázraku proto, že Číhošť se stala celonárodním poutním místem, a protože jsme bez souhlasu útvaru 701 A nemohli provést jakékoliv opatření, řekl mi, že v dané záležitosti bude intervenovat u tehdejšího předsedy státního úřadu pro věci církevní s. Čepičky. Brzy na to byl případ realizován.“⁴

Významný doplněk obsahuje závěr jeho výpovědi: „Před prosincem 1949 nebylo prováděno rozpracování faráře Toufara, ani jiná agenturně operativní činnost v souvislosti s ním. Podobná opatření nebyla prováděna ani pokud jde o kostelníka, který byl farářem Toufarovi naprosto oddán.“

Noc getsemanské zahrady

V noci z 27. na 28. ledna nemohl P. Toufar spát. Protože jeho neteř Marie spávala ve světnici pod jeho pokojem, slyšela, jak celou noc prochodil po místnosti, od dveří k oknu, ze kterého byla ve tmě vidět silueta kostelní věže, a modlil se růženec. Když se ho ráno zeptala: „Strýčku, co jste to chodil v noci?“ vyhrkly mu slzy: „Já jsem holka nemohl vůbec spát, taková úzkost a strach se mě zmocňovaly.“ – „Čeho byste se strýčku bál, vždyť jste nic neudělal.“⁵

Sobota 28. 1. 1950

Ani jeden pokus o zatčení P. Toufara se v lednu jihlavským estébákům nepodařil. Ke slovu se tedy dostávají „zkušenější“ kolegové z Prahy, kteří vstupují rázně do celého případu. Z výpovědi Bohumila Košare: „Tehdy, pokud si vzpomínám, byl do věci zainteresován s. prezident republiky Gottwald a Čepička jako ministr spravedlnosti a zároveň předseda státního úřadu pro věci církevní. Proto někdy v lednu 1950 vydal velitel StB Závodský veliteli II. sektoru Josefu Čechovi

příkaz k realizaci faráře Toufara a zahájení vyšetřování celé věci. Příkaz k zatčení faráře Toufara byl ponejprv poslán KV StB Jihlava, ale později přišla zpráva, že se jim zatčení Toufara nepodařilo provést, neboť Toufar byl strážěn věřícími z Čihoště. Za této situace dostali jsme od velitele StB Závodského příkaz provést zatčení Toufara za každou cenu, s dalším pokynem, že zatčení Toufara máme provést jak chceme, ale bez Toufara se nesmíme vracet. Dále nám podotkl Závodský, že nesmí při zatčení Toufara dojít k žádnému incidentu s místním obyvatelstvem a že jestliže se něco takového stane, že nás nechá přísně potrestat.“⁶

K zatčení venkovského kněze se připravilo dvanáct tajných policistů. Tři z Prahy (Bohumil Košar, Vladislav Hofmann a Robert Skerl) a devět z krajské zprávy StB Jihlava (náčelník František Zita, Václav Valtr, Josef Svoboda, Alois Pokorný, František Houzar, Josef Konecký, Josef Solař, Bohuslav Růžicka a Karel Havránek). Celá akce však měla vážnou trhlinu – nikdo z nich neměl v ruce zatýkácí rozkaz P. Toufara. Bylo jim to jedno.

Číslem 8016 ve Staré Vsi

Večer z 28. na 29. ledna 1949 odváží auto P. Toufara do trestního ústavu Valdice u Jičína. Pravděpodobně s ním jeli přes Ledeč a Kolín, kde byla sjízdná silnice. P. Toufara umístili do cely na samém konci chodby budovy, oddělené od hlavní části trestnice. P. Toufar netuší, kde se nachází. Odevzdává svoje osobní věci. Klíče od fary a kostela, cibulové hodinky, koženou peněženku s 216 korunami, občanskou legitimaci, průkazku na zlevněné jízdné ČSD a různé lístky – podací lístek z pošty v Leštině z 16. ledna, kdy posílal balíček s jídlem do hradeckého semináře Jindřichu Vackovi, korespondenční lístek, který dostal od svých zahrádec- kých žáků Karla Poláčka a Miloslava Koláře, leták die- cézní katolické charity a seznam na nákup.⁷ V děsivě promrzlých valdických zdech bude po následující čty- ři týdny, tedy 28 dní (672 hodin), trápen a sadisticky ubíjen k smrti, neboť žádný podvod „nesestrojil“.

P. Josef Toufar se stává číslem 8016. Za několik týd- nů nebude mít ani jméno, ani číslo.

Rychle vyšetřit, velký proces v Čihošti a přísně potrestat

30. ledna se v Praze koná zasedání PÚV KSČ, které doporučilo, aby se vyšetřování číhoštského zázraku „urychleně skončilo a provedlo exemplární potrestání“. Stalo se tak na příkaz prezidenta republiky Klementa Gottwalda, který žádal: „Rychle vyšetřit, proces a přísně potrestat.“ Jak měl politický proces s P. Toufarem vypadat, na tom se za necelý měsíc, 22. února 1950, usnesla církevní komise ÚV KSČ a doporučila „uspo- řádat jednak soudní proces v Čihošti (v něm zkom- promitovat tajemníka pražské nunciatury de Livu tak, abychom mohli žádat jeho odvolání), jednak ve vhodné době velký proces, který odhalí organizovanou protistátní činnost celého katolického kléru“.⁸

Alexej Čepička v roce 1963 na dotaz rehabilitač- ní komise ÚV KSČ po účasti prezidenta Gottwalda v číhoštském případě žoviálně odpověděl: „Nato při- šla porada nebo co a soudruh Gottwald se začne smát a povídá: Tak vyhrabali takovéhle haraburdí a je zde snaha, a že takovouhle habaďůrou, a dále řekl, že si s tím lehko poradíme. Byl zájem, abychom se dozvě- děli, co to je a za druhé abychom se snažili nějakými opatřeními zatarasit kněžím cestu. No a v té době exis- tovali v bezpečnosti pracovníci, kteří se specializovali na ty církevní otázky. Já vím, že pravděpodobně přímo od soudruha Gottwalda, že byl dán pokyn, aby bez- pečnost po tom šla. Protože potom mě navštívili tito pracovníci v národní frontě a chtěli od nás poznatky, které jsme měli my po naší linii, a tak nám řekli, že to začínají rozpracovávat a že nám výsledky sdělí. [...] A tehdy také přímo jaksi soudruh Gottwald naléhal, aby to bylo uděláno hodně brzo, dokud je to živé.“⁹

Mácha a jeho pohůnci

Vyšetření číhoštského zázraku svěřily špičky KSČ sed- mičlenné instruktážní skupině StB pod vedením La- dislava Máchy, do níž patřili Stanislav Cvíček, Stani- slav Říček, Václav Hrabák, Miloš Hrabina, Josef Zik- mund a Václav Němec. Nejstarší z nich byl šestařice- tiletý Zikmund, nejmladší pětadvacetiletý Hrabina. Mladí soudruzi, „nadržení“ na boj proti klerikálním

Príslušníci instruktážní skupiny StB Václav Němec a Ladislav Mácha. Foto ABS.

„podvodníkům“. Jednalo se o novou skupinu, určenou k provádění instrukcí a k inspekci personálu právě vznikajících KV StB. Bylo jim sděleno, že je na krátký čas zaměstná nečekaný případ, „vyšetřování vážného politického a protistátního aktu, a byli proto urychleně odesláni do valdické věznice. S přesným úkolem seznámil Máchu velitel StB Závodský: zajistit Toufarovo doznání, aby jeho pozdější výpovědi při veřejném přelíčení demaskovaly církev jako podvodnou organizaci a skrze vatikánské „ústředí“ jako nástroj imperialismu.

To jim neumíte dát na prdel?

Príslušník instruktorské skupiny StB Stanislav Cviček, který pořizoval záznam výpovědí P. Toufara z vedlejší místnosti na cívky, v roce 1968 vypověděl: „Mácha se tehdy vyjádřil, že Závodský prohlásil na Máchovy námitky, že vyšetřování je obtížné: A to jim neumíte dát na prdel? tento výrok pronesl před námi přede všemi. Mácha také při této poradě, kdy nás seznamoval o výsledcích jednání v Praze, zastával názor, že skutečně budeme muset postupovat daleko tvrději a i za použití násilí dosáhnout přiznání. Do této doby byly výsledky prováděny v celách pro vyslýchání, ale nyní začal Mácha provádět výsledky v celách, kde byli duchovní vězněni a možná, že v celách v nižších patrech.“¹⁰

Serete se s tím

Jednomu z nejambicióznějších příslušníků StB, štk. Josefu Čechovi, zástupci velitele II. sektoru, v sobotu 11. února na chodbě útvaru v Praze Mácha řekl, že má před sebou zatvrzelého třídního nepřítele, kterého bez jakýchkoliv operativních poznatků tak lehce morálně nezlomí. Čech mu odpověděl, že si vyslechne číslo 8016 sám, a rozjel se proto do Valdic. V roce 1952 v dopisu kádrovému odboru MNB uvedl, co bylo jediným cílem jeho vyšetřování: „Všem nám bylo jasné, že jde o mechanické zkonstruování pohybu křížku a šlo jen prakticky o to, aby se Toufar přiznal, že jest původcem této protistátní záležitosti a vysvětlil zkonstruování mechanismu. Sám osobně jsem navštívil a vyslýchal Toufara, který zarputile zapíral a trval na „zázraku“. Podle mého tehdejšího i dnešního názoru šlo jen o systematický usilovný výslech, pod kterým by musel bez jakéhokoliv fyzického nátlaku Toufar doznat svoji zločineckou činnost.“¹¹

Vratislav Lukšan však dopověděl Čechovo „účinkování“ onu neděli 11. února: „Do Valdic zcela mimo program přijel škpt. Josef Čech, vynadal Máchovi, že se s tím serou, zašel k Toufarovi do cely a tam Toufara zbíl. Toufar poté přestal vůbec mluvit, neodpovídá ani na pozdrav.“¹²

Neděle 12. února proběhla bez výsledku a bez mimořádných událostí. V pondělí ráno se z víkendu od rodin vrátila odpočinutá instruktážní skupina vyšetřovatelů a pro P. Toufara znamenal Máchův příjezd začátek nového, ještě většího utrpení.

Mácha na nedatovaném opisu uvádí: „Dne 13. 2. 1950 byl vzat znovu k výslechu 8016. Při zahájení výslechu se snažil popřít i to, co před tím přiznal. Po marné snaze uvést ho na správnou cestu byl dán do temnice.“¹³

Obnažené tlučené tělo

V roce 1968 o mučení P. Toufara vypovídal bývalý strážný vězeňské služby František Samec: „Pokud se týká Toufara, pamatuji se, že byl několikrát umístěn v sutěrénu v samovazbě. Pamatuji se bezpečně, že vůči Toufarovi bylo vyšetřovateli StB v jednom případě použito

násilí. Toho jsem byl sám svědkem. Toufar byl v suterénu v korekci a tam u něho byl jeden vyšetřovatel. Během mé služby však přišel do cely druhý vyšetřovatel a právě jak vcházel do cely, tak jsem měl možnost do cely nahlédnout. Viděl jsem Toufara svalčeného do půl těla, tj. hořejší část obnaženou. Vyšetřovatel stál poblíž něho. Po příchodu druhého vyšetřovatele zavřel za sebou dveře a pak jsem krátce nato z této cely slyšel zvuky, jako když je někdo bit gumovým obuškem, tj. pendrekem. V tom směru jsem si zcela jist, že to bylo bití pendrekem a podle množství a charakteru úderů bych řekl, že Toufara tloukli oba dva. Jak dlouho vyšetřovatelé Toufara tloukli nevím, já to slyšel po celou dobu, co jsem se zdržoval v suterénu. Bití se mi jevilo jako dosti silné. Mám dojem, že následujícího dne po tomto bití byl Toufar zbit ještě jednou. [...] Říkalo se, že má chodidla tak ztlučená, že mu otekly i nártý. Vzhledem ku stravě a vzhledem k tomu, že vyšetřovanci za celou dobu co já ve Valdích sloužil se vůbec nedostali na vycházku, byl jejich fyzický i psychický stav dosti špatný.¹⁴

Poslední dějství, poslední týden

18. a 19. února je sobota a neděle. Soudruzi estébáci odjíždějí do tepla svých domovů a ke sváteční bábovce. Ve valdické kobce leží padlé, zbité tělo kněze plné podlitin a zaschlé krve, moči a špíny. Má tak rozbité nohy, že nemůže pořádně vstát ani popocházet. On, který pěšky v zimě v létě obcházel celou zahrádeckou a číhošťskou farnost. Začíná poslední dějství, ještě celý jeden týden Toufarova křížování.

Estébák Cvíček z instruktážní skupiny o kritických hodinách vypověděl: „Mácha v době nepřítomnosti Hrabáka a Hrabiny si vzal k výslechu Toufara a někde v temnici ve sklepení valdické věznice jej surově zbil. Krátce nato, co byl Toufar Máchou surově zbit, se tento doznal. K tomuto však musím dodat, že výpověď Toufara, že by se doznal, jsem já nikdy neslyšel, ani jsem ji neslyšel přes cívku v nahrávacím zařízení, ačkoliv vždy, když šlo o důležitý výslech, musel jsem být k dispozici a provést nahrávku celého takového důležitého výslechu. Cívky z této akce jsem přesně evidoval, označoval jsem je názvem Stará Ves 50 s poznámkou archivovat.“¹⁵

Estébák Hrabák v roce 1951 vypověděl: „Toufar doznání, které učinil s. Máchovi, zase odvolával a vymlouval se na to, že nemohl vydržet týrání, proto si toto přiznání vymyslel. Po tomto mém výslechu si Toufara zase vzal Mácha a snažil se z něho vynutit doznání bitím, přičemž poukazoval na to, že velitel státní bezpečnosti mu to dovolil.“¹⁶

O valdickém dni 21. února 1950 Mácha napsal: „V úterý pak ve čtvrtém týdnu byl vzat Toufar znovu k výslechu a protože začal vyvádět, jako kdyby nastala u něho duševní porucha, dali ho soudruzi zpět do korekce. Viděli jsme, že není možné rozumným způsobem Toufara vyslýchat a proto podle usnesení a na základě pokynů, které jsme dostali, přikročil jsem já, soudruh Němec, s. Řezníček a ještě soudruh, na jehož jméno si nemohu vzpomenout (pravděpodobně Zikmund), k ostřejší formě výslechu, kde Toufar dostal napřed pár pohlavků a potom gumovým obuškem přes zadek a na šlapky. Ostatní dva soudruhy, kteří jej původně vyslýchali, jsme nechali stranou a to z toho důvodu, kdyby zmoudřel, aby znovu jej mohli vyslýchat jako mírnější a shovívavější orgánové. Při této příležitosti jsem zjistil, že měl na sobě modřiny, které pocházely od výprasku, který dostal od soudruhů z vězeňské stráže v noci.“¹⁷

Středa 22. února: Odnegli ho na celu

Estébák Hrabina v roce 1963 vypověděl: „Pamatuji si přesně, že do věznice jsme se vrátili v odpoledních hodinách 22. 2. Po příchodu na ubytovnu jsme se od někoho z naší skupiny dozvěděli, že si s. Mácha vzal k výslechu Toufara a že v současné době ho má v temnici. Neprodleně jsme se odebrali do temnice, kam vešel o něco dříve Hrabák než já, byla to ovšem velmi krátká doba v rozmezí 10–15 kroků. Po mém vstupu do temnice jsem viděl, pokud si vzpomínám, otřesnou scénu – Mácha byl rozohněn, vlasy měl rozcuchány, byl rudý v obličeji a mlátil hlava nehlava Toufara, pokud si vzpomínám, měl Mácha v pravé ruce pendrek. Toufar v té době ležel na nějaké lavici, nebo podobném předmětu, zavázané oči, byl vyzut, nohy měl opuchlé. V týrání Toufara Mácha pokračoval i po našem příchodu, přestože s. Hrabák i já jsme se Máchy ptali, co

blbne. Pak nevím již kdo, zavolal strážné, kteří doslova vyvěkli Toufara z temnice a museli ho odnést na jeho celu. [...] Mácha v době naší nepřítomnosti použil tzv. karlovarské polévky, tj. dával Toufarovi abnormálně přesolenou stravu a odmítal mu podat pitnou vodu. K samotnému ztýrání Toufara Máchou pak dodávám, že ten den tj. 22. 2. 1950 Mácha Toufara týral nejméně 2–3 hodiny před naším příchodem, což bylo jednak patrné ze vzhledu Toufara a jednak ze skutečnosti, že Mácha vyslýchal ten den Toufara od skončení polední přestávky. K tomuto poznamenávám, že v době, kdy jsem přišel do temnice, kde Mácha týral Toufara, měl již Toufar značně opuchlé nohy, tj. chodidla. Dále k tomu dodávám, že Toufar nařikal a sténal bolestí. Mimo to bylo patrné, že Toufar je v dezolátním stavu a druhý den tj. 23. února 1950, kdy jsem spolu s Hrabákem prováděl výslech Toufara, bylo možno si udělat celkovou představu o rozsahu týrání Toufara Máchou, protože Toufar se nemohl nejenom sám pohybovat, ale nemohl ani pořádně sedět a velmi těžce mluvil.¹⁸

Tloukl jsi stejně jako já – netloukl jsem

Při vyšetřování VVP v Táboře v roce 1968 došlo ke konfrontaci Máchy a Řezníčka. Na otázku, kdo všechno se účastnil fyzického násilí vůči faráři Toufarovi 22. 2., Mácha odpověděl: „Násilí, které označuji jako exekuci, jsem se na Toufarovi zúčastnil já, Řezníček a Němec, možná též Zikmund. Toufara jsme tloukli všichni tři.“ Řezníček reaguje: „Toto tvrzení odmítám, já jsem přišel k výslechu tebou prováděném na výzvu Zikmunda až ke konci a žádného násilí vůči Toufarovi jsem se nezúčastnil.“ Mácha: „Trvám na svém, tloukl jsi Toufara stejně jako já.“¹⁹

Druhá konfrontace soudruhů estébáků se uskutečnila mezi Máchou a Václavem Němcem. Mácha znovu tvrdil, že se „exekuce“ spolu s ním účastnil také Němec. A Němec odpovídá: „Kategoricky odmítám tvrzení, že bych tloukl faráře Toufara při výslechu, který jsi s ním prováděl. Tím jsem si zcela jist.“ Mácha: „Trvám na tom, že jsi se účastnil výslechu se mnou a že jsi Toufara také tloukl.“ Němec: „Trvám rovněž na svém a toto tvrzení odmítám, já jsem Toufara netloukl.“²⁰

Do Číhoště na rekonstrukci

Ve dnech 24. až 26. února 1950 se konalo zasedání ÚV KSČ, které mělo projednávat také další postup v církevní politice. Ambiciózní Josef Čech, zástupce náčelníka politického zpravodajství StB, který vedl akci Číhošť, vypovídal o náladě ve straně před tímto zasedáním: „V té souvislosti byl jsem předvolán k ministru vnitra Noskovi a byl přítomen rovněž Jindřich Veselý s tím, že se máme dostavit i k s. Gottwaldovi. K tomu však nedošlo, nýbrž se s. Gottwaldem bez mé přítomnosti projednali celou záležitost číhošťského zázraku ostatní jmenovaní a mně pak bylo tlumočeno, že Gottwald nařídil zázrak urychleně objasnit a z toho vzešla další direktiva, aby do zasedání ÚV bylo zde doznání faráře Toufara a provedena filmová rekonstrukce. Byl to pro nás hrozný rozkaz, protože bylo málo času. V první fázi existovala verze jak na státní tak na veřejné bezpečnosti, že zázrak spočíval v tom, že věc byla domluvena mezi farářem a kostelníkem. Farář kázal a za oltářem kostelník hýbal příslušným mechanismem, který ovládal křížek nad svatostánkem. V duchu této verze přistoupili jsme k realizaci případu tak, že nejprve byl vzat do vazby kostelník. Při výsleších popíral, že by na tzv. zázraku se nějak podílel. Nebo měl o něm vědomost. Na tomto prakticky setrval, takže verze o účasti dvou lidí na zázraku padla. Podotýkám, že jsme si nedokázali jinak provedení ‚zázraku‘ představit. Farář rovněž účast na ‚zázraku‘ nepřiznával. Skutečnost, že farář Toufar byl rovněž vzat do vazby, aniž by proti němu bylo formálně zahájeno trestní stíhání a vyžádán souhlas prokurátora odpovídá té době, kdy se to takhle nezákonně dělalo. Když padla verze s kostelníkem, trval zájem na urychleném vysvětlení případu, přičemž cílem bylo, aby farář Toufar vystoupil se svým doznáním na tiskové konferenci, když někdo z vyšetřovací skupiny mně oznámil, že farář se doznal, organizoval jsem z Prahy filmování rekonstrukce a poslal tam technickou skupinu v čele s Bokrem.“²¹

Obludné divadlo v kostele

Noc z 23. na 24. února 1950. Černý tudor projíždí zasněženou Vysočinou. Cesta z Valdic u Jičína do Číhoště trvá v zimním nečase tři až čtyři hodiny. Vpředu řidič se spolujezdcem, který popíjí čaj z termosky. Na zadním sedadle zhrouceně leží osmačtyřicetiletý kněz s oteklou tváří, který má na nohou narvané bačkory, na nártu rozstříhnuté, aby se do nich jeho opuchlé nohy vůbec vešly. Paradoxem je, že estébáci je bez dovolení vzali valdickému bachaři Táborskému. Dva rozsvícené světlomety metají žluté kužely po sněhu, až se před nimi konečně objeví cedule s nápisem obce: Číhošť. Soudruzi zastavují a čekají, až si pro ně do tmy přijdou s baterkami kolegové, kteří již „operují“ ve vsi.

Je po půlnoci a pražští příslušníci StB soudruzi Bohumil Košar a Stanislav Cviček právě přivezli z valdické věznice na filmovou rekonstrukci kněze Josefa Toufara. Dobitého po brutálních výsleších, těžce a sípavě dýchajícího, podivně zkrouceného a držícího se za břicho. V rozsvíceném kostele se pohybovalo kolem dvaceti příslušníků StB, specialistů z technické skupiny, ubytovaných v ledečském Hotelu Koželužna. Ostatně ti už v kostele „pracovali“ druhou noc a stále se jim nedařilo sestrojít onen podvodný mechanismus gum a pér, kterým 11. prosince 1949 údajně vychyloval kříž sám Toufar. Teď jim byl do kostela přiveden či

Fotografie z rekonstrukce v číhošťském kostele. P. Toufar dva dny před smrtí. Foto ABS.

spíše přinesen „hlavní viník, kejklíř a strůjce církevního podvodu“. Jenže namísto ramenatého venkovského kněze uviděli lidskou trosku. Příslušník StB Košar v roce 1968 vypověděl: „Nemohl na kazatelnu ani vylézt a musel být podpírán. Toufarovi musela být každou chvíli otírána tvář, neboť neustále krvácel z úst a krev mu vytékala z koutků.“²² Toufara posadili do lavice, navlékli do bílé alby, vyvlekli pět dřevěných schůdků na kazatelnu a donutili, aby jim ukázal kněžské kazatelské gesto. V kostelní lodi vše na 8mm film točil filmový pracovník StB Jaroslav Černý, který za čas získá výhodné zaměstnání ve filmových ateliérech na Barrandově.

Toufar v těch chvílích už nemohl ničím vzdorovat. Po osmadvacetidenní tortuře se ocitl na samém konci života. Snad z posledních sil poznával vnitřek číhošťského chrámu. Právě tady, v číhošťském kostele, kde před pár týdny kázal svým farníkům, kteří teď nic netušíce spí ve svých domech: „Drazí v Kristu! Přičiňme se a prosme Boha, aby byl rok 1950 nám ku povstání, a proto žijme tak, jako bychom měli již dnes zemřít. Vložte do toho dnešního děkovného chvalozpěvu ‚Bože, chválíme Tebe‘ celou svou pokornou a kající duši.“

Fragment z číhošťského nočního natáčení je pak vestřížen do nechvalně známého propagandistického filmu Běda tomu skrze něhož pohoršení přichází. Když ho Toufarovi farníci viděli v roce 1950 a pak v 90. letech (i několikrát a zpomaleně), nemohl nikdo na těch záběrech Toufara poznat. Už to nebyl srdečný venkovský farář živý, nestudené tváře, ale kdosi neznámý s výrazem štvané zvěře. Vytřeštěný pohled, znatelné podlitiny na lících a kolem nosu, sotva pozvednutá ruka, trup v šokové strnulosti. Záběry kněžských rukou, které tahají za podvodné drátky, a postavy, která vystupuje na kazatelnu, už nepatřily P. Toufarovi, ale bývalému faráři Církve československé husitské v Hostivici Vladimíru Průšovi.²³

Nepodobal se ani člověku

Ještě tu noc odveze tudor jako nějaká přízračná pojízdná rakev Josefa Toufara do Valdic. Cestou mu praskne žaludeční vřed, svíjí se bolestí a upadá do bezvědomí.

Estébáci s ním musí zastavit a omýt jej vodou u lesní samoty nedaleko Ledče.²⁴ Nedostatečná a neváčasná zdravotní pomoc v betonové valdické kobce a zbrklý převoz do pražské vládní kliniky jsou posledním dějstvím Toufarova života.

Ze zdravotnické dokumentace víme, že pacient byl veden pod jménem Josef Zouhar a umístěn na pokoj č. 312 v bývalém Borůvkově sanatoriu, v té době prominentním Státním sanatoriu v Praze v Legerově ulici. Přijal 25. 2. ve 14.30 hod intravenózní infuzi, v 18.00 hod první transfuzi a v 18.30 byl operován. Operace trvala necelé dvě hodiny a účastnil se jí MUDr. František Maurer, MUDr. Bohumil Špaček, anesteziolog MUDr. Sonenschein, zdravotní sestry Marta Bussinowová, instrumentárka Růžena Mladá a estébáci Věra Kantorová a Bohumil Košar.

MUDr. Bohumil Špaček v roce 1968 svědčil: „Poznal jsem, že jde u něho o pokročilý zánět pobřišnice. Kontakt s pacientem nebyl dobře možný, na otázky nereagoval přiměřeně a jeho stav bych označil jako praekomasní. Při této prohlídce jsem dále zjistil, že má rozsáhlé krevní podlitiny na zádech a na hýždích a na stehnech a dále také na ploskách nohou. Tyto krevní podlitiny zřetelně vystupovaly, ale přesto na mě působily dojmem, že jsou poněkud staršího data. Pokládám za nutné zdůraznit, že pokud jsme se k operaci rozhodli, při stavu pacienta jsme příliš na její úspěch nevěřili, přesně řečeno, byli jsme si vědomi jejího velkého rizika. Když se stav pacienta poněkud upravil, přikročili jsme k operaci. Operaci jsem prováděl já, asistoval asi dr. Maurer. Během operace byl v místnosti přítomen orgán bezpečnosti.“²⁵

27 roušek Růženy Mladé

Zdravotní sestra-instrumentárka Růžena Kozlová-Mladá: „Pacient měl na pažích, a to mezi lokty a ramenem, modřiny a působilo to dojmem, jako kdyby mu někdo v těch místech utahoval paže nějakým škrtidlem. Pak měl modřiny v obličeji, které působily starším dojmem. [...] Operace na mne působila strašným dojmem a to z toho důvodu, že pacient měl v břiše velkou spoustu tekutiny, s čímž jsem se před tím nikdy nesetkala. Mám stále před očima to velké množ-

ství roušek, které jsem spotřebovala na vysoušení břišní dutiny.“²⁶ V 90. letech pro ÚDV upřesnila: „Pacient měl přes stehna jakési pruhy jako modřiny a stejně přes paže. [...] Atmosféra při operaci byla napjatější, nemluvílo se, což bylo neobvyklé. [...] Roušky měly rozměr 70 x 70 cm. Byla jsem upozorněna operátérem, že roušky musím počítat z toho důvodu, aby se nějaká nezapomněla v dutině břišní. Dnes si ještě pamatuji, že jich bylo 27.“²⁷

Oblečena jako zdravotní sestra operaci přihlížela, ale neasistovala příslušnice StB Věra Hlaváčková-Kantorová: „Když Toufarovi při operaci rozřízli břicho, tekly z něho téměř litry zelenkavé vody.“²⁸

Po gestapáckých metodách: hlava utrápená na bílém polštáři

Po operaci byl P. Toufar převezen na pokoj. Estébáčka Kantorová seděla u jeho lůžka až do jeho smrti. Hlídala tep a dávala pozor, pokud nebyl přítomen lékař ze sanatoria. Jak dojemná péče. Kromě ní seděl na pokoji další příslušník StB Jaroslav Rotsch a po místnosti neustále nervózně popocházeli Hofman a Skerl. Zdravotní sestra Růžena Kozlová-Mladá, která P. Toufara naposledy viděla, když mu do pokoje nesla pití, mi po letech řekla: „Na bílém polštáři bezvládně ležela velká utrápená pohmožděná hlava s vyceněnými rozbolavělými ústy, fialovými až modrými vně i uvnitř, snad od genciánové tinktury. Na pokoji byl přítomen muž v civilním obleku, který stál u okna v nohou postele.“²⁹

Příslušnice StB Věra Hlaváčková-Kantorová, která přežila nacistický koncentrační tábor Terezín, v roce 1952 vypověděla: „Když jsem přišla do pokoje jako údajná ošetřovatelka, viděla jsem, že má Toufar na celém těle velké krevní podlitiny a bylo úplně jasné, že byl zmlácen asi takovým stylem, jako si pamatuji na krevní podlitiny z koncentračního tábora. [...] Mácha používal množství gestapáckých metod. [...] Pak také přijel do nemocnice, kde pobíhal jako šílený a měl hrůzu z toho, že Toufar zemře. Když jsem se později zajímala o to, jak s Máchou bylo za tento jeho čin naloženo, dozvěděla jsem se od s. Košare, že Mácha byl přeložen z „trestu“ do školského oddělení, kde školil nové kádry.“³⁰

V šedesátých letech dostane Ladislav Mácha za svoje služby ve státní bezpečnosti příkladné hodnocení: „V kolektivu se projevuje jako veselý a snášenlivý soudruh. Byl přímý a otevřený povahy, s dobrým společenským vystupováním.“³¹

25. 2. 1950

Venkovský kněz z Vysočiny P. Josef Toufar dodýchal 25. února 1950 kolem 20.30 hod ve věku nedožitých osmačtyřiceti let na přísně strážném nemocničním pokoji č. 9 v luxusním státním sanatoriu. Mimochodem – za devatenáct let bude na stejném pavilonu, na popáleninovém oddělení, umírat Jan Palach. Hlaváčková-Kantorová si v roce 1968 vybavila okamžiky před posledním vydechnutím P. Tofara: „Mám dojem, že Toufar, který se po operaci z narkózy úplně neprobíral, pronesl před smrtí nějaký výrok, ale jak zněl, už nevím.“³²

Estébák Robert Skerl v roce 1951 vypověděl o následujících dějích: „Když se setmělo, přijelo nákladní auto z KV StB a Tofara jsme na něm s Košařem převzeli do patologického ústavu na Albertově. Dostal jsem rozkaz, abych Tofara hlídal do pitvy, aby nebyl odvezen či zaměněn.“³³

I po smrti nedává umučené tělo P. Tofara estébákům spát. Bojí se, že bude jako důkaz svědčit proti nim. Chvilí patřilo „Zouharovi“, chvíli bezejmennému a teď je „Zouhalem“. Skerl s Košařem zůstávají u dveří prosektury až do rána.

Dr. Vavřík z patologie Ústavu pro soudní lékařství si zapisuje: „Bylo sem telefonicky sděleno okr. prokuraturou v Praze, že má být neprodleně provedena soudní pitva mrtvoly neznámého muže, který zemřel dne 25. II. t. r. v Borůvkově sanatoriu, a dále, že má být zařízen jeho úřední pohřeb. Dále sděluje, že v ústavě pro soudní pitvu má být zařízeno, aby mrtvola nebyla spatřena zaměstnanci nebo třetími osobami vůbec, i toto bylo zařízeno.“³⁴

Pitvu těla „neznámého muže“ provádí v pondělí 27. února prof. MUDr. Jaroslav Tesař a prof. MUDr. František Hájek. Na pitevně je přítomen také estébák Jaroslav Rotsch.

Převoz neoblečené mrtvoly do Ďáblic

Bezprostředně po pitvě začali estébáci urychleně řešit, co provedou s mrtvým tělem. Dr. Vavřík z Okresního trestního soudu a estébák Košař se odebrali do Vyšehradské ulice, kde sídlila filiálka Pohřební služby hl. města Prahy. Vavřík tam objednal pohřeb žehem neznámého muže, zemřelého ve státním sanatoriu s tím, že mrtvola je dosud v soudní pitevně. Přesto, že oba naléhali a žádali brzký termín kremace, bylo jim úředníkem pohřební služby sděleno, že to může být nejdříve 3. března v 8 hodin ráno, a to bez obřadů. Vavřík do úředního ohlášení napsal: „Více jsme nemohli naléhat, aby věc nebyla nápadná. Účet za kremaci bude zaslán přímo k soudu.“ Zároveň se Košař s Vavříkem domluvili, že mrtvé Tofarovo tělo bude stráženo v pitevně a před převozem bude rakev zapečetěna. Během krátké chvíle škpt. Čech rozhodl, že se nebude čekat na kremaci, ale tělo P. Tofara bude bez prodlení zahrabáno v zadním traktu Ďáblického hřbitova. Úkolem doprovázet pohřební auto byli pověřeni Robert Skerl a Bohumil Košař.

Na mrchovišti s chcíplým slonem a šaškem

P. Josef Toufar byl pohřben pod jménem Josef Zouhal. Píši pohřben, ale ve skutečnosti bylo jeho tělo v provizorní rakvi spuštěno do šachty mrchoviště v rohu krchova pravděpodobně s chcíplým slonem. K tomu v roce 1963 vypověděl Vratislav Lukšan: „Sám Čech mi říkal, že je Toufar zahrabán společně se slonem, který posel buď v zoologické zahradě, nebo v cirkusu.“³⁵

Možnosti načerno zahrabat poslého cirkusového slona a pomoci tím svým známým u cirkusu by odpovídalo jedno z bývalých zaměstnání estébáka Skerla, který na Ďáblickém hřbitově „operoval“ – než nastoupil k StB, pracoval jako pomocník na jatkách a krmič zvířat a šašek v cirkusu Busch.

Veřejné křivé obžaloby mrtvého

V den, kdy je tělo P. Toufara zahazováno vápnem, tedy v pondělí 27. února, jednalo předsednictvo ÚV KSČ, na kterém k církevním otázkám referoval Alexej Čepička: „Po změně situace v případě Číhoště se ukládá, aby propagačně bylo tohoto případu co nejvíce využito. V souvislosti s tzv. zázrakem má být pranýřován iniciátor – Vatikán a biskupové, přičemž vlastní útok má být zaměřen na de Livu. Vyvrcholením této kampaně bude prohlášení de Livy za personu non gratu tak, aby musel opustit území republiky.“³⁶

Církevní šestka navrhuje, aby původně chystaný monstrproces s P. Toufarem a premonstrátskými opaty Tajovským a Machalkou byl s oběma opaty projednán později a samostatně, a bylo schváleno, že bude zahájena masivní propagandistická kampaň, která odhalí „podvodné“ pozadí pohybu křížku.

Na ONV v Ledči sepisují soudruzi Konopka, Sláma a Jiráček, kteří patřili mezi první hybné páky celého falešného obvinění P. Toufara, červenou tužkou memorandum a neštítí se přitom mluvit o Kristu a kříži: „Farář Josef Toufar zorganizováním svého ‚zázraku‘ v Číhošti hrubě zneužil náboženského citění drobného lidu našeho kraje a zneuctil symbol lásky k bližnímu propagované Kristem, kříž, z něhož si udělal pouhou loutku uvázanou na drátku. Odsuzujeme toto jednání a prosíme, aby takoví lidé jako farář Toufar byli po zásluze odsouzeni.“³⁷

Epilog ze stalinských Čech

20. července 1954 přijíždí prašnou silnicí do Zdeslavic u Číhoště, kde žije Marie Pospíšilová-Toufarová, neohlášeně černý tudor. Paní Pospíšilová zrovna v kočárku na kraji vsi uspává malého syna. Z auta vystupují dva příslušníci StB, soudruzi Šimek a Sirotek (z oddělení pro styk s veřejností z Vnitřní zprávy MV), a ptají se, kde ve vsi najdou Marii Pospíšilovou. Paní Pospíšilová se jim s úzkostí představí a oni jí na cestě předají koženou náprsní peněženku a cibulové hodinky po strýčkovi se zprávou, že byl v roce 1950 následkem prasknutí žaludečního vředu operován, že tento zásah zůstal bez výsledku a pacient zemřel. Po-

hřeb proběhl v Praze-Žitavě. A že bude v nejbližší době vedeno u civilního soudu pozůstalostní řízení. Manžel paní Pospíšilové, který ke skupince přišel, k nim rázně pronesl: „To v tom máte pěkný bordel, když nám to oznamujete skoro po čtyřech letech!“ Marie Pospíšilová pak musí podepsat potvrzení sepsané narychlo na kousku papírového sáčku: „Potvrzuji, že jsem 20. 7. převzala od orgánů MV 1 hodinky z bílého kovu (kapesní) a jednu koženou náprsní tašku s různými potvrzenkami, které patřily mému strýci, zemřelému knězi P. Josefu Toufarovi. Zdeslavice, Pospíšilová.“

Ledečskému církevnímu tajemníkovi Jiráčkovi pak oba členové StB odevzdávají Toufarův úmrtní list, jeho občanskou legitimaci ke skartování a klíče

Křížek na svatostánku v číhoštském kostele v lednu 1950. Foto archiv autora.

od fary a kostela, které měl při zatčení u sebe. Nařizují mu, aby zabavený Toufarův motocykl, který mezitím používal tajemník OV KSČ, a psací stroj, využívaný MNV v Čihošti, byly dány k dispozici soudu ve věci pozůstalostního řízení.

Poručík Sirotek v Praze druhý den napíše do zprávy: „Tímto lze považovat případ po stránce oficiální za uzavřený a s. Košařem uložen v archivu MV.“

Počítali, že na věčné časy.

Pohyb křížku

Nakonec zbývá otázka kardinální – jak to bylo se samotným pohybem křížku v číhoštském kostele 11. prosince 1949. Víme zcela jistě, že P. Toufar ani nikdo z lidí kolem farnosti hybatelem nebyl. Místo v prosinci 1949 podrobně ohledal náčelník stanice SNB v Ledči nad Sázavou František Goldbricht s vrchním strážmistrem Josefem Žáčkem a konstatoval: „Křížek jsem si bedlivě prohlédl, ale žádnou stopu, která by svědčila pro to, že na něj bylo něco upevněno, jsem neviděl. [...] Šel jsem se potom podívat i za oltář, ale ani tam jsem nic zvláštního nenalezl. Způsob rekonstruovaný později orgány StB neodpovídal skutečnosti.“ Podobně o absenci jakéhokoli mechanismu v kostele 11. prosince 1949 hovoří nejen svědkové pohybu křížku, ale také řada dalších farníků, přítomných na bohoslužbě v onu adventní neděli či v následujících dnech.

Při vyšetřování v roce 1968 o zdroji pohybu křížku „dumal“ bývalý ministr spravedlnosti a generální sekretář ÚAV NF Alexej Čepička: „Je samozřejmé, že my jako SÚC i KSČ jsme měli zájem na politickém využití případu. [...] Že by byl číhoštský zázrak nastrojen orgány StB však nevěřím.“³⁸

Názor na pohyb napsal také Vratislav Lukšan, člen sektoru politického zpravodajství StB a redaktor deníku zpráv ministra: „Už delší čas se i na MV hovořilo o tom, že celý případ Čihošť byla provokace StB. Nevěřím tomu z mnoha důvodů. Jednak církevní ilegality bylo tehdy tolik, že orgánové doslovně nevěděli, kam jít dříve. Bylo by naprosto nesmyslné vyrábět tak krkolomnou akci, jejíž legenda je pro mne nepředstavitelná. Rovněž věru nevím, který z orgánů církevního re-

ferátu by to byl schopen vymyslet a provést. Stejně tak je třeba odmítnout i Čepičkovu fantazii, které jsme se posmívali už tenkrát, že v tom má prsty Vatikán. [...] Je ale pravda, že při dedukcích i orgánové StB uvažovali, jestli Toufar nepoužil takové zařízení. Nasnadě tu byl nápad, že snad využil stěrač. Ale při pokusech ani nejsilnější autobusový stěrač nebyl s to pohnout autentickým křížkem.“³⁹

A samotný P. Josef Toufar prohlásil při kázání 18. prosince 1949: „Zatím můžeme konstatovat čistě jen věc. Že Bůh ukázal, že je skutečně, že je mezi námi, že kněz musí si býti vědom svého posvátného úřadu. Je to pro náš kostelíček veliká milost Boží, kterou si Bůh vyvolil. Hlavně, aby si každý dal do pořádku své srdce a duši a pak se nemusí báti ani zlého a milost a láska Boží budou s námi stále.“⁴⁰

Poznámky:

¹ ABS, spis ZV 122.

² VHA, spis VVP Tábor, sp. zn. Vv 22/68.

³ Pamětnická výpověď Jana Zmrhala a rukopisné vzpomínky Jana Zmrhala, opis z archivu autora.

⁴ ABS, spis ZV 122.

⁵ Pamětnická výpověď Marie Pospíšilové-Toufarové.

⁶ VHA, spis VVP Tábor, sp. zn. Vv 22/68.

⁷ ABS, spis ZV 122.

⁸ Rázek, Adolf: *672 hodin vazby pátera Josefa Toufara*, 2011.

⁹ Kaplan, Karel: *Alexej Čepička. Dobová dramata komunistické moci*, Barrister & Principal, Brno, 2011.

¹⁰ ABS, spis ZV 122.

¹¹ Tamtéž a personální spis Ladislava Máchy, č.6976/23.

¹² ABS, personální spis Vratislava Lukšana, č. 1916/13.

¹³ ABS, spis ZV 122.

¹⁴ VHA, spis VVP Tábor, sp. zn. Vv 22/68.

¹⁵ ABS, spis ZV 122.

¹⁶ Tamtéž.

¹⁷ Tamtéž.

¹⁸ ABS, spis ZV 122.

¹⁹ VHA, spis VVP Tábor, sp. zn. Vv 22/68.

²⁰ Tamtéž.

²¹ ABS, spis ZV 122 a VHA, spis VVP Tábor, sp. zn. Vv 22/68.

²² VHA, spis VVP Tábor, sp. zn. Vv 22/68.

²³ Tamtéž.

²⁴ Pamětnická výpověď Václava Trtíka: „Auto zastavilo u samoty mezi Hradcem a Nezdínem. Neznámý muž z auta požádal obyvatele domu, manžele Hoskocovy, o kbelík vody. Když mu ho natočili a muž s ním odešel, vyběhl pan Hoskovec za ním v obavě, aby mu kbelík neukradl. V autě na zadním sedadle

zahlédl bezvládné, zhroucené tělo, ve kterém poznal patera Toufara. Dva muži ho omývali hadrem.“

²⁵ VHA, spis VVP Tábor, sp. zn. Vv 22/68.

²⁶ Tamtéž.

²⁷ Vyšetřovací spis ÚDV-37/Vt-94.

²⁸ VHA, spis VVP Tábor, sp. zn. Vv 22/68.

²⁹ Pamětnická výpověď Růženy Kozlové-Malé.

³⁰ ABS, spis ZV 122.

³¹ ABS, personální spis Ladislava Máchy, č. 6976/23.

³² VHA, spis VVP Tábor, sp. zn. Vv 22/68.

³³ ABS, spis ZV 122.

³⁴ Tamtéž.

³⁵ Čelovský, Bořivoj: *Strana světí prostředky. Martyrium faráře Josefa Toufara*, Tilia, Šenov u Ostravy, 2001 a ABS, personální spis Roberta Skerla, č. 2652/24.

³⁶ Čelovský, Bořivoj: *Strana světí prostředky. Martyrium faráře Josefa Toufara*, Tilia, Šenov u Ostravy, 2001 a srovn. Rázek, Adolf: *672 hodin vazby pátera Josefa Toufara*, 2011.

³⁷ SOKA Havlíčkův Brod, Fond ONV Ledeč n. S. 1945–1960, Inv. 271, sign. 370, číslo kart. 75.

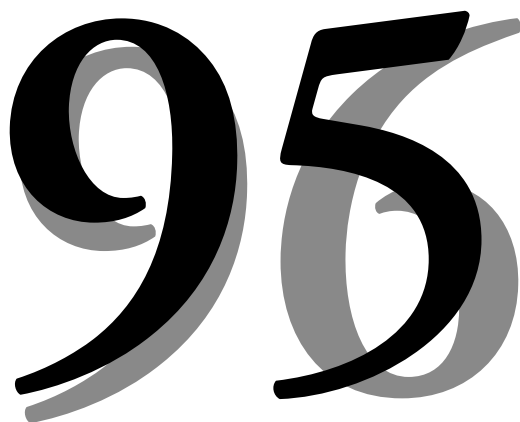
³⁸ VHA, spis VVP Tábor, sp. zn. Vv 22/68.

³⁹ ABS, personální spis Vratislava Lukšana, č. 1916/13.

⁴⁰ Opis dopisu P. Josefu Sedlákov. Archiv Adolfa Rázka.

Ukázka z připravované knihy *Jako bychom dnes zemřít měli*, která vyjde na podzim tohoto roku v nakladatelství Nová tiskárna Pelhřimov s předmluvou kard. Dominika Duky.

Miloš Doležal (1970), básník, publicista a redaktor Českého rozhlasu 3-Vltava.

revue PROSTOR

společnost politika kultura umění

Nové dvojčíslo revue PROSTOR právě v prodeji!

Stati, názory, eseje, diskuse, rozhovory, poznámky na téma:

Kulturní křižovatky: Praha – Brusel Češi a Belgičané v dialogu

Názory Jacques De Deckera *Stát založený na pochybnostech* a Jana Jařaba *Belgie mezi Bruegelem a Ensorem* ■ Stati Zdeňka Zbořila *Belgie a Česko uprostřed Evropy, nebo na její periférii?*, Bruna de Wevera *Historie a současnost belgického jazykového konfliktu*, Patricka Deboosera *Brusel z pohledu sociologa*, Dušana Uhlíře *Belgické stopy v českých dějinách* a Petra Druláka *Belgické tajemno – od mystiků k surrealismu* ■ Diskusní úvaha Jana Rubeše *Logické paradoxy Belgie* ■ *Polemické pohledy na nejistou budoucnost země* Jeana Pirotta, Luca Courtoise a Philippa van Parijse ■ Konfrontace názorů Geerta van Istendaela, Radky Šmejkalové, Luda Beheydta, Eduarda Huliciuse a Clauda Javeaua na téma *Rozdílnost a paralelnost belgických a českých křižovatek* ■ Přednáška Jose Vilmosse *Belgická pivní krajina* ■ Reportáž Ivo Šebestíka *Od Lutychu k Severnímu moři* ■ Básně Eduarda Nolense ■ Povídka Dimitri Velhulsta *Kristův příchod do Bruselu* ■ Ukázka z knihy Davida Salvatora Schiffera *Manifest nového dandysmu pro 21. století* ■ Fotografie z Bruselu a okolí Jana Fikáčka

Nové dvojčíslo revue PROSTOR 95/96 (199 Kč) vyšlo v říjnu 2012 a můžete je zakoupit ve vybraných knihkupectvích a přímo v redakci časopisu, nebo objednat v rámci celoročního předplatného (čtyři čísla za 430 Kč) na adrese redakce, Politických vězňů 15, 110 00 Praha 1, tel./fax 222248052, 605125020, revue.prostor@atlas.cz. Vydává Sdružení pro vydávání revue PROSTOR, www.revueprostor.cz

Tomáš Garrigue Masaryk a český antiklerikalismus

STANISLAV BALÍK

V souvislosti s životními výročími Tomáše Garrigua Masaryka se připomíná leccos. Nejčastěji jeho zásluhy o vznik samostatného, demokratického československého státu, jeho angažmá jakožto veřejného intelektuála či jeho odvaha jít proti většinovému mínění v tak citlivých kauzách, jako byly spory o Rukopisy, hilsneriáda a další. V tomto textu psaném v čase třech čtvrtí století, jež uplynuly od onoho „kalného rána“, kdy dokončil svůj životní boj první československý prezident, se zaměříme na jeden z jeho rysů, kdy se sice stavěl proti oficiální státní doktríně, nicméně tentokrát v souznění přinejmenším se společenskými elitami a vlastně i s nikoli nevýznamnou částí společnosti. V tomto případě nešel proti národotvorným mýtům, naopak, jeden z nich spoluvytvářel a živil. Šlo o mýtus, že český národ byl vždy protikatolický. Zabývat se tedy budeme vztahem TGM k českému antiklerikalismu.

Nejde primárně o vztah TGM a náboženství, tím méně TGM a víry. To je úkol nesmírně komplikovaný, jehož se dosud nikdo adekvátně nezhostil. Přes všechny Masarykovy výhrady vůči tehdejší podobě křesťanských církví (nejenom té katolické, kriticky se stavěl i vůči protestantským denominacím) šlo o muže, pro něhož byla náboženská otázka klíčovým životním tématem, o muže, jenž vášnivě hledal a nenalézal, přemýšlel a formuloval. Nešlo o prostého dědice osvícenců s jejich deistickou koncepcí Boha (jakkoli zřejmě měl k deismu blízko) a přehnaným důrazem na morálku. Dost možná nešlo ani o křesťana – vždyť jednoznačně popíral Ježíšovo božství.¹ Ale zcela jistě šlo o poctivě hledajícího, byt bouřlivého a konfliktního veřejného intelektuála.

Jakkoli ale máme tendenci Masaryka v oblasti náboženské i společenské vidět především jako mravokárce, sám explicitně říká, že náboženství není filosofii, není teologií, není vírou, není mravností, není kultem

– to vše jsou jen prvky náboženství. „Co do obsahu, náboženství je řešení problému věčnosti; nikoli jen řešením theoretickým, nýbrž zároveň praktickým, neboť problém věčnosti musí člověkem být žit.“²

V případě českých zemí konce 19. a počátku 20. století nešlo v případě antiklerikalismu o kdysi klasický postoj proti duchovenstvu (podobné formy antiklerikalismu koneckonců provázely dějiny katolické církve po celou dobu její existence). Mnohem spíš šlo o hnutí, které se stavělo proti náboženské moci a vlivu náboženství, resp. církví ve všech oblastech veřejného života. Tento vliv přitom může být jak skutečný, tak domnělý.³ K prvním výrazným projevům antiklerikalismu v moderní době patřilo rušení jezuitského řádu v druhé polovině 18. století a pak především útoky proti katolické církvi v době francouzské revoluce. Celé 19. a 20. století se pak nese ve znamení různě intenzivních antiklerikálních vln v řadě evropských i amerických zemí (Francie, Portugalsko, Španělsko, Mexiko, Kolumbie, Venezuela aj.), jež vrcholily nepřátelskými odlukami církve a státu.

Masaryk byl s tématem antiklerikalismu až bytostně svázán – jak teoreticky, tak prakticky. Proto následující text rozdělme na tři části: na Masarykův teoretický přínos k antiklerikalismu a na jeho konkrétní aktivity – nejprve v etapě předválečné a poté v době jeho prezidentství.

Masaryk, antiklerikalismus a jeho vědecká práce

V Masarykově pojetí se antiklerikalismus rovnal antikatholicismu. Ani ne v mírné podobě odmítající „pouze“ politickou angažovanost katolické církve, ale v podobě odmítající catholicismus jako takový. Náboženská otázka byla Masarykovi klíčovým tématem, které lze

nalézt ve všech jeho pracích – přirozeně, v některých víc, v jiných méně. Studijního materiálu tak máme víc než dost.

Můžeme bez jakéhokoli zastírání konstatovat, že Masarykovy postoje vůči katolicismu (i soudobému protestantství) by dnes způsobily skandál. Např.: „A tak církev a oficiální náboženství místo čestnosti, charakternosti, mravnosti šíří a podporuje nepravdu, lež a nemravnost.“⁴ Je zajímavé, že otázka církevního majetku pro Masaryka vůbec nestála na prvním místě, ba dokonce lze říci, že ji vůbec neřešil. Jeho odpor vůči církvím byl filosofického rázu.

Až do svého stáří by nesouhlasil ani s dnešním modelem kooperačního vztahu mezi církvemi a státem – sociální stránku církví (charity, školství apod.) měl v jeho pojetí nahradit (a již začínal nahrazovat) stát. Odmítal všechny tehdejší projevy katolicismu, a to i nové, národní, jako byla idea cyrilometodějství, jež mu byla pouze „klerikalismem v čamaře“.⁵

Ve svém odporu vůči autoritě zjevení jde tak daleko, že se setkává s marxismem, když formuluje, že „není jiné autority než věda a vědoucí člověk“.⁶ Přesto by s marxismem nesouhlasil, když na jiném místě svých prací přiznává autoritu přirozenému mravnímu řádu.

Přestože byl proticírkevní, nebyl, jak již bylo zmíněno, protináboženský: „Mluvím proti indiferentismu filozofickému a náboženskému, mluvím proti těm praktikům a teoretikům v různých oborech, jimž poslední věci člověka jsou lhostejny, kteří život lidský nedovedou cenit leda hmotně.“⁷ Zlobil se na české liberály: „Náš český liberál je pravidlem matrikovým katolíkem a v otázkách náboženských analfabetem: nedovede si náboženství představit mimo svou církev a její kult a učení, a proto nerozumí Palackému a nerozumí našim největším spisovatelům, třeba jejich jméno stále má na jazyku. A nerozumí našim dějinám, i když je historik.“⁸

Byl skvělým diagnostikem doby – to když si uvědomoval, jak je to se stavem víry v českých zemích: „Intelligence není sama ani nejradikálněji proticírkevní; lid odpadáva církvi a to netoliko lid dělný, nýbrž i rolnický. Duchovní jsou ve velikém omylu, domnívají-li se, že ti venkovští hodnostáři a hlavy rodiny, proto, že v neděli chodí do kostela, ještě všichni věří!“⁹ Podobně si všímal sobě nejbližšího prostředí – studentstva:

„Většina českých studentů již přichází na univerzitu, přes vyučování náboženství, přes různé vykonávání ceremonií atd. odcizena nejen církvi katolické, ale víře vůbec; že české studentstvo, ta většina jeho, stává se lhostejným k náboženství, že dospívá, jedním slovem, náboženského nihilismu.“¹⁰

V leccems je ve svých pracích ale rozporuplný – např. když nejprve kritizuje církev, že slouží státu, aby o pár stránek dál napsal, že rakouský stát je jen hříčkou panující církve.¹¹ Přitom církev v Rakousku byla od josefínských reforem a od dob osvícenství v roli státní služby, proti čemuž se v ní opakovaně zvedala vlna odporu.

V leccems se pak vysloveně mýlil – např. když na konci 19. století kritizuje církev, že jsou aristokratickými a plutokratickými.¹² Pokud tomu tak bylo, rozhodně ne již všeobecně v době, kdy tato slova vyřkl – na olomouckém arcibiskupském stolci již v té době seděl Theodor Kohn, který pocházel z chudých poměrů, podobně tomu bylo v Itálii či ve Francii (tam už byla církev v čase prováděné odluky vlastně církví chudých). Na samotném mocenském vrcholu církve, na Petrově stolci, tehdy již rok seděl Pius X. pocházející z chudé selské rodiny.

Cíl jeho antiklerikálního úsilí byl jasný: „Rovnost musí být nejen politická a sociální, nýbrž také náboženská. To znamená zrušení všeho aristokratického kněžství a církve jakožto instituce politické vedle a nad státem.“¹³

Uvažujeme-li o Masarykovi a antiklerikalismu, nemůže nezaznít jeho proslulé pojetí české otázky jakožto otázky náboženské. Když říkal: „Náboženská krise v našem národě je zvláštní tím, že jsme jako národ započali církevní a náboženskou revolucí, ale svého národního náboženského úkolu jsme nedodělali a přímo opustili. Poctivý Čech, Čech uvědomělý, nemůže se spokojit protireformačním katolicismem, ani se nezastaví na ortodoxním protestantismu, nýbrž bude usilovat o náboženské obrození směrem naší reformace, zejména Bratrství, duchem tužeb nových lidí nejpokročilejších a nejduchovnějších,“¹⁴ říkal, kdo je, a kdo není Čech. Tvzení, že není možné být současně Čechem i katolíkem, je zde zformulováno v celé své hloubce. Dnes jsme z tohoto typu „kádrování“, kdo je, a kdo

není správným Čechem, zřejmě rozpačití, musíme jej ale vnímat očima začátku 20. století.

Masaryk, antiklerikalismus a jeho předválečné politické aktivity¹⁵

Masaryk se před velkou válkou angažoval snad v každé více či méně známé kauze, která v sobě nesla stopy antiklerikalismu. Byl jednou z čelných postav ve snad nejznámější – Judově aféře. V té šlo o to, že v katalogu k prostějovské výstavě obrazů Františka Kupky v roce 1905 se objevil článek profesora tamní reálky Karla Judy (psaný pod pseudonymem Kara Ben Jehuda) útočící na náboženství. Proti tomu se v tisku ohradil místní farář Karel Dostál Lutinov, přední postava Katolické moderny. Dostál vytýkal, že pedagog a vychovatel mládeže by neměl veřejně kritizovat církev, žádal odvolání nepravdivých a hanobících výroků a omluvu těm, které pošpinil. Tím vypukla aféra velkých rozměrů. Katolický tábor se ohrazoval proti urážkám náboženství, pokrokářský proti denunciantství, jež viděl v Dostálově dopisu. Kauzu považovali odpůrci katolicismu za utvrzení rovnice, již propagoval Masaryk: „Katecheta = vládou placený denunciant“. Zde vidíme jeden z charakteristických Masarykových rysů v jeho antiklerikálních bojích – až neúnosné generalizace a stereotypy, jimž se v jiných oblastech tolik bránil.

Dostálovo vystoupení zvedlo stavidla k řešení mnoha dalších otázek: svobody svědomí, etických norem, obecně lidských hodnot, vlivu církve ve společnosti. Není v tuto chvíli důležité, jak celá kauza skončila (porážkou Judy), všimněme si Masarykovy role v ní.

Ten na jedné pražské schůzi v lednu 1906 např. řekl, že „vědecké myšlení a katolicismus jsou dva světy, které se vylučují,“ a žádal, aby bylo náboženství odstraněno ze školy se slovy, že „jinak se děti učí přetváře, lhaní, jezovitismu“. ¹⁶ Schůze byla pro tyto a podobné výroky po půlhodině úředně rozpuštěna a měla trojí soudní dohru, kdy ovšem všechny tři soudy Masaryk vyhrál – se zdůvodněním, že „policejní zápis dohlížejícího orgánu nezachytil celou Masarykovu řeč, ale pouze úryvky, proto nelze bezpečně zjistit celkovou tendenci jeho projevu a vinu jednoznačně prokázat“. ¹⁷ Každopádně tato aféra a Masarykova výrazná

role v ní¹⁸ vedly k dalšímu prohloubení příkopů mezi katolickou církví a příštím československým prezidentem, jež pak již nebyly nikdy zcela zasypány.

Další aféra dokládá, z jak na první pohled malicherných příčin vznikaly velké spory a jaké vedl Masaryk války. Vůbec nebyl zaměřen pouze na velké politické děje ve Vídni, naopak, pohyboval se a působil v nejnižších sférách. Šlo o tzv. Konečného aféru (1907–1908) rozpoutanou snahou Aloise Konečného, do té doby řídícího učitele v Bohdíkově na severní Moravě, stát se ředitelem školy v nedalekém Bludově.

Konečný byl severomoravským symbolem pokrokářů, stál v čele Ústředního spolku učitelských jednot na Moravě, patřil k vedení národně-socialistické strany, byl jedním z velkých bojovníků za „českou věc“ proti „věci německé“. Aby v konkurzu na ředitele neuspěl, podnikly místní katolické kruhy velkou ofenzivu, při níž bylo využito jeho starších aktivit – organizování prvního civilního pohřbu v širokém okolí (šlo o jeho učitelského kolegu) s výrazným antiklerikálním apelem a aktivity v rámci vlastní předvolební kampaně do moravského zemského sněmu v roce 1906. V té mj. prohlásil, že náboženství děti školní znemravňuje, a proto pryč – pryč s ním ze školy. Moravská zemská školní rada vyhověla námitkám jeho odpůrců a odsoudila Konečného za delikty proti učitelským povinnostem ke ztrátě nadučitelského postu v Bohdíkově a předešlým k přerazení na jiné, a to podřízené místo.

Po zveřejnění trestu se Morava a Čechy dostaly do varu, proběhlo množství veřejných schůzí, demonstrací, jednaly obecní výbory, stranické buňky, spolky... Právě tehdy vstoupil do děje Masaryk, který v této záležitosti na říšské radě interpeloval vládu. Na schůzi starostenských sborů v březnu 1908 v Olomouci Masaryk vystoupil a prohlásil: „Znám slabé stránky pokrokového učitelstva, a proto vybízím, aby své povinnosti řádně konalo a mělo školu vždy v pořádku. Tak otupí se boj, jež proti škole vede klerikalismus, a ušetří si nepříjemnosti.“ ¹⁹ Definitivní slovo měl v celé záležitosti nakonec až rakouský ministerský předseda Max Wladimir von Beck, který sice tolik kritizovaný nález disciplinárního senátu školní rady potvrdil, ovšem Konečného trest zmírnil – měl být sice přerazen, nikoli však na podřízené místo.

Masaryk zapojoval do antiklerikálních bojů i celý svůj politický tábor. Jednou z typických platform antiklerikálních bojů byl tisk. Tisk tehdy (a ještě řadu dalších desetiletí) neskrýval, kterému myšlenkovému (či přesněji politickému) proudu straní, nešlo o tisk hrající hru vyváženosti a objektivity. Noviny přinášely informace o probíhajících střetech, vždy patřičně ideově zabarvené. Tuto skutečnost lze ilustrovat trefnou poznámkou z katolického listu *Hlas* na adresu přípravy antiklerikálních článků a řečí: „Teď vraz do toho jednoho Havlíčka, zamíchej Husem, přečteš si p. Štěchovský recept v kuchařské knize na výrobu protiklerikálních omáček a nemeškal: „Aby boj se zpátečníky byl výsledný, úspěšný, nutno ho vésti v duchu Havlíčkově, boj proti klerikalismu musíme vésti také po příkladu Husově, jenž ve svatém zápalu pro pravdu bezohledně odhaloval všechny zlořády, jimž propadlo kněžstvo atd.“²⁰ Po nějaké době se do podobných receptů dostal i TGM, který tam je dodnes – nahradil Havlíčka. Masarykovu proudu české politiky byly personálně i ideově nejbližší noviny *Čas*, které mohou sloužit jako ukázka způsobů vedení protiklerikálních bojů. Jako na jednu z extrémních poloh lze poukázat na zcela vyfabulovanou kauzu sebevraždy řepínského učitele, v níž *Čas* sehrál hlavní roli.

TGM se výrazně angažoval v husovských bojích, a to nejen svou prací *Jan Hus*. Zpočátku byl dokonce členem Spolku pro zbudování Husova pomníku. Aktivita spojené s Janem Husem měly na přelomu 19. a 20. století výrazný protikatolický osten. Nicméně právě v této kauze vystupoval Masaryk ze smířlivých pozic. Byl proti tomu, aby pomník stál na Staroměstském náměstí, kde měl podle původních záměrů nahradit později stržený mariánský sloup (či mu alespoň tvořit ideové opozitum) – navrhoval, aby stál na náměstí Betlémském. Vehementně také připomínal, že Hus zdaleka není jen postavou národní, ale především náboženskou. Snad i proto, že Šalounův pomník v sobě nesl téměř výhradně onen rozměr národní, nikoli náboženský, měl podle všeho Masaryk k pomníku indiferentní vztah.²¹

Předválečné antiklerikální boje s Masarykovou účastí byly velmi silné. Za jednu z jejich příčin lze jistě považovat až zoufalou snahu katolického tábora ob-

novit pozice katolicismu ve společnosti, jež přitom ale stále více ztrácel. V době existence rakousko-uherské monarchie byly tyto kroky katolicismu ve veřejné sféře radikálně bojovné, ofenzivní, po vzniku Československa defenzivní. Druhou příčinou ale byly aktivity opačného tábora – antiklerikálního. I on, ačkoli se vesměs prezentoval jako defenzivní, byl mnohdy radikálně ofenzivní, a to i před rokem 1914.

Z hlediska vztahu TGM a antiklerikalismu je období před rokem 1914 nejzajímavější – vrchol můžeme datovat do poloviny prvního desetiletí 20. století. Na jeho příkladu, jednoho z předních antiklerikálních bojovníků, lze charakterizovat povahu státu jako takového. Jakkoli byl státu vytýkán jeho klerikální charakter, TGM nebyl tímto státem kvůli svým antiklerikálním aktivitám nikdy odsouzen, jakkoli před soudem stál bezpočtukrát. Své názory mohl veřejně prezentovat – jako univerzitní profesor, poslanec, veřejný intelektuál. I z toho lze potvrdit v zásadě liberální charakter posledních dekád Rakouska-Uherska, kdy tolikrát připomínané spojení trůnu a oltáře mělo již vesměs pouze symbolický a rituální charakter.

Masaryk, antiklerikalismus a jeho prezidentství

Vcelku jasný byl Masarykův postoj k symbolickým událostem spojeným s vlivem katolické církve z doby počátku republiky. (O tom, že nešlo o fakta, ale především o symboly, svědčí skutečnost, že budí vášně ještě téměř po sto letech – viz současnou diskusi o pražském mariánském sloupu; nejde o protičeský, ale katolický charakter sloupu, proti němuž se vymezovali a vymezují jeho odpůrci.) Zbořen nebyl jen mariánský sloup na Staroměstském náměstí, ale několik set dalších objektů drobné sakrální architektury – křížů, soch sv. Jana Nepomuckého a dalších.²²

Masaryk přirozeně nestál v čele zástupů bořících symboly, na druhou stranu ale toto obrazoborectví ani jednou veřejně neodsoudil. Když přijal 21. srpna 1919 delegaci Československé strany lidové v čele s Janem Šrámkem, která si stěžovala na vládu rudozelené koalice Vlastimila Tusara, že přehlíží protikatolické vášně, mluvílo se i o poškozování drobných sakrál-

ních památek. Podle Masaryka bylo stržení pražského mariánského sloupu událostí politickou, nikoli protikatolickou; s tím ovšem nesouhlasil očitý svědek stržení J. Šrámek, který při události slyšel protikatolické výkřiky. Ve věci odstraňování náboženských symbolů z veřejného prostoru Masaryk neustále opakoval, že náboženství je věcí jedince.²³ Tím obrazoborectví *de facto* podporoval.

K jakémusi vrcholu v komplikovaných vztazích mezi TGM a katolicismem došlo opět v souvislosti s neuralgickým bodem českého katolicismu – památkou Jana Husa. V roce 1925, kdy se připomínalo 510 let od Husova upálení, což měla být jakási náhradní půlmiléniová oslava za válkou zkažené, byt dlouhá léta chystané oslavy v roce 1915, se poprvé slavil Husův svátek jako státní. Byla to rovněž připomínka deseti let od Masarykova ženevského projevu (načasovaného záměrně k Husovu výročí), jímž bylo otevřeně vyhlášeno nepřátelství představitelů zahraničního odboje Rakousku-Uhersku. V roce 1925 se TGM spolu s dalšími nejvyššími státními představiteli zúčastnil oslav tohoto výročí, čímž jim dali punc státní oslavy. Masaryk rovněž vyvěsil na Pražském hradě černý husitský prapor s rudým kalichem. V reakci na to odjel katolický nuncius Francesco Marmaggi na znamení protestu do Vatikánu. Přesto právě tímto rokem začíná komplikovaný proces usmiřování mezi Masarykovým Československem a katolicismem, podmíněný ústupky na obou stranách.

Doba jeho prezidentství tak vlastně patří ve vztahu ke katolické církvi a *de facto* antiklerikalismu ke klidným. Na tomto konstatování nic nemění ani jeho neskrývaná nechuť vůči Janu Šrámkovi a dalším představitelům Československé strany lidové – ta koneckonců zřejmě vyvěrala i z jiných zdrojů.

Ke změně Masarykova přístupu ke katolicismu začalo docházet na přelomu dvacátých a třicátých let. Viditelným symbolem tohoto obratu byly oslavy svatováclavského milénia v roce 1929, kdy pronesl na adresu sv. Václava: „Svatý Václav je mně osobností sympatickou. Podporoval křesťanství a Církev a to bylo dílo záslužné, kulturní a pokrokové.“²⁴ Třicátá léta jsou ve znamení klidu zbraní, dokonce se objevovaly jisté náznaky určitého sblížení TGM a kato-

licismu – např. v kontaktech se známým pražským františkánem Janem Evangelistou Urbanem, jedním z představitelů nové generace katolických intelektuálů, jedné z našich nejzajímavějších katolických generací. Šlo o proměnu Masaryka, nebo katolicismu? Nebo o obojí?

Přesto měla ale většina katolických prvorepublikových intelektuálů k prvnímu prezidentovi svého státu značně komplikovaný vztah, právě kvůli jeho antiklerikálním postojům. Příkladem budiž Jakub Deml, který ve své literární tvorbě Masaryka často kritizoval (přesto TGM projevil velkorysost a Demla v soudním řízení vedeném pro urážku prezidenta omilostnil). Po jeho smrti Deml v jednom z dopisů dokonce na adresu proslulého zákona o Masarykových zásluhách o stát napsal: „Pan Vavřín Matušina zasloužil se o českou knihu. Tak by se to muselo napsat, kdyby si byl všechny zásluhy nebyl pro sebe uzákonil T.G.M., největší škůdce národa.“²⁵

Závěr

Masarykův boj proti církvi, jenž měl hluboké kořeny jak v pokřiveném a účelovém výkladu českých dějin, tak současně v realitě rakouské církve konce monarchie přinesl nemálo špatného. A to i tam, kde by to samotný Masaryk jistě neviděl rád – v oblasti neinstitutionalizovaného, necírkevního, k prosté lidské mravnosti odkazujícího náboženství. I tato sféra, již Masaryk vnímal jako zaslíbenou zemi, byla spolu se sférou institucionalizovaného náboženství po roce 1948 devastována ideovými žáky a dědici proticírkevních bojovníků přelomu 19. a 20. věku.

Přes všechny bolesti, které ve vztahu „profesora Masaříka“ a křesťanských církví, zvláště katolické, byly, je ale Masarykovo působení pro církev výzvou. Vždyť jakého lepšího spojence najít pro veřejnou obhajobu potřeby mravnosti, osobní morálky a vnímání problémů, jež přesahují horizont všednosti?

Poznámky:

¹ „A já již nejednou řekl: já dosud Ježíše pokládám za našeho nejvyššího učitele náboženství, Ježíše historického, ne

dogmatického Krista, ne boha, ale člověka a právě jakožto člověka ho můžeme milovat, ctít, následovat jako našeho učitele, vzor, ideál.“ Masaryk, T. G.: *V boji o náboženství*. Praha 1904, s. 34.

² Tamtéž, s. 25–26.

³ Encyclopædia Britannica, *Anticlericalism* <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/27867/anticlericalism>.

⁴ Masaryk, T. G.; Bouček, V.: *O svobodě náboženské a volnosti přesvědčení*. Praha 1904, s. 2.

⁵ Masaryk, T. G.: *Česká otázka*. In: Český liberalismus. Texty a osobnosti. Praha 1995, s. 310

⁶ Masaryk, T. G.; Bouček, V.: *O svobodě náboženské a volnosti přesvědčení*, s. 4.

⁷ Masaryk, T. G.: *Jan Hus*. In: Český liberalismus, s. 320.

⁸ Masaryk, T. G.: *Světová revoluce*. In: Český liberalismus, s. 336.

⁹ Masaryk, T. G.; Bouček, V.: *O svobodě náboženské a volnosti přesvědčení*, s. 3

¹⁰ Masaryk, T. G.: *V boji o náboženství*, s. 17.

¹¹ Tamtéž, s. 10, 32.

¹² Masaryk, T. G.; Bouček, V.: *O svobodě náboženské a volnosti přesvědčení*, s. 4.

¹³ Masaryk, T. G.: *V boji o náboženství*, s. 40.

¹⁴ Tamtéž, s. 53–54.

¹⁵ Pro tři zmíněné kauzy – Judovu aféru, Konečného aféru a fámou o sebevraždě blíže viz Balík, S.: *Kulturní boj v českých zemích a politický katolicismus*. In: Marek, P.: *Teorie a praxe politického katolicismu 1870–2007*. Brno 2008, s. 79–92.

¹⁶ Marek, P.: *Český katolicismus 1890–1914. Kapitoly z dějin českého katolického tábora na přelomu 19. a 20. století*. Olomouc – Rosice 2003, s. 520.

¹⁷ Tamtéž.

¹⁸ Ke zhodnocení Masarykovy činnosti v této době srov. též Polák, S.: *T. G. Masaryk. Za ideálem a pravdou, 4. (1900–1914)*. Praha 2005, s. 177–188, 248–253, 274–276.

¹⁹ K Masarykově úloze v „aféře“ srov. také Filip, Z.: *Postoj T. G. Masaryka k případu učitele Aloise Konečného*. In: Československé školství, učitelstvo a T. G. Masaryk. Přerov 1990, s. 120–123.

²⁰ *Oběti kněžského štvání*. Hlas (Brno), 58, 1906, č. 152, roč. 58, 7. 7., s. 1.

²¹ Galandauer, J.: 6. 7. 1915. *Pomník Mistra Jana Husa. Český symbol ze žuly a bronzu*. Praha 2008, s. 61–62, 158–161.

²² Bednář, M.: *Poškozování drobných sakrálních památek po vzniku Československé republiky*. Diplomová práce, FF MU, 2010, s. 36–39.

²³ Tamtéž, s. 67.

²⁴ Malý, R.: *Katolická církev a TGM*. In: Immaculata, 2007.

²⁵ Jabůrek, M.: *Antisemitismus Jakuba Demla ve spisech Trestní komise ONV Velké Meziříčí a MLS Jihlava*. In: Retribuce v ČR a národní podoby antisemitismu. Židovská problematika a antisemitismus ve spisech mimořádných lidových soudů a trestních komisí ONV v letech 1945–1948. Praha – Opava 2002.

Upravená verze přednášky, která byla přednesena na konferenci *Tomáš Garrigue Masaryk v roce 2012*, pořádané 6. 9. 2012 Milanem Štěchem, předsedou Senátu Parlamentu České republiky, u příležitosti 75. výročí úmrtí prvního prezidenta Československé republiky.

Stanislav Balík, politolog a historik, vedoucí Katedry politologie na FSS MU, věnuje se moderní české politice, komunální a regionální politice a problematice nedemokratických režimů.

**Můj životní úspěch stojí na širokém
rozhledu. I proto zde studuji.**
Petr, student 1. ročníku Mgr.

CEVRO INSTITUT

[vysoká škola]

CEVRO INSTITUT – VYSOKÁ ŠKOLA PRÁVNÍCH A SOCIÁLNÍCH STUDIÍ

Ke studentům přistupujeme individuálně
a za pomoci špičkových pedagogů.
Naše moderní studijní programy zajišťují
výborné uplatnění ve veřejném
i soukromém sektoru.

WWW.CEVROINSTITUT.CZ

Hlas Iriny Ratušinské stále zní

IVANA RYČLOVÁ

Když v roce 2000 vyšel v nakladatelství Barrister & Principal český překlad knihy Iriny Ratušinské *Šedá je barva naděje*, nikdo u nás tuto statečnou ženu, nejmladší politickou vězeňkyni poststalinské éry, neznal.¹ Ani dnes tomu v zásadě není jinak. Bylo jí právě dvacet devět let, když byla 3. března 1983 za „antisovětskou činnost“ odsouzena k sedmi letům pracovního tábora se ztřeštěným režimem a k pěti letům vyhnanství na Sibiři. Jednalo se o nejvyšší trest, jaký jí mohl být podle příslušného paragrafu uložen. V říjnu 1986 byla díky intervencím představitelů západních velmocí (mj. Reagana, Thatcherové, Mitterranda) předčasně propuštěna. Vzpomínky na Malou zónu, ženskou kolonii se zpřísněným režimem, zachytila v již zmíněné autobiografické knize *Šedá je barva naděje*, jejíž anglická mutace *Grey is the Colour of Hope* na sklonku osmdesátých let obletěla a šokovala doslova celý svět. Bez ohledu na to, že doba se změnila, Irina se nezměnila. Dál píše verše a je stále aktivním článkem všude tam, kde cítí, že je uzurpována svoboda. Životní zkušenost jí dává právo být otevřená i tam, kde se pohledy historiků snaží být „korektní“. Proto vznikl na počátku léta následující rozhovor.

Irino Borisovno, důvodem Vašeho zatčení byly dva dopisy a pět básní opublikovaných za hranicemi SSSR. Soudní proces s Vámi byl neveřejný. Přítomen mohl být pouze Váš muž. Čím byly Vaše verše tak protirežimní, že jste byla souzena jako „státu obzvlášť nebezpečná“?

Zatkli mě, když mi bylo 28 let. V té době jsem již byla dostatečně známým samizdatovým autorem. Jak mi sdělil vyšetřovatel, moje verše byly nalezeny při domovních prohlídkách v Kyjevě, Leningradě, Moskvě, Taškentu. Odráží se to i v rozsudku. Na mé verše se také zpívaly písně. Plus ještě publikace v zahraničí, v časopise *Grani*. Zjevně se rozhodli, že je čas, aby mě zastavili, jinak – copak asi natlachám k třicátinám? Obsah mých básní sotva hrál roli: nepsala jsem a nepíšu básně na politická témata. Politická lopota je příliš nízká pro poezii. Ale verše o Bohu a vlasti KGB stejně pokládalo za politické: snažili se rozšířit politiku na všechny oblasti lidského myšlení. Myslím, že hlavním důvodem mého zatčení bylo narušení státního monopolu na informace: naprostá svoboda samizdatu. Literatura mimo státní cenzuru. Samozřejmě v KGB nemohli tušit, že z politické zóny pošlu do samizdatu ještě tři básnické sbírky.

Když Vás soudili, bylo Vám 29 let, byla jste nejmladší politickou vězeňkyní. Co Vám běželo hlavou, když jste uslyšela rozsudek – dvanáct let ztráty svobody?

Věděla jsem, že dostanu právě takový trest. Od samého začátku jsem totiž při vyšetřování odmítla spolupracovat s KGB. Neodpovídala jsem na žádné otázky, nepodepisovala žádné papíry. Upozorňovali mě, že při takovém chování dostanu maximální trest. Chtěli po mně, abych se zřekla svých názorů včetně pravoslavné víry, která byla v mých básních vyjádřena. Chtěli, abych spolupracovala s KGB, odpovídala na jejich otázky o lidech, které jsem znala. Jak je do nepříčetnosti rozlítilo odmítnutí mladé ženy všechno toto plnit – na to dodneška ráda vzpomínám. Takže trest mě nepřekvapil. Co mě však překvapilo – že soud mi dali k mým dvacátým devátým narozeninám. A jelikož mého muže předvolali k soudu jako svědka – v tento den jsme se viděli, po půlročním odloučení. Odmítl vypovídat, když předtím prohlásil, že tento soud považuje za nezákonný. A vykřikl směrem ke mně: „Drž se, drahá, miluji tě!“ Po těchto slovech ho vyvedli ze soudní síně. A já se stále usmívala, když četli rozsudek: svůj dárek k narozeninám jsem dostala. Muž mi

rád dává dárky a rozmazluje mě dodnes. Ale tento dárek byl výjimečný.

Seděla jste za „starců“ – za Andropova, Černěnka, ale také za Gorbačova. Promiňte mi tuto možná nekorektní otázku: Jak byste popsala zónu pro obzvlášť nebezpečné politické vězeňkyně za Gorbačova, na Západě tolik populárního nositele Nobelovy ceny za mír?

Hlavní rozdíl mezi „gorbačovskou“ politickou zónou a těmi předchozími spočíval v tom, že jsme prakticky nevycházely ze samovazby. Od všech politických vězňů potřebovali „žádosti o milost“: aby se zřekli svých názorů, uznali, že šlo o trestnou činnost, a zavázali se, že nikdy v budoucnu takovou činnost páchat nebudou. Za Gorbačova byly prosazovány tyto požadavky nepřetržitě a se stále větší naléhavostí. A proč by měl člověk souhlasit s tím, že jeho činnost (v mém případě šlo o psaní poezie) byla trestná? Pochopitelně jsme odmítaly psát takové bláboly. Odmítnutí – korekce, odmítnutí – korekce. To znamená nepřetržitě mučení hladem a zimou. Z korekcí nás zpravidla vynášeli, neudržely jsme se na nohou. A nezřídka se stávalo, že druhého dne – znovu tamtéž. Nám ženám slibovali, že nám „všechno zmrazí“ tak, že nikdy nebudeme mít děti.

Ty, kdo nevydrželi a psali takové žádosti o milost, navíc nutili podepisovat, že se zavazují ke spolupráci s KGB, a my jsme to věděly. Potkávala jsem takové, co byli i na svobodě naprosto zlomenými lidmi. Ti, kteří nepodepsali, občas umírali v korekcích jako Anatolij Marčenko.² Utýrali ho k smrti právě za Gorbačova. Nedělala jsem si naděje, že přežiju: věděla jsem, že je lepší zemřít, než zaprodat duši. Propustili mě nečekaně, z politických důvodů, o kterých jsem tenkrát neměla tušení. Muž mě znovu učil chodit: nebyla jsem schopná ujít čtvrt bloku, neměla jsem sílu.

Dosvědčuji: za Gorbačova byla na politických vězních páchána větší zvěrstva než za všech předchozích výše jmenovaných. Byla jsem zatčena za Brežněva – tedy jím počínaje mám plné právo srovnávat.

Vě své knize Šedá je barva naděje, vzpomínkách na pobyt v lágru, mnohokrát citujete Solženicyna a odkazujete na jeho Souostroví GULAG. Znamená to, že sovětské lágry

první poloviny osmdesátých let dvacátého století se ničím od těch stalinských nelišily?

V mnohém se tyto lágry lišily. Například Solženicynovo svědectví ukazuje, že ve stalinských lágrech se kriminální politickým vězňům vysmívali, bili je a okrádali.³ Za mých dob nic takového nebylo. „Politici“ se těšili všeobecné úctě a odsouzení podle obyčejných paragrafů se jim všemožně snažili pomoci. Nabízeli jídlo: věděli, že máme větší hlad, vždyť jsme měli zostřený režim. Předávali informace, dopisy. A předávali tak, že došly. Prosili, abychom se za ně pomodlili. Nás, ženy – politické vězeňkyně, ostraha i „obyčejní“ vězni nazývali „mniškami“. Mniši, které kdysi hromadně hnali na etapy⁴ a drželi v lágrech, ti, co i na popravu šli jako na setkání s Bohem, nám vytvořili reputaci. A naší povinností bylo neztratit ji.

Na druhou stranu Solženicyn psal: „Šťastný je ten zek,⁵ který má válenky.“ Tak tohle štěstí nám dopřáno nebylo. Válenky nám vzali už za Andropova. Předepsaný typ zekovské obuvi byl: holínky z umělé kůže po celý rok. Od té doby mám omrzliny na prstech u nohou.

Ale něco se od dob popsaných Solženicynem změnilo. Například na etapě nás krmili slanečky, a potom nedávali napít. Nebylo to proto, aby nás trápili, ale jednoduše kvůli pohodlí ostrahy: aby nás nemuseli vodit na toaletu. Takových „zakonzervovaných“ detailů byla celá řada a jsem ráda, že jsem přečetla Solženicyna v samizdatu, než mě zatkli. Na mnohé mě upozornil a také mě naučil nejdůležitějšímu zekovskému pravidlu chování k bachařům a vyšetřovatelům: „Nevěř, neboj se, nepros.“

V lágru jste dál tvořila básně, které putovaly za oceán, kde byly pod redakcí Josifa Brodského publikovány. Jak bylo vlastně možné, že navzdory přísné lágrové ostraze se Vaše básně dostaly na svobodu?

Brodskij mé básně neredigoval, napsal jen předmluvu k jedné ze sbírek vydaných v USA. Ale pro mé propuštění udělal Brodskij skutečně hodně, aktivně vystupoval na moji obranu, a nejen v Americe.

Pokud jde o to, jakým způsobem se dostávaly mé verše na svobodu – tak to skutečně jednoduché nebylo. Prohledávali nás prakticky každý den. A kdyby

u mě našli napsané verše, znamenalo by to pro mne další trest: ještě deset let zostřeného režimu. A básně se samozřejmě předávaly v písemné podobě. Jak? Za odhalení by špičky z vedení KGB radostně daly cokoli. Chudáci, byli ochotní přerýt zemi křížem krážem (a také to dělali) v naději, že najdou verše nebo se aspoň krůčkem přiblíží k cíli. Věděly jsme, že barák je elektronicky odposloucháván, a tak stačilo, abychom zašeptaly, že sešitek s básněmi je zakopán vpravo od dřevěné kůlny. Tam jsme měly v úmyslu zasadit divokou cibuli a křen. A druhého dne tam zryli půdu tak, že jsme jim mohly poděkovat za přípravu záhonů.

Nepředpokládám, že ode mě vážně očekáváte, že bych na stránkách časopisu vyprávěla o způsobech předávání informací, o nichž dodnes zvláštní služby nemají tušení. Vždyť opublikovaný způsob už se nedá dále použít. A kdo ví, jaká přijde doba na našem malém kousíčku země? S mužem se samozřejmě dělíme o svoji zkušenost s těmi, co jsou mladší – ale velmi obezřetně a nikdy ne veřejně.

Čtenářem Vašich veršů byl tehdejší americký prezident Ronald Reagan. Jakými cestami se k němu dostaly právě Vaše verše?

To jsem se dozvěděla až po propuštění na svobodu. Postarali se o to mí kolegové – básníci a spisovatelé z Pen International. Organizovali v různých zemích kampaň za mé propuštění. Vlastně darovali Ronaldu Reaganovi sbírku mých veršů přeložených do angličtiny. On si ji vzal a přečetl. Tak se stal mým čtenářem. V té době jsem seděla v politické zóně a nevěděla jsem o tom.

Když byl Reagan v roce 1984 podruhé zvolen americkým prezidentem, dostal mezi oficiálními blahopřejnými telegramy hlav světových států také papírek, v němž jste mu vy – politické vězeňkyně Malé zóny – přály k jeho znovuzvolení. Představa, jak si americký prezident v Bílém domě rozbaluje „moták“ s blahopřáním, je úsměvná. Jak vás taková věc napadala?

To napadlo Jadvigu Beljauskene [spoluvězeňkyně Ratušinské, pozn. red.]. Její logika byla jednoduchá: když v Americe volí prezidenta, politbyro ÚV strany posílá nově zvolenému prezidentovi blahopřání jménem celé naší země. Můžeme dovolit komunistické straně

Sovětského svazu hovořit za nás? V žádném případě. To znamená, že je nutné, abychom napsaly blahopřání samy, důstojně a zdvořile. Vždyť i my jsme občany země, jen – nezávislími.

Provést takovou eskapádu, podat výmluvný důkaz svědčící o tom, že část sovětského lidu sedí, stejně jako za Stalina, za své politické přesvědčení po lágrech, bylo nepochybně riskantní a neobešlo se bez pomoci dalších osob. Můžete alespoň naznačit, jak jste to technicky dokázaly?

Naznačím: Reagan obdržel naše blahopřání den nato, co byl zvolen. My, které jsme byly pod blahopřáním podepsány, jsme se tento den nacházely na čtyřech různých místech: některé v korekci, některé v nemocnici, jiné byly odvezeny na „převýchovu“ do vězení KGB, některé zůstaly v zóně.

Reagan ukázal naše blahopřání dopisovatelům zahraničních listů a foto bylo k vidění v amerických novinách. Z těchto novin pak kágébáci fotku zvětšili a provedli grafologickou expertízu. A učinili závěr, že všechny podpisy jsou pravé. Jak jinak také, falšováním jsme se nikdy nezabývaly. Měli byste vidět obličej pracovníků KGB, když ke mně a k Táně Osipovové vtrhli do korekce a už ode dveří řvali: „Jak jste dostaly ten svůj cár papíru k Reaganovi?“ Tak jsme se dozvěděly, že blahopřání došlo.

Nebály jste se dalšího trestu pro sebe a pro ty, kteří vám pomáhali tenhle plán uskutečnit?

Neměly jsme co ztratit: během krátké Černěnkovy vlády byl do trestního zákoníku přidán paragraf, podle nějž bylo možné prodloužit vězňům trest o pět let jenom za to, že byli dvakrát v korekci. Takže nám okamžitě oznámili: teď budete sedět až do smrti. Co se týče obav o ty, kdo pomáhali – tak ty jsme pochopitelně neprozradily. A KGB je spočítat nedokázalo. Dostaly jsme samozřejmě korekci navíc, ale i bez toho jsme ji už mohly považovat za své trvalé bydliště.

Reagan sehrál ve Vašem životě ještě jednu dost podstatnou roli: byl to právě on, díky němuž jste se dostala na svobodu, je to tak?

Ano, narychlo a nečekaně mě propustili v předvečer setkání Reagana a Gorbačova v Reykjavíku. Můj život

Irina Ratušinská.

se stal součástí politického výměnného obchodu, aniž bych o tom věděla. Gorbačov jednoduše prodal můj život Reaganovi, jako se prodávají psi. Kdyby nebyla poptávka – tak by mě usmrtili, samozřejmě.

Dovolte mi provokativní otázku. Považujete za spravedlivé, že Gorbačov dostal Nobelovu cenu za mír a Reagan nedostal? Vždyť oba se rovným dílem podíleli na ukončení studené války, nebo ne?

Nejsem členem komise pro udělování Nobelovy ceny a její motivy neznám. Ale po Gorbačovově zásahu proti protestujícím ve Vilnius a Tbilisi, s mrtvými a raněnými, začala horká válka uvnitř SSSR. Vraždění Arménů v Baku, vraždění Rusů v Čečně, v asijských republikách, to všechno jsou krvavé události konce osmdesátých a začátku devadesátých let, které rozehrál. Nevím, k čemu Gorbačov a jeho kumpáni tenkrát potřebovali rozpoutat národnostní nenávist, ale vím, že ji záměrně vyvolávali. Dokonce i mé spoluvězeňkyně kágébáci přesvědčovali: proč se vy, Lotyška, přátelíte s těmi Ruskami? Proč vy, Ukrajinka, neukážete Ruskám, kdo má v zóně hlavní slovo? Proč vy, Ruska, držíte hladovku na podporu Estonky, Estonci

jsou přece všichni fašisti! Samozřejmě jsme se tomu jenom smály, navzájem jsme si o tom vyprávěly: žádná národnostní nenávist mezi námi nebyla. Ale zemi tenkrát do smíchu nebylo. A s následky se potýkáme dodnes.

Po nástupu k moci roku 1985 učinil Gorbačov v rozsáhlém rozhovoru pro francouzský deník L'Humanité klíčové prohlášení, v němž světu oznámil, že političtí vězňové v SSSR už nejsou. Můžete to nějak okomentovat?

Ano, vzpomínám si na to. Tenkrát k nám do zóny přišel náčelník lágru, přinesl noviny *Izvestija*, kde byla tato perla. „Tak vidíte, ženský, celý svět ví, že nejste.“ A hned za ním vešla ostraha, vlekla jako obvykle várnici se šlichtou, na níž bylo napsáno „politická zóna“. To byl skvělý vtíp.

Vaše propuštění bylo jednou z Reaganových podmínek pro uskutečnění reykjavické schůzky s Michaiilem Gorbačovem v říjnu 1986. V té době jste držela hladovku a byla blíže smrti nežli životu. Tušila jste, co se s Vámi a kolem Vás děje?

Ne. V červnu 1986 jsem byla převezena do vězení KGB v Kyjevě. A do října, kdy mě propustili, jsem měla velmi málo čerstvých zpráv. Hladovku jsem ukončila dříve, v červnu, když byl splněn můj požadavek. A ten byl: přestat s terorem – fyzickým násilím páchaným na mých spoluvězeňkyních. Ano, ano, za Gorbačova začali zkoušet i tohle. Dopis mých spoluvězeňkyň, že teror ustal, mi byl doručen z Mordovie přímo do vězení KGB samotnými kágébáky. Pozнала jsem rukopisy svých spoluvězeňkyň a ujistila se, že dopis je pravý. Proč je na mě KGB tak vlídné, proč dokonce doručuje dopisy jedněch politických „zeků“ druhým – to byl důvod k přemýšlení. Zjevně mě kvůli něčemu potřebovali živou, vždyť ještě na jaře se snažili mě zabít. Ale propuštění na svobodu pro mě bylo něčím naprosto nečekaným: vždyť jsem nepsala žádost o milost.

Vaše propuštění, jímž Reagan podmínil reykjavický summit, je jako důležitá okolnost mezinárodního významu zmiňováno ve většině publikací pojednávajících o americko-ruských vztazích 20. století, avšak pouze v těch psa-

ných americkou stranou. V dnešní době je to poněkud překvapivé. Myslíte, že to souvisí s aureolou Michaila Gorbačova, aby neutrpěl jeho obraz? Málokdo v Čechách například ví, že tím, kdo definitivně zrušil politické lágry, byl Boris Jelcin.

Nakolik je mi známo, ve Velké Británii a jiných zemích o tom také psali. Ale potom přestali: někteří politici potřebovali, aby byl Gorbačov prezentován jako skutečný demokrat, humanista. A zmiňovat politické vězně během jeho vlády bylo poněkud nevýhodné. Poslední politický vězeň sovětského období byl propuštěn na začátku roku 1992. Vím to jistě, protože tenkrát jsem měla v rukou všechny seznamy a tyto seznamy jsem všude, kde to šlo, zveřejňovala. Snažila jsem se, aby moji čtenáři v různých zemích nezapomněli na sovětské politické zeky, dokud posledního nepropustili.

Bezprostředně po návratu z pracovního tábora, ještě v roce 1986, jste vycestovala spolu se svým manželem Igorem Geraščenkem do Velké Británie, kde se nejlepší specialisté snažili léčit Vaše pobytem v lágru podlomené zdraví. Podařilo se to, nebo Vám zdravotní následky doposud tuto etapu života neustále připomínají?

V podstatě se to podařilo. Děti se narodily, a narodily se zdravé. A to bylo pro mě nejdůležitější. Některé věci týkající se zdraví samozřejmě už nikdy v pořádku nebudou, ale připadá mi nesmyslné o tom mluvit. Je lepší se s nimi mlčky vyrovnat.

V knize Šedá je barva naděje, kterou jste napsala s velkou dávkou ironie a nadhledu bezprostředně po propuštění z lágru, na úvod píšete: „Vlastností lidské paměti je, že na strašné věci se snaží zapomenout, aby v ní zbylo dost místa pro to, co bylo hezkého...“ Na co z tohoto období vzpomínáte dnes, po pětadvaceti letech?

Paměť uchovává všechno, člověk už je takový. Ale emocionální paměť – samozřejmě jen to hezké. A to špatné je uloženo jako číselný soubor: přesně, ale tiše. Vzpomínám v podstatě jen na to hezké: na naše zekovská přátelství, na to, jak jsme v korekci slavily Boží hod vánoční a Velikonoce, na zprávy od muže, které chodily zřídk, ale byly o to milejší. Vzpomínám na pampelišky, které rostly kolem našeho bará-

ku. Jedly jsme je i s kořínky, tím jsme se chránily před kurději. I když se je vedení tábora snažilo vyplet, nepodařilo se jim to: mordovské pampelišky jsou nezníitelné! To, co bylo špatné, přichází na mysl zřídk, občas ve snech. A dodneška kupuji plédy a prostěradla. Máme jich doma víc než dost, už je i rozdávám, ale stejně se to nedá zastavit. Dlouhou dobu jsem mrzla.

Vratme se zpátky do období po Vašem propuštění. Mezitím, co jste v USA psala knihu Šedá je barva naděje, byli jste s manželem zbaveni sovětského občanství. Tato reakce sovětské vlády vůči těm, kteří našli azyl za jejími hranicemi, by nebyla nikterak neobvyklá, nebýt faktu, že perestrojka i glasnost byly v plném proudu a zemi vládl Michail Gorbačov. Není v tom trochu rozpor? Neměl by si svět nekritický pohled na Gorbačova poopravit?

Nemohu přikazovat světu, jak se má dívat na Gorbačova. Koho zajímá, ať se na něj dívá, jak chce. Ale já nikdy nezapomenu na utýrané v korekcích. Na ozářené v černobylské katastrofě, kterým nebyla poskytnuta lékařská pomoc jenom proto, že počet obětí bylo nařízeno utajit. Tak taková byla gorbačovská perestrojka a taková byla glasnost.

Nás s mužem zbavil občanství Gorbačov. Přijeli jsme na Západ jen dočasně: potřebovala jsem se léčit a zvládnout věci kolem publikace knih, neměli jsme v úmyslu emigrovat navždy. Naštěstí dnes Gorbačov nerozhoduje, kdo bude a kdo nebude žít v Rusku. To bych tady opravdu nebyla, a nebyla bych vůbec.

Když jste s manželem získali zpět ztracené občanství, vrátili jste se s rodinou do vlasti. Ani prožité hrůzy nedokázaly, jak je vidět, vazby k Rusku zpřetrhat. Znamená pro Vás návrat do vlasti novou inspiraci, nebo Vás realita spíše rozčarovala?

S rodinou jsme se vrátili do Ruska v roce 1998. Došli jsme ruské občanství: sovětské už neexistovalo. A moje vazba k Rusku? Ta je dědičná, pokrevní. V naší skutečnosti máme všeho dost: jak dobrého, tak špatného. Tady se dělím se svým národem o jeho osud a snažím se dělat, co mohu, abych jeho osud zlepšila. Nebo aspoň někoho ochránit v nouzi, podělit se

s ním o kousek chleba. A to je důležité jak pro básníka, tak pro křesťana. Kdo řekl, že máme být tam, kde je to snadné?

Vaši dva synové – dvojčata, kterým je dnes dvacet let, se narodili ve Velké Británii. Mají britské občanství?

Synové mají britské i ruské občanství. Stejně jako my s mužem.

Jak vnímají Vaši minulost? Žijí společně s Vámi v Rusku?

Ano, kluci žijí s námi, studují na moskevských univerzitách. Mohou kdykoliv odjet do Velké Británie, když budou chtít. Teď jsou tam na prázdninách: jen tak, aby se viděli s kamarády z dětství. Jsme Británii vděční, že nám po narození synů nabídla občanství. Ale teď máme pocit, stejně jako synové, že naše místo je v Rusku. Ve Velké Británii je beztak imigrantů víc než dost. Historii svého rodu včetně mé synové znají. Vědí, koho jsou potomky a k čemu je to zavazuje.

Svámi verši jste svého času bojovala proti zlu, režimu, který ujařmoval člověka. Jaké verše píšete dnes?

Nebojovala jsem ve svých verších s režimem, mé verše nebyly a nejsou o politice. V mé poezii je Rusko, ale politika do ní nemá přístup. Moje poezie vadila režimu zejména proto, že byla na něm a na ideologii, kterou nám vnucoval, nezávislá. Na odpor vůči režimu byly jiné metody, mimo poezii. Knihy se nehodí ke špinavé práci. Co se týče mých posledních veršů, jsou dostupné na mém blogu i_kassia.

Společně s manželem píšete scénáře k filmovým seriálům. O čem jsou?

Už nepíšeme. Muž našel práci v oboru (je fyzik), obhájil disertační práci a pokračuje ve výzkumu. Já píši další knihu, na scénáře nemám čas. Výdělek pro mě v současné době není na prvním místě. Něco jsem za život už vydělala. Byly doby, kdy by se rodina bez toho neobešla.

Není příliš obvyklé, aby manželé tvořili tvůrčí tandem. Jak jste měli mezi sebou práci s mužem rozdělenou?

Zápletky jsme vymýšleli společně a hrozně nás to bavilo. Děti se dokonce chodily dívat, čemu se u počí-

tače nebo v kuchyni tak smějeme. Všechno, co jsme psali, mělo komediální prvky. A dialogy psal ten, kdo měl zrovna čas. Potom jsem je redigovala, formátovala, odesílala – a dávali jsme se do dalšího příběhu.

V souvislosti s nedávnými prezidentskými volbami v Rusku si nemohu odpustit otázku, jak jako bývalá politická vězeňkyně nahlížíte na osobnost potřetí zvoleného staronového prezidenta Putina?

Na jeho osobnost nenahlížím nijak. Zajímá mě, co udělal jako prezident země. Začínal v roce 2000 pro Rusko docela dobře, čímž si získal popularitu. Kolem roku 2006 začalo být zřejmé, že země je řízena čím dál hůř. Medveděvova vláda jen prohloubila nahromaděné vnitřní rozpory a dovedla je do bodu varu. V současné době začal Putin, jak je patrné, narychlo dělat změny ve vnitřní politice, ale směr těchto změn je zatím těžko pochopitelný. A čím vyústí – to je také otázka. Mnozí se domnívají, že se snaží zároveň jít mnoha směry. A mnozí mu dávají sto dní v prezidentském úřadu, než začnou dělat závěry. V každém případě, problémy se měly řešit mnohem dříve, nemělo se dopustit jejich zakořenění. Teď je samozřejmě jejich řešení obtížné. Dokonce i tehdy, pokud Putin skutečně chce napravit situaci ve prospěch obyvatel země.

Na protest proti uvěznění ruských rockerek Pussy Riot, které vyjádřily svůj nesouhlas s Putinovou vládou, prošel na počátku června Prahou průvod v barevných kuklách. Důvodem uvěznění rebelek byla skandální událost: v únoru v moskevském chrámu Krista Spasitele před jedním z oltářů v maskách na obličeji zazpívaly píseň Bohorodičko, vyžeň Putina. Jak hodnotíte vy tuto formu protestu?

Pro mě je akce Pussy tímtež, o co se kdysi snažilo KGB: rozšířit politiku na všechny sféry lidského myšlení. Byly takové akce v sovětských dobách: komso-molci vtrhávali do chrámů a řvali, chrochtali a mňoukali, vysmívali se věřícím.

Politické akce a protesty jsou v občanské společnosti normální. Ale lézt s nimi do pravoslavného chrámu, kostela, mešity nebo synagogy – to je nehoráznost. Proč má znít v chrámu Putinovo jméno – v jakémkoli

kontextu? Kdyby zazpívaly „prýč s Putinem“ někde na náměstí, bylo by to něco jiného.

Svoji nehoráznou drzost Pussy znásobily tím, že ve své parodii na modlitbu použily sprostá slova, když zmiňovaly Hospodina a zpívaly urážky na adresu patriarchy ruské pravoslavné církve. Bylo to velmi hloupé snažit se urazit Putina s pravoslavnými věřícími dohromady, „strčit je do jednoho pytle“. Vždyť pravoslavných je v Rusku většina. Vzpomeňme si na známý výrok Josifa Brodského: „Jestliže Jevtušenko je proti kolchozům, pak já jsem pro?“ Očividně na základě tohoto principu Putinův rating v Rusku tenkrát prudce stoupl. Ano, díky této akci.

Zanechme současné politiky a věnujme se raději Vám. Lágrová zkušenost je něco, co člověka nepochybně změní, ostatně píšete o tom ve své knize Šedá je barva naděje. V čem spočívá ona změna?

Nedokážu to zformulovat. Ale bývalé zeky poznám okamžitě a oni mě taky. Podle očí. Dodnes.

Prošla jste lágrovým peklem a nezaprodala duši. Mnozí fyzická strádání nevydrželi a stali se za drobné výhody, jež činily lágrovou existenci o něco snesitelnější, přísluhovači zla – donášeli či jinak spolupracovali s režimem. Odkud jste čerpala tu obrovskou vnitřní sílu a odhodlání nenechat se, i kdyby to mělo stát třeba život, zlomit? Vždyť Vám bylo sotva dvacet devět let. Vám se nechtělo žít?

Žít se mi chtělo. Ale žít a ztratit duši – to je horší než umřít. Na duši je ve všech dobách jen jeden a tentýž kupec. Viděla jsem zlomené, bylo to strašné. Odkud jsem brala sílu? Prosila jsem o ni Boha. A cítila jsem jeho podporu. Bylo to, jako kdyby Jeho ruka ležela na mém rameni.

Když jsem Vás poprvé v roce 2001 navštívila, bylo to bezprostředně po Vašem návratu z cesty po mordovských lágrech. Stejně zátarasý, stejní samopalníci ve strážních věžích, stejně šedé utrápené tváře, jen političtí vězeňové zmizeli. Stojí ještě Malá zóna? [Zóna pro politické vězeňkyně, kde si Ratušinská odpykávala trest, pozn. red.] Jezdíte se tam občas podívat?

Malá zóna byla už v té době srovnána se zemí a uválcovaná pod silnicí. Aby neexistovaly žádné důka-

zy. Byla jsem na návštěvě v zóně, kam nás vozili do korekcí, v kriminální. Tam byla pro nás vyčleněna speciální „politická“ cela číslo sedm. Režim tenkrát v porovnání se sovětskými lágry lehčí, prověřovala jsem to. Například podle Ústavy byla zakázána nucená práce – v souladu s tím nikoho netrestali za nesplnění normy. Mnozí vězni tenkrát pracovali dobrovolně: platili jim za to a tyto peníze, i když jich nebylo mnoho, mohli posílat domů. V těch dobách bylo těžké najít práci i na svobodě. Za Medveděva znovu zavedli nucenou práci jako součást trestu. I když je to v rozporu s Ústavou. Nyní se zacházení s vězni opět zhoršuje, ve vězeních a lágrech dochází stále častěji ke vzpourám. Putin provedl na začátku července změny v zákoně vztahujícím se k podmínkám výkonu trestu. Bude-li další rozumnější – uvidíme.

Kdybyste měla možnost ovlivnit realitu ve své zemi, co byste změnila?

Zrušila bych paragraf 282 trestního zákoníku. Jde o analogii k politickému paragrafu, na jehož základě jsem se dostala do lágru. Za texty a výroky nepřijatelné pro moc, jenom teď se to nazývá extremismem. Paragraf s vágní formulací, pod který se schová cokoli. K němu se připojí zmanipulovaná expertíza na pokyn „shora“. Například zánícení stoupenci zdravého životního stylu přišli s heslem „Být Rus znamená být střízlivý“. Expertíza uznala heslo za extremistické. Teď je zakázané. Čím by mohli Rusku uškodit střízliví Rusové, to je zdravým rozumem nepochopitelné. Praxe je taková, že podle tohoto paragrafu jsou souzeni pouze etničtí Rusové. Jak se to bude vyvíjet dál, nevím, ale v každém případě jde o velmi nebezpečný paragraf. Pokud podle něj začnou soudit příslušníky jiných národností, nic se tím nezlepší.

Změnila bych princip soudního systému. Soudci by neměli být jmenováni, ale měli by být voleni občany s možností odvolání za podjaté rozhodování. Bez čestného a nepodjatého soudu nemá země mechanismy, které by vedly ke zlepšení situace, a Ústavní soud není výjimkou. Není odpovědnost soudců, není rovnost občanů před zákonem – dříve či později to skončí špatně.

Dokud není policie schopna ochránit občany před narůstající kriminalitou, mělo by být dáno občanům právo na sebeobranu. Nyní je to tak, že jakákoli skupina banditů je ozbrojená, ale občané poslušní zákona – ne. V případě sebeobrany je vinen obvykle občan, který si dovolil bránit se. Ostraha z dobrovolníků, která by hlídala v městských čtvrtích, by zlepšila situaci.

Právo občanů odvolávat poslance, kteří hlasují pro zemi nebezpečné právní projekty, musí být podrobně popsáno v zákoně. V současné době neexistuje žádná odpovědnost poslanců před občany a zákony, které jsou přijímány, jsou divoké a vzájemně si protiřečí. Žít se podle nich nedá, a vymýtí původní obyvatelstvo Ruské federace nechce.

Irino, děkuji za rozhovor.

Poznámky:

¹ Podrobněji o životě a díle autorky viz Ryčlová, I.: *Svobodný hlas Iriny Ratušinské*. In: Revue Proglas 6–7/2002. (Též Ryčlová, I.: *Ruské dilema*, CDK, Brno 2006.)

² Autor knihy *Žij jako všichni*, v níž popsal prožité. Česky vyšlo v Nezávislém tiskovém středisku v roce 1990.

³ Totéž zachytil ve svých *Kolymských povídkách a Črtách kriminálního světa* Varlam Šalamov, který měl lágrovou zkušenost od konce třicátých let do Stalinovy smrti.

⁴ Etapa (rusky etap) je vysilující putování či převoz vězňů jen proto, aby zeslábli, případně se vyčerpali natolik, aby zemřeli.

⁵ Zek je zkratka ze sousloví „zaključonnyj kanaloarmejec“. Slovo vzniklo ve 30. letech, kdy statisíce vězňů kopaly na Stalinův příkaz Bělomorkanal. Od té doby se v ruštině používá k označení vězňů gulagu.

Ivana Ryčlová, literární historička, překladatelka, zabývá se dějinami ruské literatury a dramatu 20.–21. století a literárněhistorickými aspekty vztahu tvůrčí osobnosti a totalitního systému.

VÝBĚR S POEZIE IRINY RTUŠINSKÉ

* * *

Žen neumělé ruce,
Šeď stínů s pilkami,
Podzimní lesní práce.
Jen Sibiř před námi!
Brzy mrazem, vánicí
Brzy, brzy pojedem.
A svoboda – na dohled,
S rodnou vlastí jakbysmet,
S policejním dohledem!
Osmdesátý třetí rok –
Zlomil se v druhou půl.
V kostech to zapraskalo,
Není to zas tak málo!
Hlad. A na řasách sůl.
Za bránu a za předěl –
S každou nótou výše!
Anděl strážný odletěl.
Osud je strůjce našich děl,
Neumřeme tiše!
Tak na viděnou – kdypak?
Zekovské štěstíčko,
Usměj se! Nemám už síl!
...Jen polibek na líčko.

* * *

Mřížko zrezivělá, děkuji,
Děkuji, ostré bodáky!
Takovou moudrost dát by mi mohly
Jenom předlouhé věky.

Děkuji, světlo lampičky čadivé,
Děkuji, tvrdé područí!
Takovou lásku dát by mi mohlo
Jenom mámino náručí...

* * *

Můj stesk je malé domácí zvířátko:
Je tiché a ví, co je to: „Klid se!“
Stačí mu málo – dát sladké cukrátko,
Pohladit a pak zašeptat: „Drže se!“
Nekouše ani hrdlo nesvívá mi
A nikdy nevylézá před hosty.
Hodinové ručičky písnička prostá
Je mu lékem na všechny bolesti.
Rádo přichází schoulit se na můj klín,
Čumáček zavrtá, chvíli si pohoví
A na můj staříčkový notes vrhá stín
Nesmyslné železné mřížoví.
A jenom v noci, jako myška v slámě,
Dětsky zachumlá se – a v polosně
Tichounce zateskní po teplém domě,
Který jedenkrát postavíš pro mě.

* * *

Naděje, já vrátím se zpátky,
Až trubač znělku odtroubí,
Až trubku k ústům přiblíží
A loket k ústům pozvedne.

Naděje, já hřbet svůj neskloním,
Mně nepatří tvá syrá hlína,
Však patří mi tvůj nepokoj
A dobrý svět tvých starostí...

* * *

Palouček se vzory vasilkovskými
Pole vlní se mořem klasů...
Kukačko, kukačko, kolik, řekni mi
Zbývá mi na svobodě času?
Jak dlouho lháři budou všemocnými,
A kdypak ten podlý boj skončí? –
Kukačko! Poslyš, kukačko, řekni mi...
Co je ti, proč najednou mlčíš...

* * *

Zbude zítra, bárko naše, Malá zóno,
Zbude něco z nás?
Co je to za zákon
Být skořápečkou, vlnám napospas?
Samá jízva a šrám...
Pro slovo – pro čestné – jedno jediné?
Čí ruka střeží naši bárku,
Náš maličký dům?
Kdo z nás dopluje, dovesluje, dočká se
Jiných časů –
Ať odpoví: ta ruka nás hladila
Ve stínu zátarasů.

* * *

Když česajíc vlasy, zapomeneš na pramen,
Brzy tě cesta čeká.
Tak tedy jedem, sbohem – a taky amen
Bude to dlouhá štreka!
Železnou škvírou ubíhá známý motiv
Břízy, ploty, zátaras.
Jenom nám pište, ať jsme kdekoliv:
My odpovíme, až přijde čas.
Korbou to otrásá, štěrka o podvozek buší –
Jedeme přes koleje.
Pražce odrážejí smutek našich duší,
Slyšíš rytmus beznaděje...
Kterými věky teď vlastně uháníme,
Kterými staletími?
Zlou krutost světa na svém hřbetě cítíme,
Budeme posledními?...
Až jednou vystoupíme – možná se vrátíme –
Neznámo v kterém roce.
Jenom nám pište!
My odpovíme.
Jsme na dlouhé štrece.

Ze sbírky *Mimo limit* (Vně limita, Posev, 1985).

Přeložila Ivana Ryčlová. In: Ratušínská, I.: *Šedá je barva naděje*. Barrister & Principal, Brno, 2001.

Církev se vždy měnila a bude se měnit i do budoucna

Rozhovor s Tomášem Petráčkem

JOSEF MLEJNEK

TOMÁŠ PETRÁČEK (1972) je český katolický kněz, teolog a historik. Vystudoval historii a etnologii na Ústavu hospodářských a sociálních dějin FF UK v Praze v roce 2002, teologii na KTF UK a ve švýcarském Fribourgu, kde získal licenciát z teologie. V roce 2008 ukončil doktorské studium teologie na CMTF PU v Olomouci. Je autorem řady článků a studií, napsal monografické práce o francouzském biblistovi Marie-Josephovi Lagrangeovi a českém biblickém exegetovi, dominikánu Vincenci Zapletalovi. Letos mu v nakladatelství Vyšehrad vyšla jeho habilitační práce *Bible a moderní kritika* s podtitulem *Česká a světová progresivní exegeze ve víru (anti-)modernistické krize*. V současnosti přednáší na Univerzitě Karlově a na Univerzitě Hradec Králové, kde zároveň působí jako vedoucí Katedry kulturních a náboženských studií. V Hradci Králové se rovněž věnuje pastoraaci vysokoškolských studentů.

Poprvé jsme se setkali před více než šesti lety v Chlumci nad Cidlinou na mši, kterou jsi sloužil v hospodě. Náš společný přítel František Burda mi přijel naproti k vlaku a řekl mi, že při mši hraje nějaká muzika; moc se mi tam nechtělo, protože mi z poetického kníkání naskakuje husí kůže. K mému velkému překvapení však onu zvláštní mši s velkým kalichem a proměněným chlebem kolujícíím ve velké míse provázely izraelské bojové zpěvy. Sloužil jsi potom ještě někdy podobnou „polní“ mši?

Ona mše skutečně probíhala v hospodě, nebylo to však v Chlumci, ale o kousek dál v Doubravici, mezi Hořicemi a Dvorem Králové. Bylo toho víc. Hned jak jsme v sále vedle výčepu začali, přišel se nás číšník zeptat, dáme-li si k tomu pivo, a byl ochotný nám nosit půllitry. A bylo to také v době, kdy Izrael podnikl invazi do jižního Libanonu, tak jsem doufal, že nás snad otevřenými okny neuslyší nějací hoši od al-Káidy nebo z Hizballáhu a nebudou nás chtít jako sionistické spiknutí na místě zlikvidovat. Takovou mši jsem už nikdy nezažil, tahle byla hodně výjimečná, ale podobně silné zážitky mívám se studenty, když jsme s naším hradeckým akademickým společenstvím někde na cestách.

Řada mých přátel jsou konvertité, kteří se často vraceli z velkých dálek. Ty ses narodil do katolických poměrů?

U mě je to trochu složitější, i s náboženskými poměry v rodině. Víra se u nás „dělá“ jako by ob generaci. Rodiče byli samozřejmě pokřtěni a v dětství byli u prvního svatého přijímání, ale praktikující už nebyli. Přitom otec maminky měl dokonce jít do semináře a babička z otcovy strany pocházela ze zbožné sudetoněmecké rodiny z okolí Pecky. Prababička, kterou si pamatuji, protože umřela, když mi bylo dvanáct let, byla mimořádně zbožná. Svatá stařena, která chodila téměř denně do kostela, modlitební knížku nedávala z ruky a víra, náboženský život pro ni byly prvořadou věcí. Osobně mám spíš blíže ke světu konvertitů.

Kdy jsi pocítil povolání ke kněžství?

Už na gymnáziu, hlavně v posledním roce. Rozhodující okamžik nastal deset dní před maturitou, o mých osmnáctých narozeninách. Jednou navečer jsem se vrátil domů, hráli jsme celé odpoledne fotbal, u večere jsem sledoval televizi. Narodil jsem se ve stejný den jako Jan Pavel II. V televizi zrovna běžel dokumentární film o jeho mladých kněžských letech, ještě než se stal krakovským biskupem. A to byl pro mě rozhodující.

Tomáš Petráček. Z osobního archivu.

jící moment, kdy ve mně dozrálo rozhodnutí, že právě tento styl života a práce by pro mě byl tím pravým.

Tys ten impuls vyslyšel okamžitě?

Od svých osmnácti jsem ke kněžství směřoval. Ve dvaceti letech jsem chtěl vstoupit do jezuitského řádu, prošel jsem i přijímacím řízením a chystal jsem se do noviciátu. To jsem už studoval na filosofické fakultě historii a etnologii, ale chtěl jsem studia ukončit a vstoupit k jezuitům. Ale dříve, než se tak stalo, jsem onemocněl a nemoc trvala déle, než jsem tušil. Protáhla se na čtyři roky. Když jsem se vrátil, nevěděl jsem, jak na tom zdravotně budu, a řekl jsem si, že filosofickou fakultu dostuduji. To představovalo tři roky, a během těch tří let jsem ještě také obíhal různé kláštery a řády – pořád jsem byl ještě přesvědčen, že se stanu řeholníkem. Nebyl jsem si jistý, co mám udělat s oním voláním po řeholním životě, tak jsem si říkal, že tím nic nezkazím, půjdu-li studovat teologii jako diecézní seminarista, a že se všechno během studia ukáže.

V té době byl už hradeckým biskupem otec Dominik Duka?

Byl jím jmenován roce 1998, a měsíc po jeho nástupu na toto místo jsem se byl nahlásit s farářem z mého rodného města Hořic v Podkrkonoší jako kandidát do

semináře. Měl jsem ještě před sebou poslední rok na vysoké škole. Do semináře jsem vstoupil ještě o něco později, protože se ukázalo, že se téma mé diplomové práce a způsob, jakým jsem je zpracoval, líbilo vedení Ústavu hospodářských a sociálních dějin, a nabídli mi, nechci-li dělat postgraduál. Moc se mi do toho nechtělo, protože jsem už byl rozhodnut vyřešit konečně otázku kněžského povolání. Vydal jsem se za svým biskupem, aby on rozhodl.

Ze zbožné poslušnosti?

Ovšem v přesvědčení, že řekne ne! Ale on mě překvapil, protože mi řekl, jen ať jdu ten postgraduál studovat, že se to může hodit. Nakonec jsem celou věc vyřešil kompromisem. Rok jsem pracoval na tom tématu, do semináře jsem šel o rok později a už v semináři jsem ten postgraduál dokončil. A stihl jsem napsat disertační práci, která se týká hospodářsko-sociálních dějin raného středověku.

Jak ses dostal k otázkám spojeným s biblickou kritikou, co tě na ní zaujalo?

Po dvou letech studií na Katolické teologické fakultě v Praze, což bylo období zrovna dost hektické a dramatické, neboť šlo o závěr vlády děkana Václava Wolfa, kde člověk mohl střety modernismu a antimodernismu sledovat poměrně zblízka.

To bylo snad přímo naživo.

Přesunul jsem se do švýcarského Fribourgu, kde jsem objevil postavu českého exegety Vincence Zapletala.

Předtím jsi o něm nevěděl?

Pověděl mi o něm už dříve Dominik Duka, který ho pokládal za svůj vzor. V dominikánském klášteře, kde jsem bydlel, jsem našel jeho pozůstalost, kterou nikdo do té doby nezpracoval. Zapletal se ocitl přímo uvnitř dění, působil v jednom z ohnisek tehdejších konfliktů modernismu a antimodernismu. Hlavním tématem bylo využívání historicko-kritických metod při četbě a výkladu Bible. Tehdejší spory byly samozřejmě velmi bolestné a dramatické, protože šlo o věci, které byly dlouho nezpochybnitelné, nikoho ani nenapadlo se zabývat datací biblických knih nebo jejich autorstvím.

Nám nyní přijde samozřejmé, že autorství a inspirovatost biblických knih jsou dvě různé věci, ale vzpomeň si, jak se třeba Claudel rozběsil kolem textu Deuteroizaiáše. Zaujetí hodné vydatnější kauzy...

V té době se všechno míchalo dohromady, jakékoli zpochybnění Davidova, Šalomounova nebo Mojžíšova autorství knihy, jež je jim jakoby prisuzována, ale v podstatě už sám biblický autor, ale i všichni čtenáři a posluchači ještě dlouho potom věděli, že se tím nemyslí doslovné autorství. Ale právě takové ploché myšlení novověké evropské racionality vedlo k tomu, že kolem autorství, popřípadě vzniku biblických knih vznikaly nesmiřitelné konflikty. A byla tu také obava z dominového efektu, která je v církevních dějinách často přítomná: když tady něco přiznáme, omyl nebo chybu, tak tím učiníme nevěrohodným všechno.

Nejsou však představy o evangelistech s trychtýřem u ucha, jímž se jim „naleje“ do hlavy svatý text, líbezný?

Nebo jim holubice jako Duch svatý přímo šeptá text do ucha. Belgický dominikán Vosté, pravděpodobný autor encykliky Pia XII. *Divino afflante Spiritu* z roku 1943, která odblokovala situaci v katolické exegezi, mluví o rigidních zastáncích biblické neomylnosti a inspirace jako o dokétistech. Dokétisté v biblistice popírají lidskou stránku Písma, nebo ji přinejmenším ignorují. Popírají při vzniku Písma působení lidského faktoru, což je krajně nebiblické, protože Bible se nikde netváří jako Korán nebo Kniha Mormon. Nejde o kus textu, který je v hotové podobě pouze někomu předán.

Ve své knize zmiňuješ často osobnost a dílo Alfreda Loisyho. Byl skutečně přesvědčen, že se Ježíš dějin a Kristus víry míjejí nebo vylučují? Přitom má prý na hrobě nápis, že je knězem, který nezradil své kněžství...

...který naplnil Boží vůli, *tenuit voluntatem*. Loisy je pro mne mimořádně zajímavá postava a do budoucna bych se k němu rád důkladně vrátil. Moc se o něm mluvilo a mluví, a myslím si, že málokdo u nás vůbec kdy četl jeho zásadní věci. Ty si přímo koledují o nový český komentovaný překlad. Loisy je zásadní postava. Když jsem před více než deseti lety poprvé přečetl jeho díla, *Evangelium a církev* a jeho polemické spisy, které Pius X. nechal uvést na index zakázaných knih,

což byl jeden z prvních aktů jeho pontifikátu, nikde jsem vyslovení rozporu mezi Ježíšem dějin a Kristem víry nenašel. *Evangelium a církev* je apologetický spis na obranu katolicismu proti Adolfovi Harnackovi a proti protestantské tezi, že křesťanství je bezvadné, ale že by se mělo zbavit hnusné helénistické vrstvy, již v podstatě představuje počínající katolicismus. Loisy tam vyslovuje tezi, že „Ježíš hlásal Boží království a přišla Církev“. Ale není to vůbec řečeno s despektem vůči církvi.

V citacích tohoto Loisyho výroku, které jsem četl, ale ten despekt téměř vždy byl.

V překladu?

Ne, v souvislostech, v jakých byl uváděn – jako důkaz Loisyho zlotřilosti.

To je jasné. Ale když se podíváš přímo do knihy, najdeš v ní přesný význam. Jde o kritiku harnackovské pozice. To, že Ježíš hlásal Boží království a přišla církev, je naprosto logické, protože po jeho smrti a zmrtvýchvstání bylo pro hlásání tohoto Království zapotřebí instituce, která je nesla, a tou institucí byla církev. A veškeré další věci, které potom nastaly, papežství, sbor kardinálů, věci, o kterých není často v Novém zákoně zmínka, jsou logickým rozvinutím evangelijního jádra a adaptací na nové podmínky a na nové výzvy, jimž křesťanství muselo čelit při procházení jednotlivými paradigmatickými změnami, jakými byly legalizace křesťanství, raný středověk, křesťanství jako státní náboženství atd. Takže je to paradoxně obráceně.

Lidé v církvi, ale i mimo ni si často ani dnes nedovedou srovnat v hlavě kontinuitu mezi nepatrným semenem na počátku a mohutným stromem, který z něj vyrostl.

Loisy totiž mluví otevřeně o tom, co bylo a je podle mě zásadním problémem církve nejen v devatenáctém století, na který ale až dodnes doplácí: je to ignorování dějinnosti vlastní existence. A právě tím Loisy provokoval, a nejen protestanty, když tvrdil, že církev a její rozvinutí v katolicismus i dynamický rozvoj různých forem například řeholního života je naprosto logický a přirozený. Protože církev se mění, vždycky se měnila a vždy se také bude měnit.

Ne ode zdi ke zdi, ale právě jako strom v růstu. Proto asi byl mezi modernisty upočten dnes již blahoslavený kardinál John Henry Newman za to, že psal o rozvoji dogmat? Právě toto provokovalo tehdejší představitele Vatikánu a stoupence převládnuvšího integristického proudu. Nebylo pro ně příjemné slyšet: Vy se tváříte, že se nás dějiny netýkají, ale to není pravda, dějiny se nás týkají, a církev se musí vyvíjet, protože se vyvíjela vždy. Loisy po exkomunikaci prošel fází brutálního antikatholicismu, ale tu překonal, a později opět psal nádherné texty. Píše v nich, že církev, pokud se dokáže zreformovat a zadaptovat na modernu, má před sebou ještě obrovské, dokonce rozhodující civilizační poslání při kultivaci lidstva. A k tomu, aby se lidstvo mohlo dobře vyvíjet, je potřeba, aby se církev změnila, aby přijala svou dějinnost a aby v dějinách hrála odpovídající roli. Mimochodem, pro nás, pro Čechy je povzbudivé, a málo se o tom ví, že Loisy byl jeden z mála, kdo okamžitě prohlédl nacismus a komunismus a odsoudil také Mnichovskou dohodu. Intelektuálové s podobně jasným vhledem by se v Evropě dali spočítat na prstech jedné ruky.

Franz Werfel, pařížský rabín Jacob Kaplan, Jacques Maritain. Ale například Teilhard de Chardin už tak prozíravý nebyl, jeho u totalitních hnutí fascinovala připravenost k nadosobní oběti.

Samotný Vatikán uzavřel s Hitlerem konkordát.

Srovnáš-li Alfreda Loisyho a otce Marie-Josepha Lagrange, co je oba spojuje? Jaký je rozdíl mezi nimi? A proč se oba nakonec ocitli v jednom pytli?

Je pravda, že se moc rádi neměli. Loisy se na Lagrange díval trochu spatra jako na intelektuálně méněcenného a Lagrange považoval Loisyho za extrémistu, který věc progresivní exegeze v katolické církvi jen kompromituje. Otevřeně se také jeden proti druhému vymezovali. Lagrange jmenovitě proto, aby chránil Biblickou školu. Ale v řadě věcí měli k sobě blíž, než veřejně deklarovali, pokud jde například o Starý zákon. Co Lagrange s Loisym nesdílel, kam za ním jít nechtěl, je samozřejmě ona fáze, kdy už došlo k otevřenému konfliktu s kurií. Nesdílel jeho nezřízené nadšení pro kritickou metodu v biblické exegzi, ani jeho některé pozdější

agnostické přístupy a výroky, ze kterých vyplývá, že naprosto nepočítá s nadpřirozeným prvkem – a je-li řeč o zázraku, okamžitě to pokládá za mýtus. Tam za Loisym Lagrange jít nechtěl. Je zajímavé, že řeholníci jako Lagrange byli v tomhle ohledu odolnější.

Čím to vysvětluješ?

Jednak pracovali týmově v komunitě a dokázali krize zvládat lépe než diecézní kněží. A u Loisyho je ve hře také obrovsky silný osobní prvek, protože on byl typ vizionáře na hranici geniality, který nediskutuje. On předkládá své teze a od ostatních čeká, že je přijmou a zatleskají mu. Když narazí na nesouhlas, je popuzený, nervózní a vlastně uražený.

Ve své knize říkáš, že nejen Loisy, ale prakticky všichni ostatní nebyli jen nějací zaměstnanci instituce, kteří měli předepsáno bádat a vykazovat výsledky. Oni většinu problémů řešili sami ze sebe a za sebe. Není úctyhodné už samo jejich osobní nasazení?

Modernistům, ať těm zdánlivým jako Lagrange, nebo těm skutečným, kterých podle mě nebylo zdaleka tolik, jak se uvádělo, se nedá upřít jedna věc. Prožívali opravdová dramata, neboť měli před očima masivní odpad lidí od víry a od náboženství. Je to jedna z velkých lefebvristických lží, že všechno špatné přišlo až po druhém vatikánském koncilu. Kořeny spočívají v devatenáctém století. Tam byly největší ztráty, jednak pokud jde o počty věřících, jednak pokud jde o vliv církve na společnost a schopnost spoluutvářet veřejný diskurs a nějaký vývoj společnosti moderovat. Modernizující teologové to ostře vnímali a viděli, kde církev ztrácí nejvíc, totiž ve vzdělaných kruzích inteligence, což byla nová sociální vrstva, která se v devatenáctém století objevila a církev masivně opouštěla. Modernisté se občas nedokonale snažili se stávající situací něco dělat. Místo ignorování problémů a recyklování přístupů, které už sto let nefungovaly, a to už po dalších sto letech můžeme říct s jistotou, měli potřebu se s tím nějak srovnat a utkat. To se modernistům nedá upřít. A to má blíž k duchu evangelia než stojaté vody.

S modernistickou krizí se mi od mládí spojoval, ale zároveň problematizoval pojem poslušnosti. Někdy se v člověku

pění krev, neboť jde jen o zakazování a jiná represivní opatření a postihování jsou lidé, kteří měli a mají co říci. Jistě, poslušnost je ctností opravdových mužů, ale evangelium nikde neříká: Dostal jsi deset hřiven, sem s nimi, my ti je zakopeme, nebo to udělej sám.

Právě o tom je řeč v rozhovoru mezi Lagrangem a holandským redemptoristou kardinálem van Rossumem, který stál v roce 1915 v čele Papežské biblické komise. Oba diskutují o tom, co od Lagrange a jeho školy církev očekává, a Lagrange říká, co ještě může, a co už je proti jeho svědomí. Když jsem o tom psal a přemýšlel, první věcí, která mě napadla, bylo to, že pokud existuje nějaké poučení z dějin, tak je to toto: nositelé moci by měli být velmi opatrní při jejím používání, výkonu, a že zvláště v těchto otázkách mají velkou zodpovědnost. Muže, kteří měli pravdu, donutili buď mlčet, nebo je zkorumpovali a udělali z nich oportunisty. Z poslušnosti nebo z kariérních důvodů začali psát jinak než předtím. Pro mě je to zásadní téma – postižení se s tím vyrovnávali po svém a většinou souhlasili s tím, že veřejně nepublikovali, často museli ukončit vědeckou kariéru. Lidé jako například Lagrange nebo Vincenc Zapletal zůstali na univerzitách a připravovali další generaci, která provedla definitivní průlom. Poslušnost vůči církvi je pro mne zásadní věc. Ale kdo je v takových momentech mluvčím církve?

Církev jako mystérium, církev jako instituce, obojí má být v rovnováze. Ale církev příliš viditelná, to je právě moment, kdy se instituce mýjí s duchem, který ji založil a nese. Není asi dobré, když se jedna stránka vytrácí?

Dovedl bych to ještě dále: Když mluví již zmíněný kardinál Rossum s Lagrangem a on z moci autority, z moci institucionální ho nutí dělat něco proti vlastnímu svědomí, argumentuje právě tím, že v církvi je potřeba poslušnost, poslušnost vůči církvi, tak právě tady pro mě představuje autentický hlas církve mnohem více pouhý řeholník Lagrange než mocný kardinál Rossum. To, co se v církvi stalo na začátku minulého století, byla tragédie. Vždy v ní byly různé proudy, které žily vedle sebe a soupeřily o směřování církve. Už v samém počátku novozákonní doby. Exegeta Raymond Brown ve své slavné knize *Společenství milovaného učedníka* ukázal, že harmoničnost prvotní církve je iluze, nic ta-

kového nikdy neexistovalo. Tragédií církve na přelomu 19. a 20. století byla vynucovaná dominance jednoho proudu, integristického, nesmiřitelně bojovného vůči moderně, který mocensky, ne vahou argumentů, válcoval všechny ostatní. To je mentalita proti duchu katholicity par excellence.

Oni údajní modernisté jako Lagrange se nakonec nezavděčili nikomu...

Modernizující či progresivní exegeti si také často stěžovali na to, že se ocitli ve dvojí palbě. Jednak museli čelit ultraracionalistům, kteří se například snažili dokázat, že Bible je jenom totemistický spis, a na druhé straně naráželi na nepochopení nejen u vedení církve, ale i většiny kléru a věřících, protože ti lidé jim také moc nerozuměli, nevěděli, o co jim jde, a dívali se na ně s podezřením. Zásadní průlom uskutečnil až Pius XII. v roce 1943 encyklikou *Divino afflante Spiritu*, to je zajímavé sledovat. Jeho předchůdce Pius XI. odložil celou věc ad acta, pro něj bylo vše zacementované předchozími rozhodnutími papežů a těžko se dalo něco měnit.

Význam Pia XI. asi tkví jinde, ale neudělal přece jen něco už Benedikt XV.? Období udavačství skončilo, ohlásil přece hned po svém nástupu.

Ano, jeho první encyklika z roku 1914 *Ad beatissimi* měla přece jen obrovský význam, protože on v ní zhuštěně řečeno vyzval k ukončení „občanské války“ uvnitř církve a ukončil hony na modernisty. To je jeho velká zásluha – tím také byla utlumena aktivita různých integristických spolků jako Sapiniéra. Ale nic jiného už neudělal. V roce 1920 vyšla encyklika k výročí úmrtí svatého Jeronýma, *Spiritus Paraclitus*, v níž se všechno ještě silněji zakonzervovalo. Vyžaduje se v ní doslovná historická interpretace příběhu o Lotově ženě nebo Jonáše!

Jonáš přitom nejenže není historická kniha, ale nebyl přece ani autorem nebo autory jako historická kniha koncipován, ale o prorocství, mesiánský midraš, píše o tom krásně Claude Tresmontant. A o žádné velrybě v něm není řeč – velkou rybu mělo ve znaku Ninive.

Právě, člověk úplně zírá, co se tam všechno dočte. Pius XII. do celé záležitosti vstoupil ve chvíli, aspoň si

to myslím, kdy si ve třicátých letech učinil určitou sondáž. Navštívil jej Jean Guittou, který se ve věci jako Lagrangeův žák angažoval, spolu s profesorem Nového zákona z Lyonu abbé Chainem, a on se jich zeptal, jakou hodnotu přikládají dekretům Papežské biblické komise ze začátku století francouzské akademické kruhy. A dostalo se mu odpovědi, že žádnou. Jsou pokládány za bezcenné. A změna nastala ve chvíli, kdy si Pius XII. uvědomil, že pokud se bude nadále lpět na čtyřicet let starých omylech, bude celé magisterium církve jenom k smíchu. Byla namíště také obava z dominového efektu: bude-li církev k smíchu v tomhle, nebude ji nikdo brát vážně ani v jiných otázkách. Z tohoto příběhu plyne poučení: magisteriální autoritu církve je nutné nasazovat velice opatrně, a jde-li o podstatné věci. A druhé ponaučení: zjistí-li se nějaké omyly, je rozhodně nutné na nich nelpět a nebát se je odstranit. V oblasti biblické exegeze věc proběhla velmi nenápadně a potichu. Vydala se nová encyklika, která povolila to, co bylo čtyřicet let zakázané, a dekreta Papežské biblické komise se nechaly potichu vyšumět s tím, že při novém vydání církevních dokumentů k biblické otázce v roce 1955 napsali redaktoři každý svou vlastní recenzi, kde stálo, že ony dekreta jsou ve sborníku stále zahrnuty, ale že pokud jde o dataci, autorství a všechny další otázky biblické exegeze tam, kde není něco ošetřeno dogmaticky, panuje naprostá svoboda, *plena libertas*. Ale ani tenkrát nikdo necítil potřebu říci, že ony dekreta byly šlápnutí vedle. To udělal až v roce 1992 Jan Pavel II., a to na okraj úplně jiné záležitosti, a tou bylo sympozium k aféře Galileo, kde učinil mezi aférou Galileo a aférou kolem biblické exegeze paralelu.

Jean Guittou, o němž ses zmiňoval, kdesi napsal, povzdechl si, že naši otcové se trápili věcmi, které nám dnes přijdou směšné. Netvrdí tím, že mu je k smíchu všechno, co souvisí s vírou, ani víra sama, ale právě všechny zbytečné omyly a tíživé dusno okolo nich.

Ztratilo se tím strašlivě mnoho času a energie, a nejspíše a nejtalentovanější lidé byli otráveni, znechuceni, umlčeni, a církev si tím strašlivě ublížila sama. A některé věci se neuzdravily dodnes. Stačilo, aby Benedikt XVI. ve své soukromé knize *Ježíš Nazaretský*, i když pochybuji, že papež může mít soukromou

knížku, se v prvním díle v jednom místě vyslovil proti výstřelkům historicko-kritické metody při aplikaci na Bibli. A všichni pololefebvrstí hned nadskočili: Ejhle! Odsouzení historicko-kritické metody je na cestě!

To by si, jestli jsem dobře četl jeho knihu, podřezal pod sebou větve, i když asi jen jako soukromá osoba. Bylo by něco takového – myslím teď ono odsouzení – možné?

Jsem optimista a myslím si, že už není možná cesta zpátky, ale jiní si patrně myslí, že ano. Ale třeba v Jeruzalémské biblické škole, kde jsem mohl krátce pobývat, člověk dosud stále cítí ducha jisté ublíženosti. Mají stále pocit, že se jim dosud nedostalo takové satisfakce, jakou by si zasloužili. A jakou jim církev stále dluží.

Je to pravda?

Je to tak, poněvadž Marie-Joseph Lagrange dosud nebyl beatifikován a svatořečen, i když jeho proces běží už od roku 1990. A sám si kladu otázku, proč to trvá tak dlouho. Jde o člověka, jehož svatořečení by bylo skvělým symbolem napravení křivd, které se staly na počátku dvacátého století.

Jakou roli a místo v oněch pohnutých dějinách Biblické školy v Jeruzalémě zaujímá právě Vincenc Zapletal?

Vincenc Zapletal je fascinující postava, která byla dlouho v Lagrangeově stínu. Jeden z mých učitelů, profesor Viviano, tvrdil, že Zapletal byl trochu oportunist a že z toho důvodu dokázal lépe proplovat. Stěžuje si na to samotný Lagrange tehdejšímu magistratu řádu dominikánů, jímž nebyl nikdo jiný než nyní již svatý Hyacinte-Marie Cormier. Byl to úctyhodný stařec, ultrakonzervativní, který podle mne moc nepochápal, o co Lagrangeovi i Zapletalovi jde, ale oběma věřil. To je nesmírně zajímavé téma nejen z hlediska církevních dějin, ale i pokud jde o církevní současnost. Představený nemusí do věci úplně vidět a může se mu i leccos zdát nějak divné, ale zná své muže a věří jim: když to prosazují oni, tak je to dobré, a minimálně si zaslouží dostat prostor.

To je nepochybně lepší, než kdyby měl patent na rozum. A právě Lagrange si Cormierovi hned několikrát stěžoval, jak to, že Zapletalovi vždy prochází, co jemu ne. Bylo

to tím, že Zapletal v sobě měl hodně oně typicky české chytrosti až vyčůranosti. Například dokázal naprosto skvěle pracovat s cenzurou. Všechny spisy musely tehdy procházet docela složitým systémem schvalování.

Tanec mezi vejci?

Přesně tak. A on měl naprosto specifickou schopnost psát věci tak, aby řekl co si myslí, ale aniž mohl být chycen za ruku. A pokud jde o cenzory, sám si je navrhoval a radil se s nimi. Pocházel z Vilémova od Litovle, čeština byla jeho rodným jazykem. Přišel za cenzorem s tím, že není Němec, a požádal ho o pomoc s němčinou. Tím cenzory zaangažoval na vzniku knihy a předem si je nakláníl. Právě mi přišel lístek od Bernarda Montagnese, slavného francouzského dominikánského historika a autora obsáhlých Lagrangeových životopisů, který je postulátorem Lagrangeova beatifikačního procesu. Na základě mé knihy o Zapletalovi konstatuje, že vůbec netušil, jak měli spolu s Cormierem k sobě blízko, a že jeho role v zásadních událostech byla mnohem větší. Fribourg patřil mezi naprosto klíčová místa pro udržení myšlenky katolické exegeze v oněch těžkých dobách. A Zapletal ještě v roce 1910, což bylo období té nejtvrďší krize, kdy byla zavedena antimodernistická přísaha atd. a kdy lidé jako německý biblista Franz von Hummelauer byli už dávno na faře někde na předměstí Berlína se zákazem publikovat a bádát ve Starém zákoně, vydal rektorskou řeč, která se jmenuje *O současných úkolech při studiu Starého zákona* a která je chápána jako manifest vzdoru progresivní katolické exegeze. Napsal ji německy a byla obratem přeložena nejen do hlavních evropských jazyků, ale i do rumunštiny, češtiny, polštiny a dalších. A prošlo mu to, což je trochu až záhada.

Jeho význam dále poroste?

Myslím si o něm, že se dlouhodobě zařadí do té úplně první linie katolických protagonistů progresivní exegeze, společně s Lagrangem a Hummelauerem.

To, že se o Vincenci Zapletalovi v českém prostředí moc nevědělo a neví, souvisí s tím, že tu bylo v minulosti česko-německé prostředí, a když se německá část nedobrovolně oddělila, vytvořila se postupně bariéra, nejen jazyková?

To byl jeden z důvodů, ale on odsud odešel ve velmi mladém věku. My si dneska představujeme devatenácté století jako nějakou gerontokracii nebo meritokracii. Ale když byl Zapletal jmenován v roce 1893 ve Fribourgu profesorem, bylo mu dvacet šest let.

Nietzsche byl ještě o dva roky mladší, když se stal čtvrtstoletí před ním profesorem v Basileji.

Dneska to pohoršuje, když někdo dělá závratnou akademickou kariéru, a jsme v tom paradoxně více rakouští než Rakousko. I dříve dokázala společnost dát zelenou schopným lidem. Ve Fribourgu prožil Zapletal třicet pět let, posledních deset let strávil ve Vídni. Je zajímavé, že když si po první světové válce měl v roce 1918 vybrat ze tří nabídnutých státních občanství, dal před švýcarským a rakouským bez váhání přednost československému. A udržoval například celoživotní přátelství s Aloisem Musilem.

Alois Musil je také postava, která je více známá například svými cestopisy nebo knihami pro mládež než svou teologickou prací. Proč se tak stalo v jeho případě?

Mám ve své knize povídání o čtyřech českých exegetech a Alois Musil je mezi nimi. Ve svých dopisech přátelům opakovaně mluví o tom, že jeho největší láskou je Starý zákon a Bible a že se k ní chce vrátit. Ale to, co udělal, je jen jeden z manévřů, který musel de facto učinit každý progresivní katolický exegeta po roce 1907. Buď spáchat takovou tu konzervativní konverzi, nebo se přeorientovat na nějaký jiný obor. A to buď v rámci Bible, to znamená začít se věnovat archeologii nebo lingvistice, a tedy něčemu, co bylo nekonfliktní, a nebo jako Zapletal začít psát biblické romány, a nebo, což byl Musilův případ, vrhnout se na orientalistiku. Stal se z něj orientalista světového formátu. To je rovněž postava, která by si zasloužila komplexní kritickou monografii, ale je to gigant a práce na biografii Aloise Musila by byla spíš pro celý pracovní tým.

Hradec Králové 4. července 2012

Josef Mlejnek, básník, kritik a překladatel.

Jaroslav Šabata: brněnský fenomén

JIŘÍ HANUŠ

Ačkoli Jaroslav Šabata († 14. 6. 2012) nikdy do *Kontextů* nenapsal ani řádku a dá se pochybovat, že by je systematicky sledoval – i když to nelze právě v jeho případě vyloučit – cítím jako svou povinnost připomenout jeho odchod. Vlastně to je z mé strany cosi víc než jen povinnost. Když jsem se na nějaký čas ocitl v jeho blízkosti (na sklonku osmdesátých let) a zapůsobil na mne svým nezpochybnitelným charismatem, vždy mi cosi bránilo, abych se beze zbytku poddal jeho poněkud komplikovaným analýzám a přijal za svoje jeho vidění světa. Ale byl mi vždy čímsi blízký, možná svým milým a velkorysým úsměvem, touhou se sdílet a schopností aplikovat na svoje politologické teze a konstrukce vlastně cokoli, v čem cítil alespoň minimum spříznění se svou levicovou vizí světa.

Prožívat v Brně revoluci v roce 1989 nejen na náměstích, ale na radnici a v jejím okolí, především na ulici Mečové, znamenalo se dostat do blízkosti sporu Šabata-Cibulka, který roztrhl Občanské fórum ve dví. Na jedné straně zkušený disident s velmi problematickým komunistickým mládím, stráveným zčásti na Filozofické fakultě v Brně, člověk s citem pro pomalá a kultivovaná zákulisní jednání, na druhé straně disident mladý, revolucí řádně rozparáděný, s robespierskovskou touhou po ideální čistotě a ctnosti. Neměl jsem tehdy sebemenší pochybnosti o tom, že u prvního vůdce hrozí v nejhorším případě jakýsi poklidnější vývoj, u druhého hrozí jakobínská diktatura. Proto jsem se k Jaroslavovi veřejně na půdě tehdejšího OF přidal. Jsem nyní rád, že můžu vzpomenout na jeho citlivou vnímavost pro tuto mou drobnou podporu, citlivost, která přetrvala celé dvacetiletí, i když se naše cesty stále více rozcházejí.

Nemohu Jaroslava ovšem nevnímat jako nerozporuplného, a to nemyslím jen na jeho mladistvé poblouznění. Jeho hlavní problém byl v tom, že jakkoli

byl bytostným aktivistickým politikem, politikem tělem a duší, nikdy si nevydobył to pravé renomé jako skutečný politik. Skoro by se dalo říci, že byl v tomto náročném odvětví smolařem. Nejdříve byl evidentně na nesprávné straně, po svém prozření sice zažil své týdny slávy kolem Pražského jara, i tehdy však neoslnil prozíravostí – jeho odchod do opozice a disentu byl bezesporu statečný, musel však čelit obviněním i od svých blízkých spolupracovníků (v době, kdy byl ve vězení, tam také skončily jeho děti). Měl pověst hazardéra, a to i s životy jiných, což musel velmi těžce nést. Jeho působení za revoluce mu vyneslo většinový odsudek přítele komunistických kádřů. Do reálné politiky se dostal také ve špatnou chvíli – byl v Pithartově vládě v době dělení Československa a kvůli svým jednáním

Fotografie z pohřbu Jaroslava Šabaty.

se slovenskou stranou, zcela jistě čestným a upřímným, byl vláčen tiskem. Stal se věrným propagátorem politiky Václava Havla, což musel často vysvětlovat i svým přátelům, starým i mladým levičákům: vzpomínám si, jak mu mnozí nerozuměli, když chtěl (s Václavem Havlem) do NATO. Stále byl ale schopen diskutovat s kýmkoliv, vytvářet angažované skupinky, získávat nové příznivce, snovat a kombinovat další a další politické plány. Jeho přesvědčení o projektu „neodemokracie“ bylo nezlomné. Zabýval se neustále vytvořením programu pro novou demokratickou levič, oplodněnou moderně (socialisticky) chápaným křesťanstvím. Kdo se pohyboval v posledních desetiletích po centru moravské metropole, měl často štěstí, že na něj narazil ve vinárně U Jakuba, kde měl jednu dobu rozbitý „stálý vojenský stan“, či někde v blízkosti Jezuitské ulice, kde bydlel. Jednou jsem se s ním potkal po volbách, kdy právě uzavřeli koalici sociální demokraté s lidovci. Zářil, to bylo spojení už skoro podle jeho gusta. Teď jen vybědnout z politikaření a z „realpolitik“, řekl mi tehdy něco v tom smyslu. Když jsem mu odvětil, že já jsem na rozdíl od něj ve volbách prohrál, podíval se na mne skoro vesele. Hůl nade mnou nezlomil, v žaláři se naučil trpělivosti.

Nebyl velký psavec, raději mluvil, diskutoval a přesvědčoval. Jeho politický odkaz je zřejmě v hutné předmluvě k Masarykově knize *Nová Evropa*, kterou vydal spolu se svým synem v nakladatelství Doplněk. Jde tam nejen o nové čtení Masaryka, ale o šabatovský projekt: proevropský, proekologický, protiklausovský. I zde však výraz jeho nejvnitřnějšího přesvědčení vyzněl jaksi do prázdna. V devadesátých letech už Masaryka četlo jen několik odborníků a editorů – těch několik málo intelektuálů typu Jaroslava Šabaty připomínajících masarykovský odkaz (Jan Šimsa, Erazim Kohák, Karel Floss a další) už bylo pouze na okraji levicového dění – sociální demokracie zemanovského, grossovského a paroubkovského ražení měla sice tyto osobnosti čas od času ve svých vitrínách, přiřkla jim však úlohu nepraktických podivínů. Ne že by to Šabatovi příliš vadilo, byl vždy do jisté míry mimo hlavní proud. Zamlada místo marxistických pouček přehrával se studenty ostré debaty mezi bolševiky a menševiky, v začátku normalizace se začal chovat tak, jako kdyby ani žádné ruské tan-

ky neexistovaly, za demokratického režimu mu přišlo jako dobré intelektuální cvičení, když byl označován za komunistu, sociálního demokrata či svatého Pavla. Po pravdě řečeno, byl tak trochu od každého něco.

Když umřel, v televizi běžel jeho velmi zdařilý portrét. Ukázal mimo jiné jeho selské kořeny („bílé“, jak on sám s úsměvem prohlásil), jeho motivaci ke vstupu do komunistické strany, jeho názorový vývoj, jeho zklidněné a současně činorodé stárnutí. Zapůsobil na mne jeho smích, který trval na televizní obrazovku neuvěřitelné dvě minuty. Sám Jaroslav se dokázal rozesmát nad svou neschopností přesvědčit i své nejbližší o tom, že nestojí o vracení rodinného majetku a že je v této věci pořád stejný jako v mládí – nechtěl být nikdy bohatým mládencem z Evangelia, který byl smutný nad tím, že nemůže kvůli majetku následovat Krista. Z filmu přímo dýchají všechny jeho polohy, politická vážnost se střídá až s bujarou veselostí a klidným spočinutím. Jsou zde i zajímavá setkání, s přítelem i oponentem Milanem Uhdem, s Petrem Cibulkou, dokonce s vlastním agentem-donašečem. Tento filmový dokument naznačil, že Jaroslavův život by si zasloužil romanopisce: mohl by to být velmi zajímavý text provázaný mnoha zákoutími české moderní historie, v němž by bylo mnoho tragických situací, ale i paradoxního komična.

Měl několik žáků (Hana Holcnerová, Jakub Patočka), ale byl současně nenapodobitelný, příliš svůj. Mnozí se domnívali, že převezmou jeho ideje a budou cíle. Chyba lávky. Bez jeho daru promlouvat, komplikovat, vysvětlovat, kombinovat, mysticky mlčet jsou teze, v nichž a s nimiž takřka existenciálně žil, jen vyschlé kostřičky. Odešel jedinečný Don Quijote z Brna, který se často zapletl do větrných mlýnů. Kdo by ale mohl zpochybnit jeho vzdělanost, nadšení, výdrž, bojovnost a nasazení? Dnes bych už asi neřekl, že bych se raději mýlil s Jaroslavem Šabatou, než měl pravdu s pěti pravicovými konzervativci, jako jsem to kdysi říkával. Ale je mi líto, že ho už na tomto světě nepotkám. Vášnivě a upřímně bych se s ním pohádal. To mu dlužím.

Jiří Hanuš, historik, pracuje na Historickém ústavu Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, věnuje se evropským dějinám 19. a 20. století.

Kristův svědek Vít Bohumil Tajovský (1912–1999)

JOSEF MLEJNEK

Letos by se dožil sta let otec VÍT BOHUMIL TAJOVSKÝ, opat premonstrátského kláštera v Želivě. Narodil se 3. března 1912 v Klanečné u Havlíčkova Brodu a přes kruté životní peripetie se dožil požehnaného věku: zemřel na prahu nového tisíciletí 11. prosince 1999. Kristův svědek, *martyros*, což se do češtiny překládá jako mučedník, nikdy svého Pána nezapřel, ani když byl skutečně mučen. „Cožpak mučedníci, těm je hej, ti jsou v nebi a radují se s Pánem, ale my tady na zemi jsme na tom o něco hůř,“ povzdechl si jednou s humorem v dusivé normalizační atmosféře.

První zmínku vůbec o opatu Vítovi jsem vyslechl z úst mého táty. Od jara roku 1962 bylo jeho novým působištěm poleší Kvetinov na Havlíčkovobrodsku. Když jsem o prázdninách téhož roku dorazil z Karlových Varů na Vysočinu, dozvěděl jsem se od něj, že u jednoho z hajných donedávna pracoval v lese bývalý politický vězeň z padesátých let, opat želivského kláštera, odsouzený v padesátých letech za protistátní činnost, při které měl prý mimo jiné zinscenovat tzv. číhoštský zázrak. Táta tomu pochopitelně nevěřil, jako volyňský Čech zažil praktiky „mládí světa“ na vlastní oči už v roce 1939. Třebaže v něm i po ztrátě víry zůstala neoslabena pravoslavná averze vůči katolicismu, „zázrak“ považoval za bolševikův švindl. I já jsem byl dlouho přesvědčen, že číhoštský zázrak byla záležitost estébácké manipulace, a to, že jej jako zázrak skutečný apostrofuje ve svém díle Jan Zahradníček, jsem chápal jako básníkovu daň vězeňské izolaci. Dnes to vidím poněkud jinak – u všech Božích znamení musíme umět dostatečně abstrahovat od našeho podvědomého požadavku spektakulárnosti a od jiných lidských, příliš lidských měřítek přenášných na našeho milého Pána Boha.

Nevybavuji si už přesně, kdy jsem se s otcem Vítem poprvé setkal. Určitě to bylo při některé z jeho mší v roce 1968. Podobně jako s Janem Zrzavým mne s ním seznámil dr. Zdeněk Výborný z petrkovských lázní. O Velikonocích roku 1970 mne otec Vít pozval na pondělí do Želiva, vezl ho tam mladý inženýr Miloslav Fiala. Cestou jsme probírali problém,

který mě právě tížil. Měl jsem chuť nechat studií na filosofické fakultě těsně před koncem, někam se zašít a počkat, až to blbnutí (prověrky, vyhazování lidí) přejde. Od tohoto úmyslu mne chvílemi odrazovala jediná věc: vděčnost vůči rodičům za to, že se o mne léta starali a že nám hodně pomáhali i nyní – byl jsem již ženatý, synu Josefovi bylo víc než rok. A koneckonců mohl bych také být podezříván z toho, že jen zakrývám svoji lenost zdánlivě ušlechtilými úmysly. Oba mi domlouvali, čerstvý inženýr chemie přímo vehementně, ať to už nějak doklepu. Při kázání v zaplněném chrámu oslovil otec Vít tamní rodáky. Připomenul doby nedávno minulé a několikrát zdůraznil, že do budoucna nelze ve věcech víry slevovat a nechávat se zastrašit. Jeho kázání nepostrádalo vnitřní sílu a přesvědčivost. Brzy nato také už do Želiva opět nesměl.

Když jsem se někdy v říjnu 1971 zastavil u Reynků v Petrkově, nebyli doma, ale dům byl otevřený, neboť ho hlídal trochu samozvaný „majordomus“ Honza Kocman. Důvod jejich nepřítomnosti byl prostý: Daniel se ženil – on i jeho nastávající Květa, rozená Medová, si přáli, aby je sezdal Vít Tajovský. A to nebylo jednoduché, k tomu by museli mít v té době zvláštní povolení, ne snad od církevní, ale od státní vrchnosti, která nakonec nic nepovolila. Brali se proto v Praze u svatého Václava ve Vršovicích, neboť tamní duchovní správce si vzal celou věc na vlastní triko a Vít je mohl sezdát právě tam. V té době jsem už také pracoval v havlíčkovobrodské okresní kultuře – staral jsem

se o kina, počínaje stavem jejich technického vybavení až po výplaty zaměstnanců, a svůj „úřad“ jsem měl hned vedle kanceláře okresního církevního tajemníka Jandy. Novomanželé byli na něj namíchnutí, protože jim „svatbu v kostele“ právě kvůli Vítovi zneprůjemňoval. Paradoxně jsem se ho musel zastat. Neměl to z vlastní hlavy. Místo církevního tajemníka přijal jednoduše proto, aby si finančně přilepšil! Naivně se domníval, že půjde o stejně rutinní záležitost jako v mém případě u okresních kin. Na rozdíl ode mne ho čekalo velké rozčarování. „Oni jsou ti faráři velice inteligentní lidi, mají všichni vysokou školu. A já s nima mám jednat jako s blbečkama?“ svěřil se mi jednou Janda navztekane. Otec Vít nad mými slovy jen pokyvoval hlavou, Květa, Daník i Jirka byli zlidšťujícími rysy okresního byrokrata překvapeni. Mám za to, že Vít prohlásil, že církev u nás čeká druhé kolo těžkých časů, aniž se stačila otřepat a zotavit z ran způsobených v minulém dvacetiletí. Jandu také brzy odvolali, postrádal ten správný třídně nesmlouvavý drive. Vystřídal ho jistý Josef Voskovec, původem odněkud od Ledče, čiperný důchodce, který snad tajemnikoval už v padesátých letech, ještě za starých okresů a časů. Ten většinu pracovního času strávil u psacího stroje a smolil osvětářské vyprávěnky o temných rejdech Vatikánu. A bylo hůř. Tzv. státního souhlasu byl otec Vít úplně zbaven až později. Nějaký čas směl sloužit mše v Domově důchodců ve Věži, kam jsem také o nedělích docházel a kde o přestárlé a opuštěné lidi pečovali

Autor textu s otcem Vítem Bohumilem Tajovským v Želivě roku 1994. Foto Ota Pajer.

sestry premonstrátky z východního Slovenska. O pár let později jsem se při jednom z „předvolání k podání vysvětlení“ brodského estébáka Slaniny zeptal, co proti otci Vítovi mají? V roce 1968 byl přece rehabilitován a všechna obvinění se ukázala jako lživá. Slanina tehdy vztekle odsekl, že *pan Tajovský* nebyl rehabilitován, ale pouze amnestován! Takže zločiny de facto spáchal a ty mu byly v „krizových letech“, neoprávněně, pouze prominuty. Patrně se stejným odůvodněním byl někdy v polovině sedmdesátých let oficiálně znovu vydán paskvil brodského udavače Bohumíra Fučíka s názvem *Pod Melechovskou turzí* s bolševickou verzí „číhošťského zázraku“ a opatova podílu na něm. Někdo opatovi tehdy radil, aby dal celou věc k soudu, ale on se tomu jen ironicky usmál. Když se v roce 1977 objevil na pohřbu Jana Zrzavého v Krucemburku (tehdy Křižová), který StB monitorovala jako nějakou cílenou protistátní akci, ve svém řeholním oděvu, výše zmíněný estébák mu hned druhý den za tu opovázlivost vyspíal a varoval ho, že ho příště už nechá zavřít. Otce Víta jsem často navštěvoval v jeho bytě u okresní nemocnice, v Hakenově ulici, také proto, abych se u něho vyzpovídal. Byl ze staré školy: nesmlouvavost ke hříchu, shovívavost a velkodušnost k hříšníkům. Odcházel jsem od něj povzbuzen a odhodlán, a to nejen po zpovědi a rozhřešení. Pobavilo ho, když jsem mu jednou líčil, že jsem cestou k němu potkal „dva Jonáše“ – měl jsem to k němu z ONV a později z Okresní knihovny pár minut – shodou okolností se krajský církevní tajemník a neoblíbený hradecký generální vikář jmenovali stejně. Zdálky oba vypadali jako Laurel a Hardy.

V roce 1978 dorazil k Reynkům do Petrкова básník Zdeněk Rotrekl, který v té době pracoval na své knize *Skrytá tvář české literatury nejen krásné*. Byl jsem rád, že se s ním mohu setkat, protože jsem tehdy zpracovával několik hesel do neoficiálního *Slovníku českých spisovatelů* a mohl jsem s ním některá data konzultovat, a to včetně hesla „Rotrekl“. Básník se rozčiloval kvůli tomu, že kdosi z našich „katolických kruhů“ měl tehdy v úmyslu zažalovat Josefa Škvoreckého za vydání knihy *Mirákl*, kde měl údajně pospínit památku vězněného básníka Jana Zahradníčka. Vpodvečer jsme se se Zdeňkem Rotreklem vydali na návštěvu za otcem Vítem, básníkovým spoluvězněm z padesátých let.

Zazvonili jsme u branky, a když se Vít objevil, nena-
padlo básníka nic lepšího než na něj zahalekat: Odsú-
dený, hláste sa! V tu chvíli šel zrovna kolem někdo s vl-
čákem, který jako naschvál několikrát vyštěkl – pat-
rně zareagoval na Rotreklův „povel“. Vtip se Zdeňkovi
moc nepovedl, neboť asociace s vězeňskými útrapami,
o nichž téměř nikdy nehovořil, byla u otce Víta pat-
rně příliš silná: krom různých kratochvílí s bitím, otrá-
veným jídlem, ledovou vodou, pouštěli na něj jeho
trýznitelé rovněž rozzuřené psy. Chvíli trvalo, než se
srovnal. U čaje jsme hovořili také o *Mirácku*. Jestli jsi
knížku ještě nečetl, půjčím ti ji, hned, jak se mi od ně-
koho vrátí. O mně tam píše Škvorecký občas hrozné
věci, řekl se smíchem, ale jinak je to dost legrace a pě-
kně se to čte. Při jedné ze společných návštěv ve Staré
Říši jsme si prohlíželi fotografie – na jedné z nich byl
někdo, kdo vypadal jako Josef Škvorecký s kolářkem.
Jéje, to je Škvorecký, vykřikl jsem pobaveně. Škvorecký
to byl, ale spisovatelův strýc Karel. Autor *Mirácku* měl
všechny farářské drby patrně z první ruky.

S otcem Vítem jsem koncem sedmdesátých a na
počátku osmdesátých let několikrát navštívil Karlovy
Vary. Tehdy mu už dělal řidiče Honza Bárta, současný
ledečský děkan. Poznal jsem ho ještě jako chlapce na
mších ve Věži, kde ministroval. Byly to velice milé vý-
lety, cestou jsme si povídali o všem možném, pamatuji
si otcův bujarý smích, když došlo na nějakou „veselou
historku“. Ve Varech jsme pak šli každý po svém. Já na
návštěvu k bývalým kolegům. Otec Vít se nejspíš tajně
setkával se svými premonstrátskými spolubratry, ale za
normalizace bylo dobré, když o některých věcech vě-
dělo co nejméně lidí. Až později jsem se dozvěděl, že
profesor Karel Wendlik z karlovarského gymnázia, kte-
rý učil matematiku a který nás měl také na tělocvik,
byl jeho přítelem od dob, kdy jako kolegové spolu před
rokem 1948 působili na gymnáziu v Humpolci.

Když jsem v roce 1980 vážně onemocněl a ležel ně-
kolik měsíců v brodské nemocnici na neurologii, otec
Vít mne navštěvoval a o nedělích mi tajně přinášel
Tělo Páně. Když se mne pak později, již uzdraveného,
estébáci ptali, proč otec Vít za mnou chodil, odpověděl
jsem jim, že každý křesťan má obecně v popisu práce
navštěvovat nemocné a že se koneckonců známe. Tak-
hle to není, namítl estébák Bulant, pan Tajovský má
své vyvolené, a neříkejte, že mezi ně nepatříte! Když
jsem po všemožných peripetiích odešel v roce 1983
do Prahy, vídali jsme se s otcem Vítem méně často,
skoro vůbec. Setkali jsme se na pohřbu krásnohorské-
ho pana faráře Karla Pecháčka a tehdy mi řekl, že se
za mne nepřestává modlit. (Kdykoli si toto setkání vy-
bavím, vyhrknou mi slzy jako napravenému zločinci.)
V Praze jsme se potkali 17. listopadu 1989 na Karlově
mostě. Topil jsem tehdy v Nemocnici Pod Petřínem
a byl jsem se projít a něco nakoupit před noční služ-
bou. Vylíčil jsem otcí, co teď dělám, a on mi při lou-
čení požehnal.

A požehnal mi ještě jednou, to když jsme ho s Mi-
lošem Doležalem navštívili krátce před smrtí. Byl už
oslablý, lidský věchýtek, poznal nás podle hlasu. Ne-
vím, patřil-li jsem mezi „vyvolené“ otce Víta Tajovské-
ho, ale on pro mne ztělesňuje čím dál zřetelněji Církev
vítěznou, „triumfující“ výlučně a právě prostřednic-
tvím svědků, *martyrů*, mučedníků, jako byl právě on.
Když zemřel, modlili jsme se za něho, ale postupem
času u něho modlitbu nahrazuje potřeba prosit o pří-
mluvu. A nevidím důvod, proč bych jej nemohl prosit,
aby se ve svém proměněném životě Kristova svědka za
mne nepřestával u Boha přimlouvat. *Kyrie eleison*.

V Praze 12. června 2012

Josef Mlejnek, básník, kritik a překladatel.

Oblomov: čistá duše 19. století

JIŘÍ HANUŠ

V evropské literatuře 19. století se vyskytuje mnoho pozoruhodných charakterů či lidských typů, které se staly literárním, etickým a vlastně i antropologickým pokladem evropského civilizačního kánonu. V něm se vyskytují typy buřičů a rozervanců, bořitelů hranic a společenských tabu, ale na straně druhé postavy vynikající ve ctnostech, ba svatosti. K paradoxii a specifčnosti literárního zobrazení patří, že jednotlivci nejsou zobrazeni černobíle, zjednodušujícími tahy spisovatelova štětce. Právě naopak – jsou to lidé z masa a krve, ve všeobecnosti jistých typických rysů lidé své doby, spoluurčující a vytvářející svou přítomnost, lidé, v nichž se sváří tragika i komika lidského bytí. Jsou to stvořené bytosti, jejichž prostřednictvím poznáváme sami sebe. Představme si některé z nich – v tomto čísle šlechťáka Ilju Iljiče Oblomova...

„Kdo je mezi vámi moudrý a rozumný? Ať ukáže své skutky dobrým způsobem života, v tichosti, kterou dává moudrost... Moudrost shůry je především čistá, dále mírumilovná, ohleduplná, ochotná dát se přesvědčit, plná slitování a dobrého ovoce, bez předsudků a bez přetvářky.“ (List Jakubův 3; 14, 17)

Jakubův novozákonní list má z velké části téma vztahu mezi vírou a skutky, respektive vztahu mezi vírou a jednáním, které z ní má vyplývat. „Víra bez skutků je mrtvá,“ praví autor epištoly na jiném místě, a i tento citát nás může přivést k zamyšlení nad jedním z nejvýraznějších typů ruské literatury předminulého století. Je to typ člověka s čistou duší, ohleduplného i slitovného, ale současně člověka, který takřkajíc o svůj život nezabýval, naopak se mu poddal.

200 let uplynulo od narození nejstaršího spisovatele z proslulého „sedmihvězdi“ ruských spisovatelů druhé poloviny 19. století, které bývá také někdy přirovnáváno k bájným sedmi velrybám. 18. června 1812 (podle ruského kalendáře 6. 6.) se narodil Ivan Alexandrovič Gončarov, a to v rodině bohatého kupce v Simbirsku na břehu řeky Volhy. Vzdělání se mu dostalo od vzdělaného venkovského kněze, který měl za ženu Francouzku – v jejich penzionátu získal Gončarov lásku nejen k ruské, ale i zápa-

doevropské literatuře, kterou se postupně naučil číst v originálech. Mohli bychom ho tedy zařadit s jistými rozpaky k „zapadníkům“, i když bez ideologického známkování. Údajně ho jako mladíka nejvíce lákaly cestopisy – tato jeho záliba se projevila později v tom, že jeden obsáhlý cestopis (*Fregata Pallada*) napsal.

Svůj život však prožil nikoli na vesnici, ale ve městech, na moskevské univerzitě a v různých postech na ministerstvech v Petrohradě. Jeho život byl ale klidnější než život mnoha jeho současníků, do nichž se vtělil sociální a politický neklid města – nespřátelil se zcela ani s Bělinským, i když ho dobře znal, ani s kruhem Petraševců. Osud Dostojevského ho tedy našťestí minul. Po cestě do Japonska s admirálem Puťatinem v letech 1852–1854 – tam kolem mysu Dobré naděje a nazpět přes Sibiř – zpracoval své zážitky do zmíněného cestopisu, ale posléze se upnul ke svému druhému románu, *Oblomovovi*, který vyšel tiskem v „Otečestvennych Zapiskach“ v roce 1859. Není bez zajímavosti, že v tentýž rok vydává Charles Darwin, rovněž nadšený cestovatel, své životní dílo o původu druhů přirozeným výběrem. *Oblomov*, dílo druhé poloviny 50. let, kdy Gončarov pracoval na ministerstvu vnitra v cenzurním oddělení (což může být vnímáno jako jistý paradox), je však dílo povýtce literární, i když neza-

pře oko zkušeného pozorovatele i vnější tvářnosti přírodní i společenské scenerie.

Oblomov je román vskutku pozoruhodný, protože popsal, respektive vytvořil jistý lidský duchovní typ a k němu přináležející životní styl, který je již v samotném románu nazván „oblomovštinou“. Jaký je to typ a způsob života?

V prvé řadě spočívající v sobě samém. Dalo by se též říci způsob usedlý, nevybojný, spokojený, pokojný – v tomto smyslu odpovídá zmíněným požadavkům apoštola Jakuba. Hlavnímu hrdinovi je dobře v posteli, na kanapi, v jeho tlustém županu neboli chalátu, nejlépe při odpolední dřímotě. Hůře je mu, když musí vstát, obléknout se, popojít. K nejhorší situaci dochází, když musí něco vyřídit, například napsat dopis. Při svém způsobu života, který může vést, neboť Oblomovka, jeho sídlo s půdou a mužickou silou, mu přece jen něco vynáší, se málokdy dostane ven ze svého pokoje. Nic mu neschází, protože Zachar, bruchivý sluha, si již dávno zvykl na pánovy rozmazy a poslouží mu rád i v jeho nicnedělání. Je to život prázdný? Ano, ale ve zvláštním modu, který vytváří skutečnost, že Oblomov je tím spokojenější, čím je pasivnější a apatičtější. Oplývá spokojeností ze své nečinnosti, rád se dobře nají, napije, zavzpomíná na svou minulost, na dětství a mládí v Oblomovce... Skutky, které požaduje apoštol, se však nekonají.

Ano, právě zde je jeden z klíčů způsobu života Ilji Iljiče. Žije ze vzpomínek na venkovský život, na krásnou minulost plnou dětské zahálky, rodičovské starostlivosti, zvyků a pověr v koloběhu církevního roku, kde na polích spočívá pokoj a mír.

Začne-li pršet – jaký blahodárny letní déšť! Spustí se bujně, kapky hojně a vesele vyskakují jako bohaté a vřelé slzy nečekaně rozradostněného člověka; a sotva přestane, slunce zas už s jasným úsměvem lásky prohlíží a vysouší pole a chlumpy; a celá krajina zas odpovídá slunci šťastným úsměvem. Rolník déšť radostně vítá: „Deštíček zmáčí, sluníčko vysuší!“ říká a s požitkem nastavuje teplému lijáku obličej, ramena a záda. Bouřky tam nejsou zlé, ale blahodárné... (s. 96)

Idealizovaný obraz dětství stráveného v náručí přírody, matky a chůvy má na Oblomovovo rozpoložení

chlácholící a uspávající vliv. Jeho duchovní nastavení je zcela oddáno minulému štěstí – v něm je pravý život, kouzlo, požehnání. Přítomnost je šedivá, pokud se v ní nedá snít o minulosti. Nikita Michalkov ve svém filmu z roku 1979 skvěle vystihl tento rys Oblomovova něžného vztahu k minulosti vzpomínkou na letní, poklidné odpoledne, plné dřímoty, dobrého jídla i nakažlivého smíchu v rodné Oblomovce. Ke snům o minulém štěstí přistupují i neurčité sny o tom, čeho je možné dosáhnout v tomto životě – především o projektu úpravy mužických poměrů na vlastním panství. To jsou sny ovšem mlhavé, nekonkrétní, produkty apatického denního snění.

Zápletka románu je ale ve vytržení hrdiny z jeho zasnění a poklidného klímbání. Do jeho života vtrhne láska k ženě, Olze Iljinské, která je pravým opakem Ilji Iljiče. Ženě, která mnoho očekává od přítomnosti a budoucnosti, jež čeká činnou mužovu lásku. Je sice okouzlena Oblomovovou dobrotou a laskavou vlídností, jeho nesmělostí a oddaností, postupně však pozná svůj omyl – ani její láska není s to vyzvednout jejího milého z jakési životní otupělosti, z jeho „oblomovštiny“. Jeho pasivita se totiž týká i jeho schopnosti žít pro budoucnost s milovanou bytostí, která potřebuje podporu ve svých emancipujících snahách a touhách, nejen laskavou toleranci. Olga pozná, že Oblomov je „ztracen“, což potvrdí i jejich společný přítel, Němec Štolc, kterého si Olga nakonec vezme za muže a najde s ním to, co hledá. Oblomovova „ztracenost“ tedy netkví v absenci lásky, citu či věrnosti. Je to spíše absence „milující průbojnosti“, schopnosti skutků, které by lásku prohlubovaly a dosvědčovaly. Olga dojde k poznání:

Usínal bys den za dnem stále tvrději – není to tak? A co já? Vidíš, jaká jsem? Já nezestárnu, život mě nikdy neunaví. Ale spolu bychom začali žít den ze dne, čekali bychom na Vánoce, pak na masopust, jezdili bychom na návštěvy a tančit a o ničem bychom nepřemýšleli; chodili bychom spát a děkovali Bohu, že den rychle uběhl, ráno bychom se probouzeli s touhou, aby se dnešek podobal včerejšku... to je naše budoucnost – že ano? Což je to život? Já se utrápím, umřu... a proč, Iljo? Budeš ty šťastnější... (s. 350)

Ivan Alexandrovič Gončarov.

Olga není sobecká, což se nakonec prokáže v jejím druhém, šťastném vztahu k Andreji Štolcovi. Je jen neschopna svou láskou povzbudit Oblomova, proměnit ho a naplnit ho. Ani láska k ženě, ani přátelství, ani životní úpadek v podobě krádeže majetku nemůže Oblomova vzpamatovat, prolomit jeho zakletí.

„Zakletí“: to je ostatně velmi výstižný pojem pro stav bytí, či spíše přežívání Ivana Iljiče. V tomto smyslu je skoro pohádkou bytostí. Je osudově zaklet svou neschopností vytrhnout se ze způsobu života, který by ho přivedl na cestu nečekaných změn, dobrodružství lásky, pravých životních dramát, rozhodování ve svobodě. Kletbu způsobila do jisté míry rodinná výchova, nemotivující dětství, ale čtenář cítí, že je přítomno něco víc – nějaká antropologická danost, typová vada, bytostná neschopnost. Oblomov dostal od života ne jednu šanci, ale nevyužil je. Naději tak má už jen jeho syn, kterého stárnoucí a tloustnoucí Oblomov zplodí se svou bytnou, svou „ženou“, která mu ráda umožňuje žít jeho starým způsobem života. Manželé Štolcovi chlapce dostanou na starost po Oblomovově smrti, čímž Gončarov naznačuje, že aktivistický, živoucí styl vytrhne ze zakletí alespoň Oblomovovo potomstvo.

Olga tedy nakonec pochopí, že nemůže podlehnout při výběru životního partnera soucitu, jakkoli by

ji k tomu vedlo její ženské srdce. Zakletí by vedlo k duchovní likvidaci všech, kteří by přisvědčili trpnému způsobužití. To ovšem neznamená, že by zřeknutí se soucitu znamenalo ztrátu odpovědnosti. Právě naopak. Olga i její muž jsou odpovědní za svého hynoucího přítele, i proto podávají nakonec pomocnou ruku jeho synovi. V Gončarovově případě se tedy nestala ještě větší katastrofa tím, že by Oblomov stáhl do své jámy ještě nějakou další bytost. Zůstává sám, bez rozvinutí svých talentů. Poddal se své „oblomovštině“.

Spisovatel Gončarov zůstává i v této oblasti mírný: jiné postavy románu i čtenář se od nešťastného Oblomova neodtahují, naopak, jeho čistá duše obohacuje ty, kteří to se životem myslí poctivě. Bídáci se v Gončarovově světě sice také vyskytují, ale jsou to spíše pouzí vypočítavci a drobní podvodníci – žádní běsové.

Je však legitimní otázka po vztahu oblomovštiny a jejího reprezentanta k ruskému životu padesátých let. Toto období je totiž ve znamení kruté krymské války, v níž se Rusko dostane do konfliktu se svými původními spojenci, kteří stojí při oslabené Osmanské říši – Velkou Británií i Francií. Ohlas této války se v románu nikterak neobjeví, i když jej Gončarov prožíval (na své dlouhé cestě na fregatě Palladě musela její posádka řešit mnohá úskalí spjatá s vojenskými operacemi na moři), v románu je popsáno Rusko „vnitřní“, jeho zahleděnost sama do sebe, neschopnost mnoha statkářů proměnit zaostalé vesnické poměry – a současně probuzení nových generací, reprezentovaných Olgou a Andrejem Štolcovými. Opět: Štolcovi nejsou žádní revolucionáři, ani Olžiny znepokojivé otázky nemají povahu politickou či sociální. Jistý prototyp mladého, i když bezcharakterního revolucionáře, anarchisty Voločova, se objeví až ve třetím velkém Gončarovově románu s názvem *Strž* z roku 1869. I zde se nejedná o lumpa, který by neměl určité sympatické rysy.

Zdálo by se tedy, že spisovatele tolik netrápí sociální záležitosti tehdejšího Ruska, i když by nás jistě mohlo zajímat, jak jinak by se dalo literárně zpracovat období předcházející zrušení nevolnictví v roce 1861, jaké existovaly návrhy konzervativní i liberální strany, jaké byly podrobnosti rolnického výkupu. Přesněji řečeno – společenské poměry u Gončarova vytvářejí spíše velmi jemné, takřka neviditelné předivo, do něhož

jsou vetkány velmi výrazné osobnosti s jejich vztahy. Je to zřejmě například z dopisu z Oblomovky, s nímž si Oblomov neví rady – protože ho vybízí k činnosti – a který mu přinese mnohá vnitřní strádání:

Nejlépe by bylo, kdybyste přijel sám, a ještě lépe, kdybyste se tu trvale usadil. Statek je pěkný, ale velmi zanedbaný. Především se musí přesněji rozvrhnout robota a nevolnický obrok; bez hospodáře se to nedá provést, protože mužici jsou zhyčkaní, nového starostu neposlouchají a dřívější je taškář... Částka výnosu se nedá odhadnout. Za nynějšího nepořádku dostanete sotva více než tři tisíce, a i to, jen budete-li zde. Počítám s příjmem za obilí, ale u mužiků, kteří platí obrok, jsou vyhlídky špatné; musí se na ně dohlédnout a prozkoumat nedoplatky – to všechno by trvalo nějaké tři měsíce. Obilí bylo pěkné a dobře platí, takže v březnu nebo v dubnu dostanete peníze, dohlédnete-li sám na prodej. Ale teď tu není na hotovosti ani groš. (s. 337–338)

Nelze ale říci, že bychom z Gončarovových románů mohli čerpat byt jen částečné poznání o poměrech ruského mužictva, o venkově či městě. Vše je jen naznačeno, zmíněno až příliš jemně, aby to posloužilo zvědavosti historikově. Literárního účinku je však často dosaženo – podle známého hesla, že méně může být někdy více. Vše je podřízeno hlavnímu cíli – ponoru do hlubin lidských pohnutek a motivů, do kombinatoriky lidských vztahů, do zkoumání lidských osudů s jejich determinací i svobodou. Prioritou je interpersonálnost, lidé, kteří jsou vůči nám „ti druzí“, kteří se s námi setkávají, oslovují nás a vyzývají nás k důvěře, laskavosti a lásce. Smysl má především „tento život“, rozvinutí lidských potencialit v tomto světě, nikoliv v budoucím. Gončarov tudíž není primárně analytikem ani sociálním, ani náboženským. Povinnost poznat se, rozvinout se a milovat má každá bytost jaksi samozřejmě, nemusí konstruovat zásvětné motivy či argumentovat potřebou nového formulování víry či nějaké ideologické koncepce. Pouze lidská, interpersonální láska má do určité míry schopnost proměňovat člověka – a i ta se rozbíjí o oblomovský krunýř.

Tento krunýř může být zjevně tak pevný, že je jeho nositel vylíčen jako člověk sám se sebou vlastně spoko-

jený. Jeho mysl není rozdvojena, nebo lépe: vlastně ho netrápí svědomí. Pokud ho trápit začne – samozřejmě v souvislosti s jeho milostným vztahem – jeho reakce je celkem jednoznačná. Oblomov se nechce trápit, otevřený život přináší utrpení jeho přecitlivělé duši. Jeho ideál, naplnění života spočívá ve vyrovnaném klidu domova, nikoli v dramatech aktivního manželského soužití či veřejné činnosti statkáře. Absence svědomí v aktivní oblasti lidské svobody (člověk naprosto zbavený svědomí není zřejmě myslitelný a Oblomov je má zvláště vyvinuté v oblasti pochybností vzhledem ke svému vztahu k Olze) je možná jedním z klíčů k „oblomovštině“. Proto můžeme předpokládat, že problém našeho hrdiny nespočívá pouze ve špatné výchově, ale že je něco chybného v hlubších vrstvách jeho přirozenosti. Síla Gončarovova vylíčení je mimo jiné právě v tomto: oblomovština není jen špatná výchova, je to jakási bytostně vkořenění se do stávající situace, bez síly a motivace k potřebné změně. I zde je zřejmě autorovo poselství aplikovatelné nikoli pouze na osud jednotlivce, ale na jistý obecnější lidský typ, který zřejmě představoval podle Gončarova pro Rusko velkou hrozbu. Velikost a síla výtvaru tohoto „lidského typu“ je ale v tom, že Oblomov je současně jedinečnou, nezaměnitelnou, zcela plnokrevnou literární postavou. Hovořit o „typu“, jakkoli je to nutné, může být tedy občas zavádějící.

Každé svrchované umělecké dílo si žije od svého vydání vlastním životem, což mimo jiné znamená, že je otevřeno interpretacím. Romány 19. století, včetně Gončarovových, oslovily již mnoho generací čtenářů novými vydáními, překlady, dramatizacemi. V době dvoustého výročí Český rozhlas Vltava připravil reprízu rozhlasové hry *Oblomov* – z překladu Prokopa Voskovce ji v roce 1979 natočil režisér Josef Melč s vynikajícími českými herci: Jiřím Adamírou, Rudolfem Hrušínským jako Oblomovem, Josefem Kemrem, Bořivojem Navrátillem a dalšími. V této dvanáctidílné inscenaci, která transponuje do dramatické podoby takřka celý román, se jedná o novou interpretační možnost, která byla využita do krajnosti. Na sklonku 70. let se v Československu naskytla možnost aktualizace, která se týkala jak udržení úrovně uměleckého projevu prostřednictvím staré ruské klasiky (z hlediska panující ideologie tehdy málo napadnutelného žánru),

tak vlastního výkladu oblomovské pasivity jako kritiky života, který se propadá do normalizačního příšeří. Herecké mistrovství Rudolfa Hrušínského navíc umocnilo rozpornost hlavní postavy – jeho toleranci a vlídnost, někdy dokonce hravost na jedné straně a neschopnost změny života na straně druhé. I tato hra může posloužit jako dobrý příklad toho, jak je česká kultura citlivá na téma ruských kulturních dějin.

Konečně, Gončarov i jeho nejvýznamnější román má s českým prostředím mnohem více společného, než by se na první pohled zdálo. Velkou část *Oblomova* napsal spisovatel v Mariánských Lázních v létě 1857 – do lázní přijel rozmrzelý a unavený, během června se však dostal do kondice a napsal podle všeho velkou část románu. České městečko a jeho atmosféra tedy výrazně přispěly k tomu, že dnes můžeme číst příběh o muži, který ačkoliv měl čistou duši, promarnil své životní šance. Lze jen doufat, že dnes hostí česká lázeňská střediska podobně talentované hosty...

Literatura, film, audio:

Český rozhlas 3 – Vltava: Vysílání k 200. výročí narození I. A. Gončarova: *Oblomov*; Strž (červen 2012).

Ivan Alexandrovič Gončarov: *Oblomov*. Přeložil Prokop Voskovec. Melantrich, Praha 1972.

Ivan Alexandrovič Gončarov: *Fregata Pallada*. Překlad Stanislava Minaříka zrevidovali Zdeněk Hlaváček a Martin Šíma. Vyšehrad, Praha 1951.

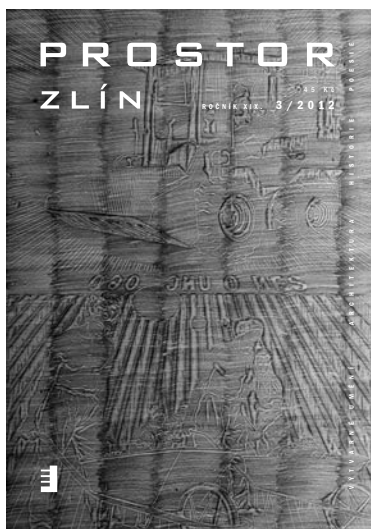
Jiří Mrázek: *Bláznovství víry podle Jakuba. Výklad Jakubovy epistolý*. Mlýn, Jihlava 2006.

Něskolko dnej iz žizni I. I. Oblomova. Sovětský svaz 1979, režie Nikita Michalkov, hlavní role Oleg Tabakov.

Nikolaj Alexandrovič Dobroljubov: *Oblomovština. Kritický rozbor románu Oblomov od J. A. Gončarova*. Přeložil Vilém Mrštík. Praha-Vinohrady 1896.

Tomáš Špidlík: *Ruská idea. Jiný pohled na člověka*. Refugium Velehrad-Roma, Velehrad 1996.

Jiří Hanuš, historik, pracuje na Historickém ústavu Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, věnuje se evropským dějinám 19. a 20. století.

Prostor Zlín, časopis vydávaný od roku 1992
Krajskou galerií výtvarného umění ve Zlíně, je zaměřen především na moderní a současné umění, architekturu a urbanismus. Obsahuje také další rubriky věnované poezii a designu. Vychází 4x ročně v rozsahu 64 stran.
www.galeriezlín.cz

3 / 2012

VÝTVARNÉ UMĚNÍ

Jan Zálešák VI. Zlínský salon mladých 2012

Jiří Ptáček AB, CD a EF

Ludvík Ševeček Umělecké sbírky zlínské galerie

Ilona Víchová Jiří Hilmar Jedna + jedna = jedna

Marie Mžuková Ke sbírkám zámku Lešná u Valašského Meziříčí

Martin Fišr Civilizované iluze

Petra Kosková Hamml Sbohem, Dášo - Vzpomínka na fotografa Dagmar Hochovou

Ladislava Hornáková Vzpomínka na Oskara Průdiše

Ladislava Hornáková Zlín #32 - Kontexty v objektech Petra Stanického

Alice Stuchlíková Neúspěchy jsou výzvy k řešení - Rozhovor s akad. mal. Zdeňkem Lhotským

Alexandra Brabcová Muzejní pedagogika nebo Výchova ke vztahu ke kulturně historickému dědictví?

David Valúšek Galerie ve zlínském evangelickém kostele

PŘEDSTAVUJEME

Ladislav Daněk Ludmila Padrtová - Návrat po padesáti letech

JEDNO DÍLO

Marie Mžuková Conrad Sorgel von Sorgenthal v pojetí Hickelové

ARCHITEKTURA

Jerzy Ilkosz / Přeložila Soňa Filipová Bratislavský modernismus 1900-1932

Z ARCHIVU

Ivan Neuman Most 1981

POESIE

Vitktor Šlajchrt

Partrik Ouředník připravuje Pavel Petr

DESIGN

Marta Sylvestrová

DAR (Husák trávu nekouřil) - Doprovodná výstava 25. mezinárodního bienále grafického designu Brno 2012

**PROSTOR
ZLÍN**

Adresa redakce: Krajská galerie výtvarného umění ve Zlíně, Dům umění, 762 27 Zlín
telefon +420 577 210 662

KRAJSKÁ
GALERIE
VÝTVARNÉHO
UMĚNÍ
VE ZLÍNĚ

Proč zakoušíme zvláštní potěšení při četbě Marcela Prousta?

ALAIN BESANÇON

ALAIN BESANÇON (1932) je současný francouzský filosof a historik idejí žijící v Paříži. Je členem Akademie morálních a společenských věd, 25. dubna letošního roku oslavil osmdesáté narozeniny. Stále je aktivní a plodný, eseje a články publikuje ve čtvrtletní revue *Commentaire*. Z jeho obsáhlého díla uvedme alespoň *Myšlenkové kořeny leninismu* (1977), *Falzifikace dobra, Solovjov a Orwell* (1985), *Zakázaný obraz, duchovní dějiny ikonoklasmu* (1994), *Trojí pokušení v církvi* (1996), *Neštěstí století: komunismus, nacismus a jedinečnost Šoa* (1998, česky pod názvem *Nemoc století*, 1999). V roce 2008 vydal román *Emil a lháři*, v roce 2010 mu vyšla kniha *Pět osob hledá lásku. Láska a náboženství*. V posledních letech se věnuje velkým postavám světové literatury a průzkumu duchovního zázemí jejich díla. V prvním letošním čísle jsme publikovali jeho studii *Flaubertovo náboženství*.

Je třeba znát Proustův filosofický základ a později už na něj nemyslet. V *Čase znovu nalezeném* nacházíme parafráze a citáty ze Schopenhauerova díla *Svět jako vůle a představa*. Proust není osamocený případ. Schopenhauerův stín leží nad více než půlstoletím, počínaje Flaubertem (ten jej četl až na konci svého života, ale dospěl k podobným úvahám sám), přes Maupassanta a Céline až po Simenona. Základní poselství zní následovně: obyčejný člověk je odsouzen, jeho život směřuje k bezvýznamnosti, k prostřednosti, k reprodukci druhu. Kdo se vymyká fatalitě? Umělec, geniální člověk. *Hledání ztraceného času*, jak se o něm často říká, představuje proces zrození vypravěčova génia. Poté, co ztratil mnoho času, a poté, co nechal celý svůj svět zapadnout do nicoty, se mu v samotném závěru románu dostává zjevení, začíná se pouštět do díla. Proběhla proměna, kukla se otevírá. Konečně začíná psát příběh svého duchovního dobrodružství, svůj román. To se také stalo. Může už zemřít. Dílo je tady. Proust umírá svobodný, zachráněný.

Při četbě Prousta zakoušíme zvláštní potěšení, jež v žádném případě nevyvolávají jeho filosofické rozklady. Proustova filosofie je jeho buzolou, intelektuální

výzbrojí, která mu umožňuje pustit se na širé moře francouzské literatury a neztratit se v něm, navázat na moralisty, na komické autory, na několik romanopisců. Jeho román by se mohl stejně tak dobře jmenovat *Ztracené iluze*. Vypravěče zradila jeho obraznost; představoval si věci, které nebyly. Po deziluzích se znovu ocitá v realitě. Po celou tu dobu se potýkal s nicotou, v níž jsou ponořeny nejen všechny postavy, s nimiž se setkává, ale i on sám, jakmile se nechává unášet svými vášněmi. Deziluze vyvolává smích. Proust by mohl, kdyby chtěl, sestoupit v psychologii svých postav velice hluboko. Jeho oblíbeným postupem je nechat je promlouvat jejich vnějším chováním, jejich gesty a postoji, jejich tiky, jejich intonacemi. Nerad vstupuje do intimity jejich srdcí, na rozdíl od Sainte-Beuva ho nepřitahuje šepot hromadící se ve zповědnici srdce. Uvádí své postavy na scénu jako v divadle. Komika *Měšťáka šlechticem*, komika *Tartuffa* a komika *Zdravého nemocného* je rovněž komikou Cottarda, de Norpoise, de Brichota. Pastiš patří k Proustově po-vaze. Neprozkoumává hlubiny duší, ale navozuje je, evokuje je tím, že napodobuje chování a způsoby mluvy loutek, legračních maňásků, a jejich vystupování

napodobuje dokonce i mimikou. Právě tímto způsobem zvládl Saint-Simona, aniž by bral vážně jeho pře. A právě takto také vymodeloval vzorové charaktery, stejně nepomíjivé a nesmrtelné jako Rastignac, Homais, Dambreuse, které před ním vytvořili Molière a velcí romanopisci.

Čtenáře vyzývá k tomu, aby učinili totéž. Pokud čtenáři ještě nemají zkušenost se světem, poučuje je stejně skvěle o tom, jak to chodí ve světě, o tom, jaký je běh světa. Nemá cenu příliš rozebírat Proustovu filosofii. Čteme jej s mimořádným potěšením proto, že poznáváme své vlastní zkušenosti, a také proto, že nás vzdělává, informuje. Angličané, Japonci nebo Američané nemusejí znát francouzská společenská pravidla a zakódované stereotypy, ale při večírcích u de Guermantesů nebo de Villeparisisů spontánně poznávají věci, které dobře znají, neboť je již viděli nebo zažili na vlastní kůži u sebe v práci, na svých univerzitách, ve svých vilových předměstích. Jde o stejné věci.

V tomto románu jsou ve hře dvě vášně. Jsou to základní vášně lidstva.

Láska

První z nich je láska. U Prousta je láska všudypřítomná. A je zpravidla nešťastná. Neslučuje se s vypravěčovým záměrem, jímž je svoboda, spása, umění. Jde o negativní jistotu, kterou zde Proust teoreticky rozvádí. Láska nepřichází proto, aby se dále rozvíjela. Zablokovává se v krajně bolestivém stádiu žárlivosti. Žárlivost má svůj původ v zintenzivnění lásky a (sama) toto zintenzivnění vyvolává. Cílem lásky je jednota, ale u žárlivosti vůli k jednotě zcela pohlcuje přání milovanou bytostí zajmout a mít ji jen pro sebe, a jakoukoli jednotu tak zcela znemožňuje. Odette uniká Swanovi, Albertina uniká vypravěči, Morel de Charlusovi. Rozumíme jejich přání uniknout, zmizet, jakmile si uvědomíme, že správně vytušili, že je někdo chce ani ne tak proto, aby je miloval, ale proto, aby je vlastnil a měl je jen pro sebe. A aby je nakonec držel ve vězení, „pod vývěvou“. Jejich instinktivní reakcí je tehdy obrana vlastní svobody, vlastního ohroženého bytí. Nelze tvrdit, že jde z jejich strany o zvrácenost, i kdyby se nakonec nechali unést šíleným přáním zničit svého nápadníka. Byla by

to spíš instinktivní, základní vitální reakce proti zamilovanému predátorovi. Brání svou vlastní kůži.

Vévoda de Guermantes, z něhož se stala troska, odpovídající tomu, že mířil příliš vysoko, vzplanul nakonec láskou k Odettě. Okamžitě ji zavřel do klece. „Stařec, napodobující při této poslední lásce způsoby, jakými se vyznačovaly jeho lásky někdejší, držel svou milenkou do té míry uvězněnou, že tak jako kdysi moje láska k Albertině opakovala s velkými variacemi Swanovu lásku k Odettě, tak zase láska pana de Guermantes připomínala moji lásku k Albertině.“ (*Hledání ztraceného času* VI, s. 626–627.) Co dělá Odetta, nyní již stařena, jež svoji sešlost zakrývá pomocí šminek a různých triků a jež se chystá získat pohádkové dědictví po starém vévodovi, který je kvůli ní ochoten okrást legitimní dědice? Vše jí napovídá, že má zůstat klidná a naslouchat starému muži zabořenému ve svém křesle, který jí líčí své vzpomínky, a čekat na to, že brzy umře. Vysmívá se mu, čmouchá za jeho zády, hledá nové cititele. To představuje riziko. Nemůže jednat jinak. Tato poslední milostná epizoda, zabírající pouze několik řádek, rekapituluje nespočetná rozvinutí jiných lásek *Hledání*. Průběh má neúprosně dvě dějství: *Uvězněná* a posléze *Uprchlá*.

Zvědavec je šířán žárlivostí, a nechápe, co se mu stalo. „A vše, zač by se byl dosud styděl, špehování u okna, kdož ví? Zítra snad obratné vyzvídání od nezájemavých lidí, podplácení sluhů, poslouchání za dveřmi, vše považoval, stejně jako luštění textů, srovnávání různých svědectví a výklad uměleckých památek, za pouhé metody vědecké práce, které mají skutečnou i rozumovou hodnotu a způsobilost k vyhledávání pravdy.“ (*Hledání ztraceného času* I, s. 255.) Swann se pokouší přenést svoji vášeň do svého mozku, změnit tajemné a prosté utrpení srdce v intelektuální problém a jen doufat, že si tím uleví. Vědět o ní, vědět, kde je, vědět, co dělá, a když to dělá, tak s kým: nekonečné sledování lásku nakonec vytěšňuje. Zpravidla nic nezjistí, stejně jako láska nikam nedospěje. Člověk žádosti vážne v nevědomosti, zůstává sám, *ztratil svůj čas*.

V tomto románě nikdo nikoho nevráždí a nikdo nepáchá sebevraždu. Nikdo neumírá na lásku, neboť láska zde není nemoc, na kterou by se umíralo, je přechodná podobně jako zarděnky nebo neštovice. To jen

dokazuje, že láska navzdory zpuštění, jež způsobuje, a vzdor mukám, jež zasazuje, není skutečně vážná. Je iluzí. Swann vyzdravený ze svého patologického stavu se táže, jak mohl být takový „trouba“ a milovat Odettu natolik, že si přál zemřít. Jeho láska ho nicméně natolik ovládla, že ho už nebylo, řečeno jazykem chirurgů, možné „operovat“. „Nemohl bez hlubokého znechucení pomyslet na to, že nazítří bude muset znova začít pátrat, co Odette dělala.“ (*Hledání ztraceného času* I, s. 292.) A jestli se mu stávalo, že toužil po smrti, „bylo to proto, aby unikl ani ne tak intenzitě svých útrap, jako spíš jednotvárnosti svého úsilí“. Jeho útrapy odešly zcela samy. Ale jakmile odešly, tak už Odettu, s níž se oženil, „nemiluje“. Možná tehdy vystoupil z milostného autismu. Zplodil s ní dceru, Gilbertu. S tím vším nemá co do činění zdvořilost, ta může pouze mírnit příliš kruté následky lásky. Zdvořilost nic nezmiří, může pouze zbrzdit brutalitu.

Snobismus

Druhou vášní je ambice. Jde však spíš o soubor vášní (hněv, odvaha, naděje, beznaděje, žádostivost), které staří myslitelé zařazovali pod pojem hněv, protože jsou spojeny s uskutečněním nepřijemného úkonu. A s překonáváním překážky a obtíže. V *Hledání ztraceného času* se nebojuje o vlastní život nebo za vítězství vlastních myšlenek, ani za prosazení se v politickém boji. Zde se bojuje na život a na smrt o místo, o zařazení. Postavy jsou ovládány vášnivou touhou vstoupit do určitého prostředí a dosáhnout v něm uznání. Jméno této vášně je snobismus.

Sledovaným prostředím je šlechta, přesněji určitá společnost uvnitř této šlechty, protože se sama přímo nabízí jako klamavá past, která přitahuje snoby. Má svůj historický lesk a šarm velkých jmen, obrazů ve vitrážích, které lze považovat za jejich představitele, laternu magiku, která je proměňuje, a také bohatství, které se v tomto románu bere jako samozřejmost: paláce, zámky, služebnictvo, vybrané způsoby.

Každému je ovšem známo, že šlechta přetrvává jako osamocený živel uvnitř společnosti, která se už před drahnou dobou stala demokratickou. A šlechta v ní nehraje žádnou závažnou roli. Už za *ancien régime*

byla v podřízeném postavení a ve většině jejích funkcí ji nahradili královští úředníci. Svoji čest kompromitovala dvořanským postavením spojeným s funkcemi a důchody. Křečovitě lpěla na čistě formálních výsadách a přednostních právech a za to byla nenáviděna. Když se po vypuzení a exilu vracela zruinovaná do Francie, dařilo se jí jen s obtížemi získávat zpět své ztracené postavení ve státě. Republikánský stát ji nepotřeboval, měl své vlastní kádry. Kněžstvo přešlo hladce na stranu lidu. Šlechta, již ukazuje Proust, se drží v ústraní, pohrdá personálem republikánského zřízení, nikdy nezve na své večírky kohokoli z ministrů; není schopna dokončit restauraci, nebo dokonce stanout v opozici. Její synové se vzhledem k tradicím znovu věnují kariéře v armádě, občas také vstupují do diplomatických služeb, neboť republika si potrpí na kultivované velvyslance, kteří se umějí pohybovat v salonech a kteří se vykazují skvělými rodovými jmény. Při důležitých vyjednáváních však upřednostňuje elitní subjekty, které prošly konkursem. Vedle takového Cambona nemá Norpois šanci. Šlechta má na prodej pouze svoji světskou prestiž, to znamená svoji schopnost vzbuzovat snobismus.

Ale i kdyby byla šlechta sociálně mnohem více nebo mnohem méně důležitá, než jak ji líčí Proust, je pro její prezentaci nezbytné to, aby byla nereálná, mytická, vysněná; má jít o postavu spíše z představitelství než ze společnosti, neboť ve skutečnosti se právě v ní zaostřuje a vyhrocuje ono onemocnění ducha, které zajímá romanopisce. Podobně jako se láska utápí v žárlivosti, pohlcuje celek společenských vášní něco iluzornějšího, neuchopitelnějšího a ze všeho nejméně uspokojitelného, a tím něčím je snobismus. Není důležité to, že šlechta je v románu pojímána jako symbol, není ani důležité to, jaké prostředí dokáže být objektem snobismu. Od středoškolské koleje se dítě snaží příslušet ke společenství kamarádů, jež se mu uzavírá. Je snobem stejnou měrou jako umělec nebo profesor postižený toutéž nemocí. Proust činí ze snobismu matku všech zlých vášní. Je-li tato matka přemožena, odchází s ní celá suita zlořečených vášní a subjekt znovu nabývá svou svobodu.

Proč má snobismus takovou váhu? Z toho důvodu, že je démonický. Jde o jedinou vášeň ve společenské

oblasti, která nepřináší žádné potěšení. Žárlivost, jeho pendant ve sféře lásky, je rovněž neposkytuje. Chlíp-ník, gurmán, domýšlivce zakoušejí ve chvíli, kdy se naplňuje jejich neřest, potěšení. Snob žádné potěšení nezakouší. Nezakouší nic, jen bolesti. Démoni, jak je dobře známo, zažívají tváří v tvář lidem jedinou vášeň: žárlivost. Jejich utrpení není lidské, ale je ve vlastním slova smyslu ďábelské. Přicházejí vnukat žárlivost lidem, kteří se jim tak připodobňují. Proust tuto žárlivost odděluje a poskytuje nám její anatomii.

Žárlivec ví, že musí svoji žárlivost skrývat, neboť kdyby ji odhalil, ztratil by všechny šance. Ale snob musí vše zakrývat v ještě větší míře, neboť by nejen špatně dopadl, ale nemohl by to nepřiznat bez hanby. Snob zpravidla začíná tím, že opovrhne snobismem a odhaluje ho u ostatních, protože ho nenávidí i sám u sebe. Legrandin hřímá proti aristokracii, proti mon-dénnímu životu. Snobismus, říká, je „zajisté hřích, který měl na mysli svatý Pavel, když mluvil o hříchu, pro nějž není odpuštění“. (*Hledání I*, s. 74.)

„Ne, neznám je [Guermantovy], nikdy jsem to nechtěl, vždycky mi záleželo na tom, uchovat si plnou nezávislost; jsem v jádře jakobínská povaha, vy to víte... [...] Vlastně mám na světě rád jen několik kostelů, dvě nebo tři knihy a ne o moc víc obrazů a měsíční světlo...“ (*Hledání I*, s. 127.) Legrandin zahrne vypravěče výčitkami za to, že se pěkně oblékl do společnosti. Jaká to zrada pravých hodnot! A ejhle, po měsících neprůhledných manipulací vstupuje do salonu paní Villeparisis s těmito slovy: „Velice vám děkuji, že jste mě přijala, milostivá paní,“ řekl s důrazem na slovo ‚velice‘. „Prokazujete starému samotáři potěšení veskrze vzácné a vybrané...“ (*Hledání ztraceného času II*, s. 204.) O něco dále se nechává oslovovat jako pan Legrandin de Méséglise. Paní Verdurinová je po celý svůj život zastánkyní antisnobismu. Svému kroužku ukládá v této záležitosti železnou disciplínu. Ale jednoho dne se z ní stane kněžna de Guermantesová. Její pravda nakonec vyšla na povrch. Učinila svůj *outing*, odhalení.

Někdo by si mohl myslet, že snob nalezne na konci svého společenského vzestupu posléze klid. Nikoli, a to proto, že nejde o vrchol. Zvnějšku se šlechta jeví jako učiněný ráj, zevnitř ji však pustoší stejná vášeň, jaká způsobuje Cambremerům, Saint-Euvertům ne-

štěstí. Dalo by se říci, že Orianne je královnou a Basin králem? Pro jiné možná ano, ale tato nadřazenost nevyjadřuje žádné pevně uchopené žezlo. Jde jen o virtuální obraz, vytvářený okamžik za okamžikem národem snobů, který se rozplývá, jakmile magnetické pole slábne a jakmile virtuální obraz mizí. Proč by kapitán, kníže z Borodina, který přísluší k jinému klanu, ke šlechtě císařství, nemohl být bez kontaktu s ostatními zmagnetizován nějakou zcela jinou imaginární hierarchií? Celé prostředí je schopno ve svém lůně vytvořit snobskou vášeň. Tato vášeň řádí i mezi služebnictvem, je jí nakažena i Františka.

Dva příklady

V podstatě jde o to, prolomit vstup. Společenské stavy vlastně neodděluje žádná zákonná bariéra. Šlechtické prostředí žádným společenským stavem není. Nemá co nabídnout, pouze vstup mezi sebe, který může někomu odepřít. V divokém skupenství přirozené lásky nebyla žádná zdvořilost. Avšak ve společenské civilizační hře hraje zdvořilost zásadní roli. A to roli obrannou. Zdvořilost povrchu totiž zakrývá nezdvořilost hloubky – vyvolává přívětivý dojem, ale ve skutečnosti zatahuje závoru. Připomíná to souboj. Duelanti dělají na louce svým způsobem totéž, co činí snob se svým terčem ve vybrané společnosti. V tomto případě nejsou žádní mrtví, na to dohlížejí svědkové, ale prohry jsou kruté a titíž svědkové je registrují. Zdvořilost je prostředek používaný jako výraz odmítnutí, a kandidát, žadatel, který je rovněž zdvořilý, se pak stáhne, nebo zaútočí odjinud.

Kníže de Faffenheim-Munsterburg-Weiningen, kníže Svaté říše, podkoní Franska, člověk s titulem a nesmírně bohatý, měl ve svém životě pouze jednu jedinou ambici: být zvolen za dopisujícího člena Akademie morálních a politických věd. Nepoměr mezi olbřímí realitou titulů a nepatrnými rozměry jeho ambice je více než komický. Její vykrytalizování může způsobit cokoliv. Saint-Simon zaznamenal, že vévoda z Lauzunu se ve svých osmdesáti letech nikdy nesrovnal s tím, že nezískal hodnost gardového kapitána. Chtěl pouze jednu jedinou věc, ale právě tohle mu král odepřel.

Norpois mu vstup do Akademie blokuje. Proč? To se neví, ale odmítání mu není nikterak proti mysli.

To je *raison d'être* snoba, jakmile se z něj stane terč. „Pan de Norpois ho ovšem přijímal s největší zdvořilostí, nechtěl dokonce ani, aby se „obtěžoval tím, že by chodil až k jeho dveřím“, a přícházela za knížetem sám do jeho domu, a když teutonský rytíř prohodil: „Byl bych velice rád vaším kolegou,“ odpovídal tónem plným přesvědčivosti: „No to bych byl náramně šťasten!““ (*Hledání* III, s. 263.) Kníže, jenž narušil pravidla této zdvořilosti, pochopil, že zvolil nesprávnou cestu. Zařídil pro pana de Norpois udělení řádu svatého Ondřeje, ale když začal řeč o Akademii, Norpois mu odpovídá: „V zájmu mých kolegů by mě to velice, velice těšilo. Jsem přesvědčen, že se cítí opravdu poctěni, že jste na ně pomyslel. Je to kandidatura veskrze zajímavá, která trochu vybočuje z našich zvyklostí. Víte, že Akademie velice lpí na starých šablonách, všechno, co působí trochu nově, ji poleká.“ (*Ibid.*, s. 264.) Po velice dlouhých výkladech, které patří k tomu nejkomičtějšímu, nejvíce molièrovskému v celém *Hledání*, Norpois vypálí: „Chápete, kníže, že bych nechtěl dopustit, aby se osobnost tak vynikající, jako je vaše, pustila do něčeho, co by bylo předem ztraceno. Dokud názory mých kolegů zůstanou tak zaostalé, pak podle mého soudu moudrost velí se téhle věci zdržet.“ (*Ibid.*, s. 264.) Kníže z toho onemocní. Řád svatého Ondřeje byl rovněž chybný tah. Napsal do *Revue des deux mondes* studii, v níž se hned několikrát vyjádřil o panu de Norpois těmi nejlichotivějšími slovy. Ten ho navštívil a poděkoval mu. Dodal, že neví, jak vyjádřit svoji vděčnost. Knížeti došlo, že nenašel ten správný klíč. „Oni mě nechají zhebnout!“ Ale přichází na nápad pozvat de Norpoisovu milenkou, paní de Villeparisis, vysoce postavenou, nikoli však postavenou nejvýš, na večeri s anglickou královnou a s velkovévodkyní Jeanovou. Norpois se tváří zdrženlivě, slibuje, že návrh bude tlumočit paní de Villeparisis, ale že nemůže zaručit, že ona pozvání přijme, a dodává: „Hlavně neupouštějte od Akademie, od zítřka za čtrnáct dní obědvám zrovna u pana Leroy-Beaulieua, bez něhož se žádné zvolení neobejde...“ atd. atd. (*Ibid.*, s. 268.) Kníže pocítil, že tentokrát nebude zámek klášter odpor a že klíč zapadne.

Zde jde o složitější případ, neboť u jedné postavy je snobismus (opět obranný) spojen s opravdovou

zdvořilostí. Kněžna Parmská, jejíž rodová genealogie sahá až ke starým Římanům a jež je spřízněna se všemi královskými rody v Evropě a jež je také bohatší než kterákoli z panujících kněžen, si osvojila výchovu, která jí vštěpovala „pyšně pokorné příkazy jakéhosi evangelijního snobismu“. Zdálo se, jako by každý rys jejího obličejce, křivka jejích ramen i pohyby jejích paží opakovaly: „Pamatuj na to, že když ti Bůh dal narodit se na stupních trůnu, nesmíš toho využívat k tomu, abys pohrdala lidmi, vůči nimž tě božská Prozřetelnost ráčila učinit (buď jí za to chvála!) nadřazenou rodem i bohatstvím. Naopak, buď k dobrým lidem dobrotivá.“ (*Hledání* III, s. 439.) Kněžna Parmská vypravěče zahrnuje množstvím laskavostí, které ho ohromují. Její úsměv, prodlužovaný do nekonečna „jako nějaký kvintový akord“ (*Ibid.*, s. 436) jej zaskočil a způsobil mu rozpaky. Snaží se skutečně ukázat, nebo spíš všemi zevními znaky mimického jazyka vyvolat dojem, že se nepovažuje za nadřazenou lidem, mezi kterými právě prodlévá. (*Ibid.*, s. 439.) Posouvala svou židli, aby vedle sebe ponechala více místa a prokazovala mu všechny ony služby, které jsou hrdých městek nedůstojné, „ale které rády prokazují panovnice, nebo také – instinktivně a z profesionálního návyku – bývalí sluhové“. (*Ibid.*, s. 440.) Kněžna Parmská mohla každopádně být v jádru dobrá osoba. Při dlouhé konverzaci, zachycené v románu, se jeví jako naivní a spontánně blahovolná ve srovnání s Oriane de Guermantes, která se baví tím, že se toho večera tváří jako morová rána. Kněžna přijímá ve svém salonu přátele z dětství, své skutečné přátele, jež líbá na tváře a již by nikdy nepřekročili práh domu Guermantesových, kteří vynikají dodržováním disciplíny pravého salonu. Jinými slovy salonu, kde panuje neúprosná tyranie snobismu, jdeli o to do něj vstoupit, nebo někomu bránit v přístupu dovnitř. Jednoho dne kněžnu Parmskou navštíví vypravěčova matka. Ta jí řekne sotva dobrý den a obrátí se hned k dámám, s nimiž předtím hovořila, aniž jí řekne jediné slovo, a nechá ji odejít, aniž jí podala ruku. Nazítrá kněžna matce návštěvu oplátí a zdrží se u ní tři hodiny. Matka tuto skutečnost vezme na vědomí, majíc za to, že tato neobvyklá návštěva představuje jeden ze způsobů, jak se omluvit. Toto jednoduché vysvětlení je nejspíš nakonec správné, ale vypravěč

předpokládá, že jde o zvyklost typickou pro německý dvůr, podle něhož je třeba trapnou situaci vyvážit přehnanou přívětivostí. Ale vypravěč, který tak dobře dešifruje akt snobismu, zároveň prozrazuje, že ani on sám není před ním imunní. Je podezřivý. Jeho matka přijímá celou věc s dobrou vírou, protože touto neřestí netrpí. Kněžna se možná ze své strany upřímně snažila se od ní oprostit a znovu se vrátit ke svému pravému charakteru, od nějž jí tato neřest oddalovala.

Zatracení

Podle Prousta se zdvořilost a snobismus zčásti překrývají. K jejich rozbušení dochází právě ve společnosti, již můžeme sledovat v tomto románu. Nicméně Proust napsal: „Zdá se, že ve společnosti založené na rovnosti by se zdvořilost vytratila, ne snad pro nedostatek výchovy, jak se soudívá, ale protože u jedněch by zmizela úcta povinně vzdávaná určité velikosti, velikosti, která právě musí být imaginární, aby působila patřičným kouzlem, a hlavně protože u druhých by zmizela ona přívětivost, kterou člověk oplývá a kterou vybrušuje pouze tehdy, když cítí, že pro toho, komu se jí dostává, má nekonečnou cenu, cenu, která by ve společnosti založené na rovnosti klesla náhle na nulu jako všechno, co mělo hodnotu zaručovanou jen vírou.“ (*Hledání* III, s. 466–467.) A pak, pokračuje Proust, i kdyby zdvořilost zmizela, nic nedokazuje, že by to bylo nějaké neštěstí, a docela dobře se obejdeme bez věcí, jež jsme měli za věčné a jež zmizely. A pokládá tuto zásadní otázku: „A nebyla by nakonec určitá společnost skrytě hierarchizovaná právě v té míře, v jaké byla fakticky demokratičtější?“ (*Ibid.*, s. 467.) Zde je předem vyřešena záhada světového úspěchu tohoto zvláštního románu. Čím více se vzdalujeme od společnosti, v níž trpké bolesti způsobované hierarchií, ostré rány ze společenské závisti a ctižádosti – rány, které zakoušejí a vzájemně si každý na svůj způsob zasazují Charlus, Verdurin, Swann, Legrandin nebo paní de Cambremer a které nám připadají velice vzdálené a stejně směšné jako rozhořčování se Saint-Simona kvůli uzurpovanému titulu, kvůli nepodložené učiněnému ústupku –, tím více je naše demokratická společnost malých lidí, profesorů, úředníků, badatelů, účastníků kolokvií, novinářů,

intelektuálů mimořádně bohatá ne na utrpení stejného žánru, ale přesně podobná, stejně děsivá a stejně hanebná. Čteme *Hledání ztraceného času*, které nám ulevuje tím, že ony rány nám klade před oči a nechává je znovu ožít v komickém světle, jež nás uzdravuje.

Snobismus pod těmi několika jmény, která jsou mu dávána, a v syntetickém pojetí, jež mu uděluje Proust, je tedy věčný. Otázkou je zjistit, má-li jeho spojování se zdvořilostí trvalou platnost. V *Hledání* jde, abychom tak řekli, jedno s druhým ruku v ruce. Zdvořilost, která je sama o sobě dobrá věc, tvoří rub dábelství snobismu. Je možné, že dnes bychom tu mohli mít stejný snobismus, ale bez zdvořilostního půvabu. Dnes tu máme snobismus spojený s hrubostí a neomaleností. Ale i v samotném *Hledání* se od sebe snobismus a zdvořilost oddělují a zdvořilost mizí.

Oddělují se od sebe snadno, protože ona zdvořilost není inspirována velkodušností ani respektem vůči bližnímu, ale rolí, jakou má při ovládání nebo získávání stupňů hierarchie. Přátelství neexistuje dokonce ani mezi sobě rovnými; zdvořilostní povrchový lak se každou chvílí snadno sloupne a umožní nahlédnout tvrdost srdce. Nejslavnější epizodou je scéna s „červenými střevíčky“, již nebudu citovat, protože ji čtenáři musejí znát už nazpaměť. A ještě jedna molièrovská scéna, s přesně dávkovaným komičnem a tragičnem: „Jak byla takto poprvé v životě postavena před dvě povinnosti tak rozdílné, jako nastoupit do kočáru, aby odjela povečeřet ve společnosti, a projevit soucit člověku, který zemře, nenacházela v zákoníku společenských konvencí nic, co by naznačovalo, jakým předpisem se má řídit,“ vévodkyně usoudila, že nejlepším způsobem, jak konflikt vyřešit, je popřít jeho existenci. „Vy chcete žertovat?“ řekla Swannovi. (*Hledání* III, s. 608.) A vévoda: „Jste zdrav jako buk. Ještě nás všechny přežijete!“ (*Ibid.*, s. 610.)

Životní dráha člověka, jehož drží ve svých spárech snobismus, probíhá jako sestup dolů po žebříku ztrácejícím se v nicotě. Z toho důvodu Proust cítí povinnost používat při popisu poslední etapy sestupu teologický slovník. Večírky u vévodkyně de Guermantes. Už při večeři je jen několik vyvolených: „Scházeli se tu skutečně jako první křesťané, ne aby spolu sdíleli jenom stravu materiální, i když ta byla ostatně výtečná,

ale k jakési společenské Eucharistii.“ (*Hledání* III, s. 525.) Ale na večeri „pro toho, kdo neseděl u této mystické tabule poprvé, nebylo žvýkání strnadů ničím nezbytným“. Nejvyšším stadiem probíhalo až při večeři. Tam vyvolení, jichž bylo nemnoho, popíjeli v zimě v zářícím osvětlení velkého salonu šálek lipového čaje, v létě pak pro změnu sklenici oranžády v přítomnosti malého zákoutí obdélníkové zahrady. Oranžáda anebo lipový čaj jsou eucharistie: „Pod touto skromnou dvojí způsobou se odbyvala jakási společenská obdoba eucharistického obřadu.“ (*Ibid.*, s. 526.) Ti, kdo jsou do tohoto společenství připuštěni, nejsou přijímáni nijak zvlášť dobře, rozpravy také bývají povrchní a unavující jako obvykle. Jsou tu jednoduše mezi svými. Šlo tu o jakési záhrobí snobismu, protože všichni zde „měli sami postavení, které nezůstávalo za žádným jiným pozadu“. (*Ibid.*) A tomu, aby mohli okoušet tento společenský pokrm, jehož „chuť byla něčím důvěrně známým, uklidňujícím a příjemným“, jehož „původ a historii dobře znali“, byli ochotni všechno obětovat. Swann by možná zdárně završil svoji monografii o Vermeerovi van Delft, kterou neustále ohlašoval, ale kterou nikdy nedokončil, kdyby se necítil povinován jít sdílet popíjení vlažné oranžády k paní de Guermantes ve společnosti Hannibala de Bréauté a dalších kašparů stejného druhu. Zde vidíme, že snobismus v žebříčku ničivých neřestí nijak nezaostává za Grandetovou lakotou, za Hulotovou chlípností nebo za závistí sestřenice Běty. A možná je i předbílá, neboť jeho oběti jsou odsouzeny nejen k deformaci, již způsobují ostatní neřesti, ale především k bezvýznamnosti, nicotě. Navíc oně nicoty, již neprovází žádná hmatatelná materiální slast, lze dosáhnout až na samém konci dlouhé křížové cesty úspěchu ve velkém světě. Večírek u vévodkyně je obrazem pekla, pekla bez trápení ohněm, neboť utrpení je umrtvováno; ale nikoli bez trestu zatracení, protože láska a přátelství jsou v něm zapovězeny a nahrazeny prázdným a vyschlým společenstvím, které zatracence snobismu uzavírá ve svém kruhu.

Uzdravení Marcela Prousta

Prousta měl snobismus ve svých spárech dlouho. Všechny aleje této zahrady muk prochodil křížem krá-

žem. Vysloužil si tím, pokud jde o zdvořilost, reputaci mimořádné rafinovanosti. Jeho životopisy však tento dojem nepotvrzují. Velké aristokratické domy, do nichž se mu podařilo vstoupit, ho přijímaly s velkodušností, k níž není v *Hledání ztraceného času* spravedlivý. Urozené a bohaté osoby ve svých pamětech říkají, že tohoto mladého a poněkud výstředního muže přijímaly výhradně proto, že v něm tušily génia. Šlo tedy o zcela počestnou motivaci, jestliže mu posílaly své navštívenky. Ale on přicházel často v nemožnou hodinu, obědy nebo večere se kvůli němu posouvaly na pozdější dobu (dokonce se chlubí tím, že pozvané nechává hodiny čekat, a protože ostatní nemají žádný smysl pro umění, vychutnává si díla malíře Elstira v galerii vévody de Guermantes sám). Velice rád zůstal jako poslední. A nikomu se nepodařilo přinutit ho k tomu, aby odešel. Pozvat Prousta nebylo nikdy žádné terno.

Patřím mezi ty, kteří se u mnoha dopisů z Proustovy korespondence nemohou zbavit nepříjemné pachuti, pro jeho snahu se vlichotit, pro jeho pochlebnictví. Protiví se mi přehnaná chvála, kterou zahrnuje osoby, jichž si nemohl vážit, a díla, jimiž musel opovrhovat. Jeho dopisy jsou virtuózní, balamutivé, dvojznačné. Nejsou zdvořilé. Chybí jim jednoduchost, otevřenost, uměřenost, bez níž se zdvořilost stává přemrštěnou a nevěrohodnou. Jeho chování vůči dobrotivému Robertu Montesquiouovi, který toužil být jeho ochráncem a poskytl mu nejednu službu, je zoufalé. Ubohý Montesquiou se pochopitelně velice dobře poznal v postavě Charluse, ranilo ho to, ale nestěžoval si. Jakmile byl Proust snob, nebyl dobrý. A prostředím, v němž nakonec skončil, bylo ještě horší. Je „bez srdce“. Je to jeden z nejběžnějších poznatků jeho románu. Oriane nebere paní Swannovou, což by se dalo vzhledem ke konvencím pochopit, ale se škodolibou zatvrzelostí odmítá přijmout Gilbertu, Swannovu dceru, vždyť Gilberta by chtěla Oriane *uctívat* stejným způsobem, jakým Oriane *ctí* lidi, kteří se dokázali vyšvihnout na svoji úroveň i přesto, že „poměry“ ve světě byly nejisté a proměnlivé. Proust nechává Swanna zemřít s naprostou lhotežností.

Něco zlovolného bylo patrně už v samotné Proustově povaze. Už sama pronikavost jeho pastišů z mládí byla do té míry krutá, že ničila autory, které přitom

obdivoval. Jestliže jsme četli jeho zničující repliky Balzaka a Micheleta, nemůžeme je už číst stejným způsobem, jakým jsme je četli doposud. Tuto svoji zlovolnost se Proust snaží vyvážit servilními dopisy, tím, že dává mimořádně velké spropitné, a také tím, že ve svých písemných projevech vystavuje na odív vlastní dojmavé soucítění, svoji nejvyšší citlivost. Má svého předchůdce v autoru o půlstoletí starším. Podobně mučivou zlovolností byl posedlý rovněž Dostojevskij. Skrýval ji však jiným způsobem: podléval ji líbivou omáčkou výlevů lásky a evangelní mírnosti. Jeho zlovolnost je však stejně jedovatá a komická jako zlovolnost Proustova.

Mám za to, že Proust v určitém okamžiku svého života pochopil nebezpečí, které strhávalo jeho duši, a chopil se heroického úkolu vytrhnout se ze spárů snobismu. K tomu nutně potřeboval askezi a disciplínu. Pustil se proto do práce se stejnou umanutostí jako Flaubert. Jeho pracovní pokoj je velice ošklivý, ještě pochmurnější než vila de Croisset na břehu Seiny, v níž žil Flaubert. *Hledání ztraceného času* představuje s ohledem na tuto neřest jako její protiváhu umíněnou a odvážnou zkoušku svědomí dovedenou až do posledního detailu, zkoušku velice prospěšnou i pro čtenáře, vystaveného stejnému nebezpečí. Blahodárnou pro lidi, kteří nejsou jen ohroženi; jsou také viníky. Ať ten, kdo nikdy nekonal, obrazně řečeno, jako Oriane, Legrandin, kněžna Parmská nebo paní Verdurinová, se obrátí k sobě samému, ať se řídí hlasem svého svědomí a více nehřeší.

Je tu však ještě větší vášeň, kolem níž krouží *Hledání ztraceného času*, a tou je láska. Láska žárlivá. Její obraz nám přináší Swannův příběh. Swann propásl příležitost vyváznout, jednoho krásného dne však odchází. Nikdy už nebude zamilovaný ani žárlivý. Všichni ostatní zůstávají uvězněni. Myslím, že Proust – vypravěč je v této kapitole totožný s autorem – ke stejné dobrému ovládnutí milostné vášně nedospívá, ani se od ní nedokáže oprostít, jak mu to přikazuje jeho schopenhauerovská filosofie, ale především jeho práce, dílo, jež má dovést ke konci.

V *Hledání* se vyskytuje mimořádné množství lásek, jimž nikdo moc nevěří. Začíná to „láskou ze snobismu“ (jako je láska z marnivosti nebo láska kvůli

penězům), již zakouší vypravěč k mladé vévodkyni de Guermantes. Ve své obraznosti ji vidí sestoupit z vitráže kostela v Combray, pak ji spatřuje na ulici, snaží se ji dosáhnout, slídí po ní, a to vše působí jako málo pravděpodobné. Pokračuje to Albertininou temnou aférou, již se také nepodařilo vyličit věrohodně. Spisovatel několikrát opakuje, že každý homosexuál je zpočátku přesvědčen, že je se svými nestandardními touhami sám, ale že nakonec dospívá k tomu, že homosexuální jsou všichni. Ale právě toto činí v románu i samotný autor. Saint-Loup se stává homosexuálem na základě donebevolajícího porušení pravdy o jeho povaze a kníže de Guermantes dokonce stráví noc s Morelem! Charlusovy lásky jsou však věrohodné. Smějeme se při skvělé scéně, kdy je Charlus zcela zaměstnán sváděním vozky z fiakru a vášnivá psaníčka kněžny de Guermantes, rozené kněžny Bavorské, jejíž krása vysoko převyšuje běžný průměr, zahazuje, aniž do nich nahlédl. Cítíme, že tato scéna je pravdivá. Pravdivost naopak postrádají nekonečné temné popisy Albertininých avantýr, zahalované zvláštním mlčením. Nepovažujeme za věrohodné, že Albertina je lesbička, neboť její chování odpovídá spíš chlapecké homosexualitě, a přehazovat jedno pohlaví na druhé jednoduše nejde. Inkoust vybledá, jemnost kresby se rozmazává, a nic z toho se nevrtiskuje do paměti. Dá se říci, že Proust si ohlídal potřebné mistrovství ve společenské rovině, že ji posuzoval jasně, že se od ní včas odpoutal, ale že v oblasti lásky rozbředá. Nechal se vtáhnout do bažin zlých lásek (které jsou věrohodné, jsou-li otevřeně homosexuální) a uvázl v nich. V *Hledání ztraceného času* je nepřehlédnutelné množství hluchoty, a kladu si otázku, zda by ji Proust, kdyby žil déle, vyškrtal, nebo jestli by naopak ony rakovinné metastázy nezachvátily celý román a nakonec ho nerozložily. Naštěstí napsal *Čas znovu nalezený*, a to ještě před oněmi přetíženými pasážemi, kde cítím znepokojivě se zrychlující progres posedlostí, ne-li delirií, která nezvládal.

Sainte-Beuve

Je zvláštní, že byly natočeny filmy o *Hledání ztraceného času*, s cílem nechat ožít *Belle Époque*, její toalety, její způsoby, její půvaby a vkus, pěšinka uprostřed,

monokly posazené na oči. Pokud jde o styl 1900, zvládla ho Gyp lépe, pikantnosti doby pak Jean Lorrain a Hugues Rebell. Proustův v podstatě temný a přísný román nehraje příliš do not nostalgii po době považované za šťastnou. A přesto je jen velice málo knih, které poskytují potěšení až do té míry důvěrné a blízké jako tato kniha.

Jde o potěšení rozumu. Není třeba po Proustovi žádat veletok nepotlačitelného, mimovolného života, který nás strhává s sebou u Balzaka. Balzac je z rodu tvůrců, u nichž se při setkání s jejich dílem ptáme, odkud se v nich vzalo. U Prousta dílo pochází z literatury (občas cítíme papír) a z krátké zvláštní zkušenosti, již uchopil. Julien Gracq stejně jako všichni Prousta obdivuje: „Ale obdiv, který ve mně Proust vyvolává, mi silně připomíná polévku ze sáčku, z níž se na talíři vynoří nádherný zkadeřený stvol petržele, který vypadá jako čerstvě utržený. Obdivuji to, ale nevím, jestli to mám rád. Obnovený aspekt, nebo dokonce pohyb znovuzískaného života nedává nikdy zapomenout na předchozí vysušenost.“ (*Ceuvres complètes* II, s. 157.)

Proust nenáviděl Saint-Beuva podle mne proto, že se mu podobal. Oba měli málo štěstí v lásce, oba byli usedlí, hodně pracovití, neúnavní čtenáři. Oba mají týž talent elastického, odstíněného a jemného jazyka, přirozeně tvárného podle myšlenky. Píší to, co chtějí (což vzbuzovalo u Gidea závist), vyjadřují se snadno, nenuceně, bez většího vypětí. Oba jsou schopni rozvíjet námět téměř donekonečna. Zlí. Ironičtí. Inteligentní.

Ale neodkládáme snad *Hledání ztraceného času*, aniž bychom nezažívali radostný pocit, zatímco ze Saint-Beuveových *Lundis* [Pondělky] se v duchu usazují jedy, jimiž jsou přímo nasáklé? Z čeho pochází u Prousta ona radost? Ze vzkříšení nebo z naděje na vzkříšení.

Spása

Proust byl vyznavačem náboženství velice rozšířeného mezi umělci a spisovateli jeho generace, a tím bylo náboženství umění. Flaubert v ně věřil jen trochu, Mallarmé zásadně. A přestože bylo toto náboženství problematické, umožnilo Proustovi návrat k naději, která ho odtrhla od současného nihilismu. Vrátila jej na cestu klasických pravd. Jednu z nich měl promyšlenou

prostřednictvím vlastní osoby: *obrácení*. Koncepti své budoucí knihy vyložil René Blumovi takto: „Jde o část románu, která se liší nejméně. Je tam nějaký ‚pán‘, který je vypravěčem a který říká ‚já‘, je tam množství osob; osoby jsou od první knihy, to znamená, že ve druhém díle budou dělat ‚přesný opak toho, co se od nich očekávalo v prvním díle.‘“ Zde je *in nuce* vyložena velká osvobozující myšlenka zvrátů, obrácení, která každou osobu vybavuje neočekávaností, protimluvem, tajemstvím, které jí umožňují vymknout se svému typu, svému osudu. A také literárnímu schematismu. Elstir je na začátku směšný, ale nakonec se z něho stane velký malíř. Paní Verdurinová (všichni toho želí) se stane kněžnou. Bídák Morel v nás vyvolává znechucení. Na jednom z večírků, posledním v románu, se objevil „mezi přítomnými osobami jistý význačný muž, který zrovna vystoupil v jednom proslulém procesu se svědectvím, jehož význam tkvěl právě jen v morální úrovni tohoto člověka, před nímž se soudci i advokáti jednomyslně sklonili, a toto svědectví mělo za následek odsouzení dvou lidí. Proto také, když vstoupil, bylo na přítomných patrné jisté hnutí zvědavosti a úcty. Byl to Morel.“ (*Hledání* VI, s. 565.) V *Čase znovu nalezeném* můžeme při jakési wagneriánské parodii vidět *Götterdämmerung* starých božstev. Z Oriane se stala „posvátná ryba“, dokonce ještě posvátnější, společensky deklasovaná.

Důkaz, že snobismus nezpůsobuje úplné vyschnutí přátelství a lásky, spatřuji ve scéně na konci románu, kdy Charlus potkává paní de Saint-Euverte. Je částečně nepohyblivý, na vozíku, který tlačí Jupien. Tento pánský krejčí, který provozuje svůj obchod v pronájmu paláce Guermantesových, mluví nejčistší francouzštinou a vystupuje s dokonalou zdvořilostí. V minulosti býval de Charlusovým milencem, nyní je jeho přítelem. Jde o přátelství opravdové, oddané, a to nejen ve slovech, ale i ve skutcích, a tak může růst a kvést i ve vyprahlé poušti *Hledání*. Paní de Saint-Euverte, dáma, kterou kdysi Charlus zahrnoval svým opovržením, přechází kolem jako úctyhodná bytost. „A pan de Charlus, s nesmírnou námahou, ale se vši snaživostí nemocného, jenž chce ukázat, že je už schopen všech těch pohybů, které jsou pro něho pořád ještě obtížné, okamžitě smekl, uklonil se a pozdravil paní de Saint-Euverte

se stejnou úctou, jako kdyby to byla francouzská královna.“ A Proust dodává: „Odhalení těch stříbřitých ložisek jeho křtice prozrazovalo změnu méně hlubokou než tato bezděčná společenská pokora, která všechny společenské vztahy převracela v opak a působila, že snobismus, který se zdál nejpyšnější, se teď pokorně skláněl před paní de Saint-Euverte, a byl by se pokorně sklonil i před nejposlednější Američankou (která by si byla mohla konečně dopřát potěšení baronovy zdvořilosti, do té doby pro ni nedostupné).“ (*Hledání* VI, s. 466.)

Citelé Marcela Prousta konají každoročně pouť do Illiers, aby zde viděli kvést hlohy. Jde o slavnou pasáž z *Hledání ztraceného času*, o bravurní kousek, který by chtěl být básnický a který podle mého názoru básnický není, naopak tíhne spíš ke kýči. Ale poutníci mají pravdu, ne však stejným způsobem jako postava spi-

sovatele Bergotta v *Hledání*: „Byl pohřben, ale celou noc po tomto pohřbu jeho knihy bděly v osvětlených výkladech, rozmístěny vždy po trojicích, jako andělé s rozepjatými křídly, a zdály se být pro toho, který už nebyl, symbolem vzkříšení.“ (*Hledání* V, s. 190.) Ne, existuje něco mnohem lepšího než tohle: poutníci mu přicházejí vzdát dík za naučení, za lekci života, kterou ze svého pracovního pokoje vytapetovaného korkem poskytoval v objektivním aktu dobrotivosti a oddanosti. A zdvořilosti.

Poznámka: Citáty z Proustova románu *Hledání ztraceného času* jsou doplněny podle šestisvazkového vydání v nakladatelství Odeon z let 1979–1988. Přeložili Prokop Voskovec (I–II) a Jiří Pechar (III–VI).

Commentaire 137, jaro 2012, s. 145–154. Z francouzštiny přeložil Josef Mlejnek.

Záštitu nad VI. Zlínským salonem mladých převzali ministryně kultury České republiky Alena Hanáková, hejtmán Zlínského kraje Stanislav Mišák a primátor statutárního města Zlína Miroslav Adámek.

Projekt se uskutečňuje za finanční podpory Ministerstva kultury České republiky a Nadace Tomáše Bati.

www.galeriezlin.cz

Společná přehlídka českých a slovenských umělců do třiceti let
15/5—30/9/2012

VI. Zlínský salon mladých 2012

Krajská galerie výtvarného umění ve Zlíně
Dům umění ve Zlíně, 2. poschodí zlínského zámku
Otevřeno denně mimo pondělí
od 9 do 17 hodin, ve čtvrtek do 18 hodin

30

Zeno Kaprál myslitel

JIŘÍ URBANEC

Nikoliv, není to omyl v nadpisu. Ačkoliv se budeme zabývat hlavně básnickým dílem tohoto brněnského rodáka (19. října 1941), přesto na počátku musíme vyznačit, čím ve světě české literatury působí nejvíce – nejde o překypující obraznost nebo spontánní citové zaujetí, ale působí originálním myšlením. Takto se projevuje nejen v básních (on sám jim říká pouze básničky), ale též v esejích a glosách, čímž je blízký francouzskému novoklasicistovi Paulu Valérymu či našemu Otokaru Březinovi.

Vyhraněný postoj ke světu je ovšem u Kaprála výsledkem delšího vývoje. Jeho debut *Ploty* (1962) nijak nenaznačoval, že v následném životě půjde o karatele sama sebe i nedůsledného okolí, že v mezním kontextu jeho vidění se objeví ďábel a Bůh, podobně jak u našich básnických dekadentů před sto lety bylo možno předestírat Satana i Pannu Marii. Právě v uvolňující se atmosféře počátku šedesátých let, jež získala později přídomek zlatá šedesátá, se objevuje několik mladých poetů, pro něž ideová reglementace z období československého stalinismu byla již vzdálenou věcí a v jejichž čele pomyslně stál Josef Hanzlík svou sbírkou *Lampa* (1961).

Všem bylo kolem dvaceti let a vyjadřovali jakýsi až dětský údiv ze světa, často ještě s jeho dozvuky války, ať to byl Ivan Wernisch, Petr Kabeš, Jiří Gruša, Antonín Brousek a jiní. Jejich první básně vyšly většinou v mladofrontovní edici *Mladé cesty*, stejně jako v případě Zeno Kaprála, a názvy těchto knížek měly blízko až k naivistické orientaci – *Kam letí nebe*, *Čáry na dlani*, *Torna*. Též Kaprálovy *Ploty* se drží v této linii, jejich úvodní báseň stejného názvu se vrací k ranému dětství, kdy jen škvírou dychtivě nahlížel do nepřístupné zahrady, ale na prahu dospělosti již poznal, že i tam může být něco nevábneho.

Na rozdíl od pozdější tvorby, kdy píše básně jen v rozsahu jedné strany v knize a drží se striktně pra-

videlné osnovy veršového členění (ač střídá v různých básních délku verše i jeho rytmus), zde vidíme volný verš často bez interpunkce a místy nezkrotně plynoucí surrealistické obrazy, například tři části s názvem Scho-diště hračkářského krámu nebo Útěcha, Svědek, Objevy. Pochopitelně jsou tu motivy milostné (Akt) a jedna báseň tohoto typu s názvem Napřed dostaneš kytici je dokonce jakousi paralelou ke slavné Hanzlíkově *Smutné básni pro Lenku*. A také ve svém debutu Kaprál poprvé připomíná vědomí času, což se později u něj stane trvalým korektivem lidského dění. V básni *Návrat domů* píše, že leccos už tam pominulo *s tou řekou studenou / již mírně / ale tak mírně nazýváme časem*.

Následující léta, v nichž Kaprál veřejně nepublikoval, nesporně jsou obdobím jeho určujícího přerodu. Čím dál více svou životní orientaci směřoval k Brnu a zdejší umělecké bohémě (Jan Novák, Jiří Veselský, Miloš Štědroň, Arnošt Goldflam, Karel Fuksa, Jiří Olič a další), nicméně po dalších desetiletích, kdy našel své životní tuscolum ve Strmilově na jižním rozhraní Moravy a Čech, paradoxně s přídechem humorně laděné ironie prohlásil: *Jak malinké jsi Brno moje, tak Strmilov je veliký* (v záhlaví sbírky *Strmilovské listy*, 2007). Ačkoliv při nedávném životním jubileu v televizním snímku doznal, že v tomto městysi nechce žít trvale a potřebuje vždy načas vnímat i brněnskou inspirující atmosféru, přesto právě v této krajině, s odstupem od přetechnizovaného velkoměsta, tušíme středobod, z něhož Kaprál vnímá a kárá svět i sebe. Podobně v tomto krajinném okruhu, v Nové Říši a v Jaroměřích nad Rokytnou, mohl Březina vizionářsky a s odstupem od hlučícího světa vytvářet své *Tajemné dálky* či *Větry od pólů*, stejně jako staroříšský Josef Florian přitahovat nekonvenční autory a editory. A všichni tři nejsou omezeni „malostí“ místa, kde působí, ale naopak v jejich zázemí a v tvořivé činnosti vystupuje

zřetelně jako široký podklad znalost světové kultury v jejím historickém vývoji.

Pojem času, vědomí času a vjem jeho plynutí je u Kaprála v podstatě metaforou pro slovo život. Je tajemstvím času téměř uhranut a s úctou takřka náboženskou jej později píše s velkým písmenem jako Čas nebo bytostně zřetelnější Chronos. Jakmile mezidobí od debutu po třiceti letech překlenul reprezentativní přehled nové Kaprálovy tvorby s názvem *Reinerův výbor* (1992, edice Martina Reiner – Pluháčka), jde o jiný básnický svět. Není to už bezelstná radost a největší možné štěstí, jaké potká paprsek: *Stále si myslí / že bloudí modrou oblohou / za svým neznámým paprskům osudem / že dojde nekonečna / kde se zlomí / Ale pevně vězí / jako teplý bod / v tvých očích / A ani neví že vlastně / došel svého cíle* (báseň Paprsek ve sbírce *Ploty*).

Po letech životního přerodu spojuje Kaprál čas (život) i se svým vyústěním, tedy smrtí. Vidí vše na pozadí věkovitého a nezměnitelného údělu, kdy člověk poznává – stejně jako u barokní skladby Bedřicha Bridela *Co Bůh? Člověk?* – svou nemohoucnost (báseň Červánky v *Reinerově výboru*): *Hle Léthé, co netečně teče, / dává si načas, plno času má. / Rezavá liška zlámaný hřbet vleče. / Milý Bože, což to nejsem já?*

U tohoto citátu si nelze nepovšimnout, že básník má výrazný smysl pro zvukosled, pro opakování stejné hlásky, v prvním verši je to e, ve druhém a. Nápadné je to rovněž u názvů některých sbírek. V jednom rozhovoru s Petrem Urbánkem pro deník *Rovnost* sice uvedl: *Člověk dostane jméno hned při narození, pro knihu hledáme název jako epitaf. Z toho vyplývá, že titul knihy musí být přesný.* Nicméně vidíme, že tu hraje roli i zvukosled – *Plané palposty* (1997, střídá pla, pal), *Ozvy kázní* (2000, zvy, zní), *Namol střízliv* (2002, hláska l), *Zeleň blankytu* (2003, opět l), *Pádlo stálosti* (2003, pádlo, stálo), a tak bychom mohli dále pokračovat, až ke *Hrubé mezihře* (2008), kde hláska r má svou nápadnou příznačnost.

Podle Kaprála právě název sbírky *Růžová cesta* (1995) chce vyjádřit charakter uváděných textů a navíc spojuje mou staromilskou touhu po symbolech nejjednoduššího vykladu, jak uvedl ve zmíněném rozhovoru. Na rozdíl od pozdějších jeho knížek, strohých a někdy sebemrskáčských, je tu i náznak životní rado-

sti, jak čteme v básni Dotecky: *A nic už vedle nás než, kradmé, přikládání / prstů, ach, přísežných, jak duchům naprotiv.* Tvůrce, který už dosáhl jistého ohlasu i vlastní literární dovednosti, vyjadřuje svůj vnitřní stav: *Co ve mně nespěchá, tkví jako na číhané* (Poznání). V této sbírce se Kaprál často obrací k sobě samému, na rozdíl od dalších let, kdy zběžně zachycuje spíše okolní svět, věci, zvíře, vše hlavně za přítomnosti vesnické scenérie a s jakousi obecnou platností. V *Růžové cestě* několikrát si vymezuje své místo ve světě písemnictví – *Luštiči textů, vykladači slova, / tady mě máte. Raděj mlčet již* (Altán), nebo v básni Kritici: *Rci, jak se mi krása daří, / ale pravdu! Kde je zlo? / Což je neznali už staří? / Což nám nejde o hrdlo?*

Občas slyšíme o Kaprálově křesťanství. Musíme ovšem rozlišovat bytostně až bojovné katolíky typu Jana Zahradníčka nebo Františka Lazeckého, kteří přišli ke své víře již v prostředí vlastního rodinného zázemí, a těmi, kdo toho dosáhli až následným poznáním, jako Ivan Diviš, a nikdy se zcela neztotožnili s církví. U Zeno Kaprála básníka nalézáme trvalý motiv pokání a vlastní nedostatečnosti, blízký přirozenému a obecněji přijímanému františkánství, jež se nevyznačuje hlasností. Hlavním rozhodčím je mu smrt, psáno pak Smrt, která je v závěru puncem celého života.

Smrt je ve sbírce *Strmilovské listy* bytost provázející člověka od narození – *Poví snad dítě Smrti mamí?* (Buky), *Kdo slyšel Smrt, co říkala dětem* (Chůva) a *Nepoznat Smrt a křikem křiku mamá / ji od skonání světa ovívat* (Ratolest). Básník se jí nehrozí, vnímá ji jako přirozenou součást svého života (*a Smrt obchází okolo, Duel*) a posléze ji osloví *Jsi moje Smrt* (Masopust). Kaprál není oťresen dějstvím umírání, málo se diví tomu, *co rozverně jsme tušili* (Smrt).

Již v *Růžové cestě* čteme v básni Kostel: *Káti se dlouho je nám třeba. / Čas taky ztěžkne, nehýbá se.* Po řadě roků se objeví v kontrastu s pokáním motiv dábla, zvláště ve sbírce *Hrubá mezihra*, také je to démon nebo čert, což není v současné poezii běžné. Dábel Kaprálův je jakýsi brach běžného života, trvalá součást světové konstelace, kumpán, s nímž je možno se potkat, aniž nás ovládne: *Zato ďáblu se smějem. / Když jako havíř z očí / pro pablesk bělma ve tmě / mne pěstí nazdařbůh mour* (Duine). Ve výstižné metafoře básník persifluje

vnějškové nadutce: *Kdo poskakuje do tance / a vážen jsa se uklání, / hledá u ďábla zastání* (Letnice).

Souběžně s básnickou tvorbou, jež je posléze u Kaprála blízká práci vytrvalého tkalce, který někdy svérázně ani nedbá na to, že v jeho osnově zůstanou i drsné a hrubší uzlíky, vznikají též krátké úvahy, jejichž souhrn vyšel v roce 2001 pod názvem *Glosy a maximy*. Nejsou příliš známy, ale jejich četba přináší mimořádné potěšení, protože jsou vtipné, bystré, zaujímající širokou škálu života i umění.

V první části této pozoruhodné knihy najdeme glosy k poezii, ne delší než část jedné strany. Jsou to jakési návody, jak psát a hodnotit, ale nejde o suchou didaxi, nýbrž o rozumné a zároveň znalecké poučení z vlastní umělecké tvorby, s kapitolkami Básnické řemeslo, Báseň a modlitba, Poezie a zlo, Nesmrtelnost poezie, Biografie básní, Básníci a podnikatelé, Básnické harašení, a řada dalších, vše sice s vážným základem, ale psáno humornou až rozvernou formou. Například pod názvem Múzy stojí na počátku: *Známe ty bytosti uzpůsobené po ženskosti a do toho rodu, něžné i kruté letory potvor. Tulí se rády, až pozemšťan vzdychá, milují bolest a soucit v nich není.*

Druhá část daleko vážnějšího rázu jsou dvouvěťové maximy, podle vzoru Rochefoulcauldova z období klasicismu. Zde se opravdu blýská Kaprálův intelekt, logický, nesmlouvavý a zároveň slovně vytríbený. A chrlí tyto maximy jednu za druhou, každá vycislovaná: *Poezie kamarádí se Smrtí. Společně bydlí v jedné*

garsonce – a obě hluboce pohrdají Časem, nebo Pud se bezáchovy básníku velí bránit se adoraci. Jednotlivé básni to, běda, není nic platné, a jinde Verše se do teologie nevejdou všechny, ačkoliv by rády. Teologie by se do veršů vešla celá, ale nestojí jí to za to.

Dostal se mně do ruky i soubor dosud nevydaných Kaprálových maxim z poslední doby s názvem *Ano ale*. Zde se dobírá ještě větších hloubek uvažování o světě, především na podkladě náboženské víry chápané v rámci velké tolerance: *U Boha najdou pochopení bigotní katolíci, spořádání protestanti, umělci, mniši všech řádů a dominací i kacíři. Ti všichni se v dobrém hemží na Jeho dvoře. Ale u Ďábla ve zlém je nutno držet hubu a krok.* Náboženské symboliky užívá i při vystižení soudobé společnosti: *Poptávka po Pravdě se neustále zmenšuje. Table komodita bude zřejmě v nejbližší době definitivně stažena z trhu. Ale zaprášený Pilátův regál zůstane v samoobsluze vždy.*

Jsou básníci, kteří po nedlouhou dobu v úžasném vzepětí umělecké potence vytvoří jedinečné dílo, jako Bezruč, a pak se cítí spáleni, což sám tvůrce *Slezských písní* doznal. Zeno Kaprál není z toho rodu. Vyvíjel se soustavně a s pokorou, jak přísluší jen pravým dělníkům pera. A poznání jeho myšlenkového bohatství čeká na další vykladače, nejen za našich časů.

Jiří Urbanec (1932) přednáší českou literaturu na Filozoficko-přírodovědecké fakultě Slezské univerzity v Opavě. Zabývá se českou literaturou v širokém kontextu.

Větrný žentour

Z poezie Zeno Kaprála

Mimo

V alegorii jsem se ocit
a rozhlížel po naučení
o němž mi v dětství vyprávěli.
A všechno jinak se mi dělo.
Ujali se mě chorovodi
a jich maestro choreograf
postupných kroků tam a zpátky.
Ti tvoří byli napůl stromy
a napůl animální těla.
Tančila se mnou borovice
na pevných hýždích divočáka
i keltský dub na muří nožce.

Brzy jsem stanul udýchaný
a hlava se mi točila
a ruce větví vztahoval jen
jako kdo přijal pravidla.
Kus dřeva ve mně zalíbení
tak našel a hned zabydlel.
Teď nevím zda je svět co není,
anebo není svět co je.

Homilie

Ten den byl plný překvapení.
Už ďábel moh mě varovat.
Stál skromně stranou při zvonění
a nestačil se křížovat,
když Magdalena s lavorem
okolo prošla jako v snách
a vůně myrhy táhla se

za ní jak vlečka krvavá.
Kostel byl plný katolíků
co klekali a vstávali
a rukama u vzdání díky
instinktivně si mávali.

A kněz v sutaně jako uhel
zaujal postoj skaliska
a siločáry sbíhaly se
odevšad k němu ze všech stran.
Stejně jak s bratrem naložíme,
naloží s námi jednou Bůh.
To řek. Ať se pak nedivíme,
jak umořují v nebi dluh.

Světce

Spletí rukou adorován,
údy, které napřahují,
ženskými rty olizován,
panebože, co mi chtějí?
Jakpak bych se toho nadál,
v květinách abych tu ležel,
pálil svíčky, s voskem padal
zpátky z nebe dolů na zem?
Možná jenom zkoušejí mě.
Já však mohu život věčný
nabídnout jen prozatímně
jako směnku nekomerční.

Kdybych vstal a požehnal jim,
v hrůze by se rozutekli.
Jako ovce z vlčích planin,

jak listí co větve smetly.
V tom poryvu severáku
zůstanu sám, přece s nimi.
S povětřím smýkaných ptáků,
se zbabělci bezbožnými.

Přímlovce

Vzal si mě stranou svatý Jiljí
v kostelní lodi pod kůrem
a procházeli kolem lidí
a máčeli prst v kropence.
On dobře věděl jak to bylo,
kdy poprvé jsem pochopil,
že narazil jsem na zášť čirou
a kdo mne tolik ponížil.
Že nešlo ani o nevěru
již uznati mě přemlouval,
či o majetek, na mou věru,
to bych se raděj všeho vzdal.

Když namítnul jsem tedy světcí
ten problém, celý zesmutněl.
Prý řeč jak voda teče přeci
a uzdravuje nemocné.
Uznal jsem jeho argumenty,
však ohradil se podruhé:
Ukaž mi tu, na místě svatém,
jak obejmout se s psychopatem!

Prorok

Volám ke kázni a pořádku
a nevadí, že jsem na poušti.
Slyší mne malé surikaty
a khaki kaktus. To stačí.
Vždyť o hlasu volajícího
píše se v knihách uznale.

Napřed je mluvka vysmíváný
a pak se k němu přidá zástup.
Pohnou se přes duny jak vítr
a dorazí až k metropoli.
Zavládne srozumitelný řád.

Ti, kdo znamenají historii,
libují si v třídění epoch,
jako by ještě mohli přidat
k věrohodnosti učenost navíc.
Nevím, zda postrčí mě k tomu,
až najdou bosý otisk mé nohy,
co prošla soustavou písku.
A taky se to nikdy nedozvím.
Ale ten plezír mi stál za to.

Schody

Mé řecké schody žádný Řek
netesal stupeň po stupni
pro dětství nahoru a dolů.
Jen libosad a ostrá tráva,
ty hroty roztoužených mečů
a koza pro sýr vychovaná
a věty starců v časomíře
tlumené nocí od altánu
až k zídce co mě zakrývala
jak šepot bohů doléhaly
a Demétrina starostlivost.

To hledali mě na schodech,
kde jsem si celou dobu hrál.
Ten dlouhý útvar dne co minul,
kam jsem se ještě nepodíval,
kus života a za ním zas nic.
Jen těžký věnec zavěšený
na dveřích domu. Chládek vál
a ved mne bosky síní dlaždic.
Nač jsem se tenkrát Chrona ptal.

Úsvit

Stačilo jenom navázat nit
co přetrhla se v labyrintu
a odvíjet ji z klubka zase
s výhledem stejně nejistým
jak cesta nelítostným časem.
Však byla tam ta Arkádie
o které snil jsem s druhy svými.
Na dosah smyslů prostírala
svou úrodnost a sladkost plodů,
na dosah, pravím, jen pár loktů.

A ještě jiné tetelilo
se v horkém vzduchu před námi.
Stažená kůže? Pane, rci!
Z mršiny mezka suché zbylo
a lezli po tom mravenci.
To všechno za námi až bylo,
u vína rozesmálo nás.
Tak jako by se přihodilo
v taverně, kde se rozednilo
a solí platil každý včas.

Nedočkavost

Bylo. Nebylo. O ten druhý
fenomén zajímá se text.
Vidí v něm příští jako ve skle
na které dýchne a pak leští
až do průhledna rukáv věštce.
A třeba pověst hochštaplera
provází jeho abraha
co obrací je v štíhlých prstech
a k očím blíž si přikládá
jak krátkozrakost by mu byla
pobídkou dlouhé představy,
přec mu tu vizi uvěříme
tím spíš, že chceme slyšet ji.

Zápis pak o ní rádi čteme
v textu co zprávu podává
tak naprostou a zřejmou slovy
jak ve čtyřverších Nostradama.
Nebylo lepší rady mrtvým,
než počkat si na vzkříšení
a život budoucího věku

Děti

Ptejte se dětí, třeba spaly,
na strašné věci z hlubin svých.
Jen proto, že je nepoznaly
jsou lepší než my ostatní?
Nemají snad ve škole hříchu
výchovu jako pro svaté
a nespínají ruce k tichu
nad hrnkem čaje o páté?
Proč svět co údy promodlily
v nejčistší safír bez kazu,
je náhle plný vnější síly
a nebezpečných úkazů?

Kéž by se nám tak protivily,
ctily nás jenom zpovzdálí,
jak po křtu spořádaně žily
a úměrně se chovaly.
Směly by více nadíti se
než my jsme mohli po smrti.
Voditi se s ní ruku v ruce
jak vyslyšení milenci.

Zpěv

Jak lovec Ezau jsem se cítil
při inauguračním podvodu.
Zvědavost zvířat co já na to
zklamal jsem v každém ohledu.
Že jsem měl málo ctižádosti

a lepší stopy sledoval,
vzbuzoval jsem spíš pohoršení
než chválu, obdiv atd.
Tak jako outsidera mě brali,
divocha z lesů, chudáka
co havrani s ním krákorají.
Kdo tají srdce slavíka.

Tak proto všechno jinak bylo
od požehnání po kletbu.
Když pohaslo co svítit mělo
a zářilo co dělá tmu.
Moc jsem se tomu podívoval
sedě pod stromem poznání.
On nad hlavou mi větví kýval
tikot pendlovek nebeských.

Hoelderlin

O soustředění třeba vést řeč!
Zapomněls na své vozataje?
Jak mohl jsi dovolit bohům
srazit tě do prachu tak záhy.
Vždyť jel jsi kolem zahrádek
kde německá důkladnost zrála.
K záhonům růží obracel ses
až kůže kozliku vrzala
ti pod zadkem, ó roztržitý.
Teď pro smích trhokyním jsi.

Ale svaté je soustředění
květinářky, když olizuje
krev z neopatrného prstu
a mohla by tě dlouho učit
jak nedočkavost ubližuje
statutu žluči ve vnitřnostech
nebo po milování smutku.
Friedrichu, zamířils daleko
v lehké ctižádosti a zbroji
co přemohla netrpělivost.

Předěl

Bez nástrojů jsem vyšel z domu,
nalehko, jenom s ladičkou
a po cestě, ve stínu stromů,
uslyšel hudbu nelidskou.
Bylo mi jako u zjevení
v zajetí tónů odjinud,
jež instinkty na vabank mění
ať dopadne to buď jak buď.
Všechno co dosud fungovalo,
odmítalo dál sloužiti
a nehnutě jak mezek stálo
po rozvázaném soužití.

Tak zažil jsem zlom mezi věky
a nebál se, jen zvědav byl,
zasažený do morku kostí
podivným chvěním chvíle chvíl.
Otřásala se celá země
a otvírala hlubiny.
Než toho jak se vztáhla ke mně,
nevšímaly si dějiny.

Přání

Žít v řádu. Žentour otáčet
na tvrdém mlatu stodoly
spolu s němými zvířaty
ve jhu, jež tlačí jen trošku.
Úleva pravidelnosti
s jakou se objevuje zvuk
dřevěného zadrncání
vždy v stejné fázi jistoty,
taková byla má radost
i nekonečné trápení
ukázněné spolupráce
na vinici domicilu.

Až přijde Pán věků, ať vidí
jak drtí lis bobule času

a šťávu z našich úmyslů
čeří do průzračnosti skutků.
Ať přizve vítr, pomocníka,
co vklouzne do týchž postrojů
o kterých uvykli jsme říkat,
že vydrží do konce dnů.

Geny

Dějí se věci mezi námi,
nebem a zemí, napořád.
A pokaždé jsme na ně sami
jako kůl v plotě, bez výhrad.
V úporné snaze živočichů
vyhnout se smrti, sledujem
každíčký pohyb v hmatu, čichu
i šestém smyslu pozorně,
vždy připraveni odskočiti
do spásné nory hluboké,
jak embryo se přikrčiti
a k porodu zrát podruhé.

Jonáš by k tomu měl co říci
ve velké rybě schoulený
a makedonští bojovníci
do pavéz falang zakutí
a bulvár pletich na Olympu
a Archimedes učený
a davy spór na světa rynku
a pokrok co je provází.

Jákob

Zažehnával jsem démona.
On však měl pro strach uděláno
a rozkročený pevně stál
jak tlustý zápasník sumó.
Plál v jeho očích rudý lesk

a nebyla to svíčka v dýni
co rády děti zapalují
za okny mrtvým na počest.
Jakoby vysmát se mi mínil
a nejistotu do mne vnést.
Marně jsem ruku vztahoval
se zkříženými prsty k němu,
na způsob Víta tancoval
a couval jak psík v rozpacích.

A nebylo to tak, že trému
jsem zakrýt chtěl a předstíral,
že nabírám jen nových sil
a znovu postavit se jemu
bude mi snadné. Já tím žil.

Svatozář

Ta aura samoty co zdobí
svatého mezi zástupy,
vyjíměčnost jeho prozrazuje
studená jako polární zář.
Na první pohled k odlišení
jsou potom člověk jako ty
či já. Však v tom to není.
A třeba strádá. To se svatým stává.
Duch chtěl by. Tělo vzdoruje.
A z ochozu mu Rilke mává
a za ním Smrt most spojuje.

Přeběhne po něm prvně voják
co přežil bitev bezpočet
a za ním betl bez domova
a notorický povaleč
teď zařadí se za dvoukolák
co kodrcá na druhý břeh
kde pozorně se Bůh k nám chová.
Než jemu, že byl vyvolený,
dá nosit zlato ve vlasech.

Odjinud

Nejspíš jsem se do růží zaplet
jen omylem a neprávem.
Jen mimoděk jsem sešel z cesty
jak potácivý opilec
a neměl o tom ani zdání
proč se mnou zatočil se svět.
Kdy všechno náhle jiné bylo.
K tomu, abych se domluvil
s poety, kteří přikládali
si k nosům květy rozvité
mé názvosloví nestačilo.
Zády se ke mně obraceli
a nenechali přivonět.

Nebyl jsem lepší ani horší
a nezasloužím přehlížet.
Jen jsem se mezi nimi octl
tak znenadání uprostřed,
že chápu jejich pohoršení
a nechci tam dál zavazet.
Radostně mizím k sobě zpět.

Smír

Dej mi už pokoj, nevyzvídej!
Já ti to prostě nepovím.
Jsou věci, které mají zůstat
jak ve zpovědním tajemství
co ani vlastní matka neví
kdo její tělo opustil,
a třeba se to nepovedlo
hned napoprve podle ní,
někdo jí o tom něco poví
až někde, někdy později.
Až neprůhledné zprůhlední.

Pak teprv můžeš naříkati
i rozesmát se současně,
když dohad do řádu se vrátí,
na boží světlo vypluje.
Když ostatky co střeží lid
nadosah z uvnitř octnou vně
a nejasné, jež trápilo nás,
tak jasně chce se vysvětlit
jak bezoblačné nebe v Provence.

Lunatik

Modlím se za rovnováhu
rozpažený s dlouhou tyčí
pokaždé když napnou lano.
Nechce se mi, ale musím
krok za krokem rozhoupat je
nad hlavami zvrácenými.
Nevěřicně ústa zejí
jako když na nebe stoupal
Eliáš vzat z jejich středu
do prostory dravých ptáků.
Jako oheň, který dlaní
s ráhna mlčky setřel Achab.

Jestli spadnu, zachytí mě
měkká náruč prašných křídel
poletuch babího léta
v teplém větru co se zvedne
pokaždé a pohotově.
Jako živel jenž se rozhod
po skupenství hmoty přejít
z nejistoty do možného.

Ukázky z dosud nevydané básnické sbírky *Větrný žentour*
vybral Pavel Švanda.

Ano ale

Z maxim Zeno Kaprála

Zbožnost a ctnost se nevylučují. Ale ani nepodmiňují. Jejich vzájemnost je ambivalentní.

Nic proti konfesím. Více pokojů v nebi atd. Ale bytovat po protestantsku je věc trucu.

Mít pohromadě všech pět smyslů, a proto vědět, neznamená žádnou milost. Ale věřit – to je jiná.

Jsme ochotni pro Boha trpět. Ale v hloubi duše doufáme, že toho nebude třeba.

Ďábla tlačí čas. Ale holocaust na katolíky chce ještě stihnout.

Rouhat se ještě neznamená odpadnout. Jen stát se na chvíli návnadou. Ale prohnany Ďábel raději loví mezi intelektuály.

Rozjímat o samotě v poušti dní sluší trpělivé povaze anachorety. Ale vyslat střelnou modlitbu z festivalu plného lidí, piva a hlučné zábavy je stejně záslužné.

Neznaboh se pohybuje v nudné realitě a zakládá si na tom, jak je objektivní. Ale skutečnost paradoxu mu uniká.

Marta se rozčilovala právem nad línou Marií. Ale zasloužila si pokárání za svévolný výklad hodnot.

Ateističtí skeptici považují zázrak za výplod pověry. Ale zázrak je přirozený.

Optimismus materialistických vědců je po čertech nakažlivý. Ale dobrá nálada trvá jen chvíli.

Dramaturgie katolické liturgie je dokonalá. Ale ani sebelepší režisér ji neustojí zcela.

Z čistě náboženských pozic nemá žádný smysl divit se smrti. Ale životu taky ne.

Povel „Pozdravte se navzájem!“ vygeneruje les napřážených rukou. Ale ani polom nezná lepší alternativu.

Adorace svatých, nejlépe mučedníků, patří k dobrému zvyku každého hříšníka. Ale přiznání vlastního trápení je důležitější.

Úzkoprsí technokrati popírají existenci věcí mezi nebem a zemí. Chtějí důkaz. Ale ten nemají ani pro entitu svého psacího stolu.

Dějà vu v závratí okamžiku znovu prožívaném je prý mámení unavené mysli. Ale zbožní vědí, že právě tehdy je jejich mysl nejaktivnější.

Kázání se vleče, až vrtíme se v kostelní lavici jako nedočkavé děti u svátečního oběda. Ale při Pozdvihování ztrácí netrpělivost smysl.

Plíživé splývání dobra a zla do nepřehledné směsice mezilidských vztahů je možné přechodit jako chřípkou. Ale není to vhodné pro kardiaky a čtenáře Nového zákona.

Bůh na Sinaji vyhlásil v paragrafovaném znění něco málo příkazů. Dají se spočítat na prstech a to prý ještě Mojžíš něco usmlouval. Ale i to Desatero je dnes už jen pro náročné.

Jehovisti jsou ve své apoštolské horlivosti chloubou i metlou křesťanů. Je těžké zbavit se jejich dotěrné ušlechtilosti. Ale stačí, ještě mezi dveřmi, hlásit se ke katolictví.

Většina církví se netají nechutí k odvážným krokům z teologických pozic. Ale přece to jsou náboženští blouznivci a fanatici, kdo je udržují pohromadě.

Dějiny jsou věčně přesýpací hodiny, jež jednou v čase otočí ruka jejich konstruktéra Stvořitele. Ale noční můrou futurologů je otázka kdy.

Bůh se usmívá. Jak buddhistický mnich v nirváně. Jak dalajláma s tibetským rodným listem. Jak dohola ostříhaný derviš. Jak šaman ze sibiřské tajgy. Usmívá se. Ale věru nevíme, jaký k tomu má důvod.

Vraždění nevinátek nepříznivě zasáhlo do statistik současně probíhajícího sčítání lidu. Ale Herodes nebyl žádný byrokrat.

Ohnivá ruka napsala Mene tekkel ufarsin na zeď paláce. A království padlo. Naskakuje mi husí kůže, když se rozhlížím kolem. Ale dnes by takové poselství překrylo graffiti průměrného sprejera.

Přes šedesát let nevzal jsem Boží jméno nadarmo, jak chtěl pan katecheta. Ale o ostatním škoda mluvit.

Každý pokus o personifikaci Boha skončí v umění. Teologie sice o něm nijak vysoké mínění nemá, přesto je shovívavě toleruje. Ale obrazoborci jsou blázni.

Křesťané začínají a končí ve jménu Otce, Syna a Ducha svatého. Zkoušejí se také jiné alternativy, jak vychutnat život a smrt. Ale ve jménu Čehokoliv to nefunguje.

Dnes pohřbili jsme s manželkou synovu kočku. Přemýšlím, zda kříž na Micčině hrobečku není svatokrádež. Přece jen – byla zvíře. Ale snad nepatří symbol života jen lidem.

„Kdo hledá, najde“ je hypotéza, která nemusí vyjít. „Kdo nehledá, nenajde“, je logikou podložený fakt. Ale Boha může najít i ten, kdo nehledal.

Není pravda, že pod sluncem není nic nového. Každý okamžik pod sluncem je nový. Ale vzápětí stává se starým a odtud pramení skepse Koheleta.

Defenestrace odbojných andělů byla velkou nebeskou událostí. Ta důležitá očista překonala všechny známé revoluce, včetně Velké říjnové. Ale zrovna k nám snad napadat nemuseli.

Petr J., farář Českobratrské církve evangelické, zeptal se mne kdysi, zda věřím v odpustky. Odpověděl jsem, že ano, a myslím si to upřímně i dnes. Ale také jsem přesvědčen, že katolík Jan Hus je kritizoval právem.

Naším nejdítovanějším básníkem dvacátého století byl Václav Renč. Na všech kostelních lavicích leží zpěvníky s jeho texty a překlady písní. Renčovo dílo je uzavřeno. Ale tisíce úst je pořád rozmnožují.

Za průměrnost tvorby českých katolických básníků mohou dogmata. Jediný, kdo s nimi uměl pracovat, byl Jan Zahradníček. Ostatní velcí vesměs kořenili svoji poezii herezí. Ale jejich věrnost, právě proto, zůstala v řádu.

Đáblu Faust upsal duši z vědeckého zájmu. Na první pohled polehčující okolnost. Jenomže pohnutky v takové transakci nejsou důležité. Masový vrah nebo naivní experimentátor – žádný rozdíl. Ale Faust měl kliku s Markétkou.

Ukázky z dosud nevydané sbírky *Ano ale* vybral Pavel Švanda.

Básníci čtou básníky

PAVEL KOLMAČKA

PAVEL KOLMAČKA (nar. 1962) vystudoval elektrotechniku a religionistiku (archaická náboženství a náboženství přírodních národů), byl instruktorem, sanitářem, novinářem, překladatelem, učitelem, nyní je znovu překladatelem a redaktorem. Debutoval spolu s Ewaldem Murrerem, Bohdanem Chlípem a Miroslavem Salavou (*Básně in margine*), samostatně vydal básnické sbírky *Vlál za mnou směšný šos*, *Viděl jsi, že jsi a Moře*, román *Stopy za obzor* a prozaické záznamy *Jedna věta*.

Podle knihy Zóhar prý Bůh naslouchá hlasu těch, kdo se zabývají Tórou, a s každou věcí, kterou v Tóře nově objeví, vznikne jedna obloha: pokaždé, když v Tóře něčí ústa vyloží novou věc, ta věc vystoupí a stane před Svatým. Svatý ji uchopí, políbí a ověncí sedmdesáti rytými a tepanými korunami. Tóra tedy obsahuje „věci“, jež trpělivě čekají, až je objevíme, a náš objev „věcí“ má kosmický dopad – dotváří svět.

Zdá se mi, že s jazykem a úsilím básníka je to podobné. Jazyk tu je se svými slovy a gramatickými pravidly, a je tu svět, velký právě tak, aby se do jazyka vešel. (Hranice mojí řeči jsou hranice mého světa.) Básník užívá jazyk nad rámec běžného provozu, namáhá jej a zatěžuje, a ve šťastných chvílích nalézá jeho nové a oprašuje zaprášené konstelace a možnosti. Rozšiřuje hranice světa – nejen pro sebe, ale pro všechny. To ostatní – zda mají básníci pravdu, nebo se mýlí, zda jsou pravověrní nebo levověrní, nesvatí nebo svatí – u nich není tak důležité. Jejich dar čtenáři není spása ani životní ukazatele, ale jazyk (a svět v něm).

Básníků, kteří rozšířili můj svět, je bezpočet. Vyjmenovat jich deset a říci, že tihle jsou „moji“, bych neuměl, třídit je na velké a malé bych nechtěl. Básnické texty, jejich rytmy, verše, výpovědi, melodie atd. přicházejí a odcházejí, uhnizďují se mi v paměti nebo se z paměti vytrácejí, mění místo v mých hierarchiích, fascinují mne a vzápětí dráždí, nemluví ke mně, a pak zas mluví, vše je v pohybu. Nabízím zde několik básní, úryvků textů či jen slovních spojení, jež určitě nejsou

„mých prvních deset“, jen si je momentálně „dobře pamatuji“.

Chtěl bych, aby na papíře vyzněly čistě jako příhody, děje a události jazyka, bez vysvětlivek, jimiž v jistém smyslu bývají jména a životy autorů a také kulturní souvislosti, v nichž se autoři pohybovali a pohybují. Uvádím je proto holé a jména básníků (a své drobné komentáře) přesouvám do poznámek.

*** 1

Míhotání světa v řeči.

*** 2

sní
neustále
o zemi
o té apokalyptické
kvetoucí
zahrádce

*** 3

Kročeje dětí haraší
a třpyty v spadaném listí
jsou slova písně. Z tmy naší
dá se již některé čísti.

*** 4

(Nazítří

Já,
z něhož se k ránu valily
páchnoucí splašky,
byl naštěstí někdo zcela jiný.
Teď kolem znovu pění
čerstvé slunné pivo,
za oknem vánek chvěje plátnem
s kulisou dalšího krásného dne.)

*** 5

Ačkoli květy na zemi
mohou zvadnout a zežloutnout,
dostanou se tam,
kde je domov
ptáků se zlatým peřím.

*** 6

Lidé spí v komorách s hlavami zastřeny,
že jedno oko neuvidí druhé,
a kdybys kradl jim, co mají pod hlavami,
snad nikdo nevěděl by o tom.
V tu dobu vycházejí z doupat lvi
a plazi vylézají, aby kousali,
tma v očích žhne a země mlčí:
tvůrce jest pod obzorem.

*** 7

Co je účes válečníka, který zná cestu do krajiny
mrtvých? Někdo naši hádanku jistě uhodne: Je to
džber na vytahování vody ze studně.
Co je to? Vznáší se při úpatí hor a rukama si
uplácává svoji tortillu. Motýl

*** 8

Ve dvacet třicet pukly ledy,
Amundsen na troskách lodi plul
nejbližší lidé jsou medvědi lední
nejbližší oči pár shnilých bulv.

*** 9

Učitelky měly hlavy nadité věděním.

*** 10

Ty mami, zastav se, dyž tu už seš,
Ať kouknu se na pouť ... prosím tě, no!
Jej, netahej, strhneš mi rameno...
Jej, mami, dyk ty mě utlučeš!

Né, tolika národa co tu je!
A každej jak tele u novejch vrat...
Co pořád ten tluchuba hudruje?
Fuj, z acetylénu je pěkněj smrad!

Jé mami, ty hračky a panáky,
Ty kvery a zvířata v škatulkách,
ty šavle a maličký autáky!
Jé, mami, mám voči jak na štopkách!

Ten velkej kůň v prostředku, panečku!
Je mastnej? Co můžou tak za něj chtít?
Jó, ten by mi pasoval, holečku!
Jej mami, ty neumíš nic než bít!

Ty, něco ti z paklíku vypadlo!
Tak ve „frcu“ nedali ani fuk?
Já furt a furt, co si jak žihadlo...
Di, blázínku, dyk je to fuk...

...

Dyž fotr je na mol a bez brků,
No koupíš mi jenom, jaké pak pláč,
pár pečených kaštanů, pomeranč,
a já ti už nebudu na krku.

...

Sníh zalez mi do křápů, sou jako led,
Tam akorát, co mám to vomrzlý.
Jsem navyklej na samý věci zlý,
teď hladý bych ale hřebíky jed!

...

No, to by si koukala na tanec!
Já, ségry hned na něj jak hnízdo vos.
No, říkám ti, dostal jich na kokos!
No né, cák sme tu jen pro jeho hec?

Měl na dranc ty dárky svý k Ježíšku...
Pak každej holt koukal, aby se zdejch.
Von nadával pakáží špinavejch,
že všechno prej poví tatínkovi
a von že nám nepočká na knížku.

Atd.

*** 11

Tady tě mám, má dívenko, můj náhrdelníku z drahého kamení a mé peří, má lidská bytosti, ty, která jsi ze mě vzešla: Jsi má krev, má barva, můj obraz... Tolik bych si přál, abys chápala, že jsi vznešená. Porozuměla své vzácnosti, ač jsi dosud jen mladá dáma. Drahokame, můj tyrkyse.

*** 12

Cesta opilců, ta podvečerní známá,
mě vede domů z úřadu.
Čtu si zas po čase Mandelštama,
teď v Kovtunově překladu.

Svíí mi barvy – zelená, fialová
na stránkách hory – té z poémy.
A sladkost nevýslovná zachovalého slova,
hvězd na nebi a vajglů na zemi.

*** 13

Kde domov můj – ženy táhnou maso
a trpké huby vydechují páru.
Od vraních stop pomalu zvedám oči
ke štítům hospod, k hradu českých králů.

*** 14

A večer jdu chcát k ostnatému drátu,
tiše se dívám vzhůru za obzor,
kde nejsou věže kostelů a chrámů,
jen mezi stromy ruský lokátor.

*** 15

Je září v městské čtvrti. Ve dvorech hasne harantův křik.
Slunce nad obzorem. Klesá pod hladinu špinavého
vzduchu, plave v oleji. Mizí v kouři ulic. Naposledy
se zatřpytí na listech stromů, na okapech, na drátech
tramvají. Ponořilo se do fialových mraků nad horizon-
tem, ostře prokreslilo hradbu továrních komínů a vo-
dojemů, zatřpytilo se na věžích kostelů... a padlo. Nebe
se napnulo, letící ptáci najednou zmizeli. Zrcadlení.

*** 16

V klínu stromu se šneci milovali
jaký vám byl v tom klid
míru věcí ticho poodhalí
taky tak žít.

Pes si sám plave v rybníce

když ho volají ze dvora
 třpyt když se oklepe
 kolem tiše polykají mřížky stavidla
 otřepe srst duha
 přeběhne nad černým hřbetem
 krávy v křoví
 hrušky padají tak rychle jak je jí
 tupý úder ve sladkém marastu
 opilé sršně nízko u země
 tak přesně tak vypadal průchod mezi kůlnou
 v dětství
 rozježděné hrušky kolečkem plným
 opadaných jablek
 a strach z té perleťové kaluže sladkého sněhu
 z oček a tykadel v zlátnutí večer nebo v poledni
 ještě v plné síle

Už nebudu chodit do školy, protože je tady moc hluku. Bojím se, že to uslyší mé srdce.

Poznámky:

¹ Hans Georg Gadamer, Pravda a metoda II.

² Hans Arp.

³ Bohuslav Reynek, Večer (úryvek).

⁴ Petr Král, z knihy Den.

⁵ Aztécká báseň. Květy zde odkazují k poezii (pro její označení Aztékové používali slovní spojení „květ a píseň“) a k nepomíjivosti toho, co vyslovuje.

⁶ Hymnus na Atona (úryvek). S texty z jiného věku, kultury a tradice to bývá zápleklité: sebevědomě nepřipouštíme, že bychom mohli nerozumět, cizí poměřujeme svým. Obraznost těchto veršů je ale myslím nadčasová.

⁷ Aztécké hádanky.

⁸ Antonín Petr. Báseň jsem četl v devadesátých letech v novinách, od té doby se mě drží.

⁹ Raisa Maritainová, Velká přátelství. Nejedná se o básnickou knihu, psaná je velice prostě. A přece, místy, zvláště ve vzpomínkách na dětství... Žádné výbuchy metafor, občas ale nálezy. V létě jsem kvůli téhle knize sezval na dvorek pár přátel, kteří o to stáli, popíjeli jsme víno a ty šťastné pasáže jsme nahlas četli.

¹⁰ Jehan Rictus, Pouťové boudy, přeložil Jindřich Hořejší (úryvek). Tahle báseň je ve mně zarytá bezmála čtyřicet let. Do školního rozhlasu ji přednesla vítězka nějaké recitační soutěže, dopředu jsme byli otrávení, pošklebovali jsme se. Smích nás ale brzo přešel, byli jsme jako opáření. Ne že by nás zaskočil příběh té básně, ten byl přece tak trochu jako Malý Bobeš, ze kterého jsme ve škole nahlas četli. Ale ta řeč, která se na nás vyhrnula. Jméno autora jsem si tenkrát nezapamatoval. Když jsem však po letech v antikvariátu náhodou zalistoval jeho knihou, Pouťové boudy jsem hned poznal. V dopise L. Bloyovi Rictus napsal: „Naturalismus smyl a zničil všecku malebnost výrazů. Některá slova a rčení stala se učiněnými mrtvolami. Jistá slova, vymačkaná do poslední kapky šťávy, nahradíme jen tak, že se obrátíme a budeme čerpat z pramene, třebaš by to bylo i hnojiště řeči.“

¹¹ Huehuetlaloli, „staré slovo“, tradovaná slavnostní řeč. Tuhle pronášeli vládcové k dcerám. Citováno dle Léon Portilla, Native Mesoamerican Spirituality.

¹² Jiří Tomášek, Banalita.

¹³ Jiří Tomášek, Banalita.

¹⁴ Jiří Tomášek, Banalita. „Já nejsem básník,“ dušuje se autor těchto veršů. Který básník mi ale s takovou intenzitou zpřítomní bezčasí osmdesátých let? Kolik jich jednou nohou umí stát v tradici či tradicích (Dyk a Gellner, i Reynek, i japonská haiku), a zároveň nás překvapovat? A ten verbální trojúhelník „chcaní“, „věže chrámů“ a „ruský lokátor“!

¹⁵ Václav Kahuda, Veselá bída.

¹⁶ Vratislav Färber, Souvislosti 2/2012.

¹⁷ Matěj Lipavský, Souvislosti 2/2012.

¹⁸ Pastýřka Melanie z La Salette, citováno dle R. Maritainové.

Esej o polské duši

Anno Domini 2012

RYSZARD LEGUTKO

Kniha polského filozofa Ryszarda Legutka *Esej o polské duši* (2008) vyšla o rok později také v českém překladu – tvoří součást obsáhlého výboru z autorových esejů *Ošklivost demokracie*, který vydalo Centrum pro studium demokracie a kultury v roce 2009. Letos vyšel *Esej o polské duši* ve druhém polském vydání. Autor v něm nic nezměnil, pouze jej doplnil doslovem z roku 2012, ve kterém se vyjadřuje k dění v Polsku za poslední čtyři léta, k atmosféře v rozpolcené polské společnosti, poznamenané především smolenskou katastrofou z 10. dubna roku 2010. Aktualizuje své analýzy „zrady vzdělců“ na polský způsob z období 1945–1989 a konstatuje, že tíživé dědictví období PLR je v mentalitě jeho spoluobčanů zakořeněno hlouběji, než si oni sami uvědomují. (jfm)

Oněch několik let uplynulých od napsání knihy umožňuje autorovi vidět nejen ji, ale i komentáře, které vyvolala, s jistým reflektujícím odstupem. Jedna z vyslovených výhrad se opakovala; o knize se říkalo a psalo, že je v líčení Poláků a polské reality příliš pesimistická. Tato výhrada je formulována příliš obecně, ale je nicméně závažná, neboť se podle kritiků dotýká samotného jádra mé diagnózy. Ta podle jejich názoru postrádá věrohodnost už z toho důvodu, že až do takové míry černý obraz skutečnosti nemůže být pravdivý. Na to musím odpovědět, že podle mne je celá výhrada formulována chybně. Pesimismus nebo optimismus mého závěrečného soudu je věcí druhotnou. Základní otázka musí proto znít jinak. Jsou analýzy obsažené v mé knize přesné a výstižné? Ano, nebo ne?

Začneme u věci zcela zásadní. Jestliže se dokonce i shodneme na tom, že padesátiletí mezi roky 1939 a 1989 mělo šťastné rozuzlení, nijak to nezlehčuje všechny hrůzy, jimiž jsme jako národ prošli: děsivou válku a ztrátu poloviny území, likvidace, vraždy a deportace, komunistický teror a dlouhodobý vliv ohlupující ideologie, brutální restrukturalizaci společnosti, estetický úpadek a různé další ohavnosti, o kterých jsem v knize psal. Výtku přehnané pochmurnosti má možná původ v tom, že všechny tyto věci pro nás mezitím získaly povahu historických faktů a po tolika letech

už nevyvolávají tak silné emoce a nepodněcují k hlubšímu přemýšlení. Ale i kdybychom o nich už nemluvili nebo se nás už nijak nedotýkaly, v každém případě se staly a zapříčinily to, že se naše realita zformovala právě do své dnešní podoby. To je třeba mít v paměti nejen z úcty k obětem a z pocitu národní vděčnosti, ale rovněž z toho důvodu, že právě takováto paměť posílená reflexí nám umožní pochopit změny, k nimž v Polsku došlo. Brutální a dlouhodobé zkušenosti, které se staly naším údělem, zanechaly hluboké stopy, které lze postřehnout, jako jsou rozdělené rodiny, ztráty rodinných majetků, stav knihoven, muzeí nebo množství památek, ale i takové, které bezprostředně empiricky nevnímáme, ale o jejichž existenci jsme utvrzeni ve chvíli, kdy vidíme jejich důsledky. Jde například o politické postoje, o vztah ke světu a k vlastní identitě.

Ve své knize jsem psal o viditelných i neviditelných stopách. Ty první jsou nezpochybnitelné a lze je popírat jen ze zlé vůle nebo ze sebeobelhávání. Ty druhé jsou ze samotné své povahy kontroverzní, neboť to, co je neviditelné, lze vždy interpretovat různým způsobem. Můj výklad byl prostý, a právě on vyvolal takový odpor. Vyslovil jsem tezi, že právě tyto zkušenosti měly za následek to, že jsme se ve značné míře stali národem PLR, že máme zlomenou páteř, že Poláci už necítí, že mají hrát ve světě nějakou roli, a že jsme si, řečeno jinými

slovy, zvykli být objektem, a nikoli subjektem probíhajících změn. Moje teze bude obzvlášť kontroverzní pro ty, kdo přijímají stereotyp o polské pyše a národní megalomanii, který v naší zemi převládá.

Nedovedu si vysvětlit, jak něco, co je jako právě tento stereotyp ve zjevném rozporu se zkušeností, může mít tak dlouhé trvání a může se tak hluboko zahnídit v lidském myšlení. Úporná přítomnost tohoto stereotypu v polském vědomí prozrazuje nejenom stupeň iracionality mnohých názorů na polskou společnost, ale nepřímou i stupeň účinnosti komunistické propagandy, jež nám po desetiletí vtoukala do hlav boj proti falešnému hrdinství a nacionalistickým úchylnkám a v níž nyní intenzivně pokračují její nepříteli opoždění vnuci.

Člověka, který by pochyboval o tom, že řeči o polské národní megalomanii byly obrovský humbuk, by mělo přesvědčit právě oněch několik let uplynulých od prvního vydání mé knihy. Přinesly bolestné potvrzení mé diagnózy, podle které není běžným stavem polské duše hrdost, ale závislost. V onom období se staly zarmucující věci. Nejvážnější z nich byla smolenská katastrofa, při níž zahynulo téměř sto lidí včetně prezidenta republiky. Polský stát projevil svou tragickou slabost. Nezachoval standardní postupy běžné v takových situacích, neprosadil polské pravomoci ve věcech, které měly mimořádnou faktickou i symbolickou

kou váhu, nepostaral se o oběti, nevzal v ochranu rodiny obětí a nezajistil ani nestranné a objektivní vyšetřování. Polští občané zůstali osamoceni, zatímco polští představitelé koketovali s Rusy, od nichž si nechávali líbit příležitostné impertinence. K tomu, aby dokázali v tak obtížné situaci plnit své politické, právní, symbolické i lidské povinnosti, chyběla polským politickým lídrům odvaha, vůle nebo potřebné morální vědomí.

Nebyla to pouze kompromitace tehdy (i nyní) vládnoucího politického týmu. Dalo se přece očekávat, že společnost pobouřená hanebným jednáním svých představitelů je okamžitě smete a odsoudí k věčné hanbě. Ale reakce většiny byla bohužel opačná. Chování politické reprezentace se u širokých vrstev společnosti i u velké části polské elity setkal se souhlasem.

Pro toho, kdo o Polácích uvažuje na základě stereotypu, který je charakterizuje jako hrdý národ zakládající si na své suverenitě, by tento fakt musel být něčím nepochopitelným. A události po smolenské katastrofě by se musely jevit jako sled nepochopitelných dějů připomínajících přízraky ze zlého snu nebo jako šokující projev náhlého a ničím nevysvětlitelného kolektivního úpadku. Uvědomíme-li si však, že máme co dělat se společností, jejíž velká část, pravděpodobně většina, je už po několik desetiletí zvyklá na to, že se o nejdůležitějších věcech rozhoduje mimo ni a bez ní, že má tato společnost v sobě hluboce zakořeněné přesvědčení typické pro notorické poražence, podle něhož jakýkoli větší odpor proti skutečným vládcům tohoto světa nemá smysl, že si svoji slabost falešně odůvodnila bajkou o konci státní suverenity, kterou jí vstřípila křiklounská elita, a zaujala proto s úlevou rezignující postoj, potom pochopíme, že reakce na smolenskou tragédii je vlastně přirozená. Bylo by s podivem, kdyby si po desetiletí pokořovaná a devastovaná společnost uchovala pocit studu.

Důvod k mírnému relativnímu optimismu lze samozřejmě spatřovat v tom, že smolenská katastrofa znamenala pro mnohé Poláky vystrážlivění a že se za posledních dvaadvacet let dosud nenašel tak velký počet osob prožívajících do té míry úkorně degradaci národa a státu, že si přejí jejich obnovu a konají v jejich prospěch. Jejich počet však není v současné době dostatečně velký na to, aby zásadním způsobem stávající tendence zvrátil. Toto částečné oživení – a to je

Ryszard Legutko:
*Ošklivost demokracie
a jiné eseje*. CDK, Brno
2009, přeložil Josef
Mlejnek, 322 stran.

smutné – narazilo na tvrdou, dokonce brutální reakci. Za celou dobu trvání třetí Rzeczpospolite nikdy nedošlo k takové mobilizaci a aktivizaci sil podporujících autodegradaci národa a státu.

Tuto autodegradaci můžeme vidět v několika rovinách. Změnilo se vnímání Evropské unie a místa, jaké v ní zaujímá Polsko. Do té doby celý problém nepřitahoval zvláštní pozornost politiků ani občanů. Obrovská většina byla vůči Unii naladěna pozitivně a chápala ji jako civilizační faktor, nebo, a to především, jako bohatého strýčka, od něhož lze získat nemalé peníze. V poslední době se věci změnily a projevila se cílená strategie podřídit Polsko Unii, a to ve dvojím smyslu: za prvé výraznou podporou federalizujících procesů a za druhé výrazným zaměřením na sblížení s Německem jako zemí, která má v Unii největší vliv.

Kdyby se obě představy měly naplnit, znamenalo by to faktickou rezignaci na jakoukoli samostatnost. Obě bohužel zapadají do dosti dlouhé a málo chvályhodné tradice našeho národa: spoléhání na nepolské zákony a nepolskou administrativu, které mělo být podobně jako v dobách záborů lékem na polské civilizační slabosti a na národní anarchii na jedné straně, a na straně druhé hledání silného protektora, poskytujícího obvykle podporu v boji s vnitřními odpůrci a vzbuzujícího – u těch spoléhajících – nejčastěji iluzorní dojem vlastní důležitosti.

Obě představy se mohou zdát protichůdné, ale z polského hlediska vůbec protichůdné nejsou. Program vytvoření evropské struktury zcela oproštěné od vlivu národních států je totiž neproveditelný; podobné struktury budou vždy odrážet existující poměr sil, jinými slovy v zásadě půjde v té či oné oblasti o zájmy nejsilnějších států. Pro slabší státy to bude znamenat dvojí závislost – na nadnárodních institucích nebo na politických mocnostech. A dokonce i tehdy, bude-li docházet ke konfliktům mezi evropskými institucemi a nejsilnějšími národními státy, nijak se tím stav dvojí závislosti slabších států, mezi něž patří Polsko, nezmění.

Nejsmutnějším faktem u této změny pohledu na Evropskou unii je přechod od nevědomosti k uvědomělému programu. Předtím se představy o Unii pohybovaly v rovině volných úvah motivovaných komplexy, ale nebyly podepřeny žádným rozpoznáním faktického

stavu věcí a vědomím praktických důsledků. Dnes jsou předkládány s plným vědomím toho, co se může v důsledku jejich realizace stát. A v této verzi nevyvolávají u Poláků žádné zvláštní námitky. Příznačné je i to, že v zemích provádějících samostatnou politiku existuje na rozdíl od Polska mnohem větší nechuť k federalistickým myšlenkám, která má narůstající tendenci. Politika v těchto zemích spočívá ve vytváření spojení s jinými zeměmi, ne v ostentativním podřizování se. To druhé by pro tamní voliče bylo nepřijatelné.

Ale autodegradace národa je viditelná rovněž v jiných oblastech. Stále zřetelněji se potvrzuje teze o slábnutí polské identity; v každém případě zesilují faktory, které takovému oslabování napomáhají. Na školách byla omezena výuka polských dějin a literatury. Snižuje se úroveň a posílání polského jazyka, což je způsobeno nedbalostí a lhostejností škol, rodičů a všech institucí – i takových, jako jsou média –, které mají polštinu a polskou kulturu podporovat. Ministerstva se nezajímají o iniciativy rozvíjející polskou identitu, naproti tomu příznivě přijímají ty, které nás „evropeizují“, činí multikulturnějšími a internacionálnějšími. Tato poslední slova samozřejmě nevyjadřují žádný základní záměr uvádět v Polsku ve známost světovou kulturu, ale úzce souvisejí s humpoláckou ideologií, která díky vlivným patronům získala hojně prostředky na matení polských hlav.

V posledních letech také došlo – a to především z politických důvodů – k tvrdému útoku na polskou tradici v prvé řadě prostřednictvím masové kultury. Její představitelé dospěli k závěru, že útočení na tuto tradici potvrzuje duchovní aristokratičnost a představuje vstupenku do moderního světa. Přitom máme co do činnosti s invazí primitivismu, který ničí celý veřejný prostor, a který tím odstraňuje identifikační znaky, jejichž prostřednictvím společnost poznává svoji příslušnost k dějinnému společenství. Menšiny chránící a schraňující toto dědictví nejsou schopny konkurovat stále brutálnější agresivitě stále početnějších zástupců primitivů. Podobné aktivity vnášejí do našeho vědomí pocit, že jsme jako Poláci nesvéprávní, umocňují komplexy a svádějí toto vědomí do kulturně jalových prostorů.

Ve své knize jsem napsal, že se polská společnost nachází v rukou primitivů. Tato diagnóza se v posledních

letech bohužel nejen potvrdila, ale nabrala zlověstné dimenze. Nikdy jsme se za posledních dvaadvacet let nesetkali s takovým stupněm zhrubnutí, vulgarizace veřejné sféry, a do tohoto nechvalného díla jsou zapojeny prakticky všechny společenské skupiny. Veřejná směna názorů, spory, argumenty, odlišnost mínění – to všechno přestalo existovat. Polsko už po několik let nezažilo žádnou veřejnou diskusi a dá se předpokládat, že ji v blízké budoucnosti ani nezažije.

Skupina, která je v současnosti v Polsku u moci, uznala vulgaritu za hlavní nástroj boje a v tomto ohledu k sobě přitáhla široké zástupy, které se koneckonců nijak zvlášť nebránily a poměrně rychle to pochopily jako dobrou zábavu, politickou povinnost a způsob chování, jež velí moudrost. Už po několik let je Polsko místem halasného řehotu, nepřetržitého přerývání, kleteb, rouhání, urážek, vulgárností, ukřičené hysterie. Argument nahradil hloupý vtip, ordinérní vřeštění vytlačuje reflexi a invektivy se ukazují být účinnější než myšlení. A toto všechno probíhá za pozvolného, ale viditelného posouvání se Polska do stavu úplné ochromenosti.

Zvláštní roli sehrávají v tomto procesu elity. Pojem elita je v současném Polsku nejasný, ale používám ho k označení relativně úzké skupiny lidí, kteří poskytují jazyk k vyjádření skutečnosti, vyslovují aspirace a odůvodňují emoce, jež se projevují ve veřejné sféře. K této elitě patří především intelektuálové (i toto slovo by vyžadovalo vysvětlení, ale budeme se držet jeho běžného pojetí). Vedle této skupiny však existuje nesmírně početná a velice hlučná skupina lumpeninteligence, jež se nevyznačuje žádnými pozitivními vlastnostmi a jejíž přítomnost a vlivy vyplývají výlučně z masové demokraticko-tržní povahy společnosti. V Polsku posledních let je stále obtížnější elitu či spíše její velkou část od lumpeninteligence odlišit: určitě je neodlišuje jazyk vyjadřování skutečnosti ani druh jejich aspirací artikulovaných ve jménu společnosti ani úroveň odůvodňování emocí vyjadřovaných ve veřejné sféře. Mezi elitami a lumpeninteligencí dokonce dochází k překvapivé symbióze. Proč překvapivé? Jednak má ona symbióza poprvé v dějinách svobodného Polska takový rozsah a jednak si jedna i druhá strana stále více uvědomují hluboký pocit sounáležitosti.

Ve své knize píšu o tom, že polská elita má stádní charakter a že její poválečné osudy určovalo monopolní postavení, v němž se ocitla v důsledku toho, že komunistický stát zlikvidoval konkurenční prostředí a že ji vláda lidového Polska pověřila úkolem legitimizovat komunismus. Polská elita prožila bouřlivé dějiny, v určitém okamžiku se s komunismem rozešla, sehrála důležitou roli v opozici proti němu a dosáhla také nezanedbatelných úspěchů, ale táhl se za ní jako stín její hříšný zakladatelský akt. V novém Polsku si uchovala monopolní postavení, ale monopol ve svobodném období jen prohloubil všechny její špatné vlastnosti a její dobré vlastnosti zlikvidoval. I když nastupují nové generace, nemůžeme se zbavit dojmu, že se u této skupiny od dob rozkvětu v jejím chápání světa nic nezměnilo: nepřijímá již žádné korigující podněty, a dokonce se ani nepokouší vyvozovat závěry ze skutečnosti, kterou prakticky přestala sledovat. Setrvává dále ve světě, který dávno přestal existovat, používá jazyk, který vyrostl ze zkušenosti, jež přestala být aktuální, pohybuje se ve zcela fiktivním světě, rozhořčuje se nad fantomy, které sama vytvořila, rozčiluje se nad myšlenkami, jejichž smysl přestala chápat, nebo se nechává unášet vzruchy, které vzhledem k tomu, že postrádají skutečnou příčinu, nabývají stále víc a víc povahu běžného tajtrlictví.

Jde o elitu, která nepovzbuzuje, ale uspává. V posledních letech spouští skutečně velmi halasný pokřik, ale to nic neznamená, neboť její výkřiky postrádají obsah. Jejím skutečným stavem je tak i nadále setrvávání v myšlenkové strnulosti. Dá se říci, že dnes zažívá období tristního úpadku, který Polsko velice ničí. Není známo, jak dlouho toto období potrvá a jak rychle se oživující konkurenti stanou natolik silní a tvůrčí, že budou schopni obnovit zdevastovaný prostor kultury. Neexistuje žádná jistota, že se to stane brzy, a v případě prodloužení existujícího monopolu nás mohou nadlouho čekat jalové časy.

Zmizení této části elity nebo zbavení jí svéprávnosti je nezbytnou podmínkou jakékoli změny k lepšímu. Zatím svými hlasy autorizuje nejhorší praktiky a porušování těch nejzákladnějších standardů veřejného života. Straní hrubiánství proti slušnosti, manipulaci proti pravdě. Straní těm, kdo se dopouštějí křivd, a je proti těm, na nichž se křivdy páchají, straní amnézii proti

paměti, partajnictví proti nestrannosti, ideologii proti patriotismu. Ochotně obhajuje cenzuru, nespravedlnost, lež, monopol, a dokonce i násilí, pokud prospívá zájmům stáda. Stejně ochotně se uchyluje k pokrytectví nebo hrubosti. Podílí se na rozdmýchávání politické nenávisti v Polsku, jehož výsledkem byla mimo jiné politická vražda či gigantický propagandistický lynč prezidenta republiky a později obrovská mašinérie lži urážející ho po smrti.

V závěru své knihy jsem se vyslovil mírně optimisticky. Měl jsem pocit, že se v Polsku něco mění k lepšímu, že se pozvolna navrácí duch nezávislého myšlení a jednání. Zkušenost následujících let touto křehkou nadějí otrásla přímo pokořujícím způsobem. Kde je třeba čerpat víru ve změnu k lepšímu a potřebnou sílu? Důvody uchovávat si určitou míru optimismu jsou dva. Za prvé, jak se o tom zmiňuji výše, objevilo se v Polsku ozdravující hnutí. Každopádně jde o hnutí vyvolané uvědoměním si degradace Polska a vědomým odporem k ní. Během posledních dvaadvaceti

let se podobně silný odpor dosud neobjevil a – přes všechny zvraty, obtíže a zmatky – jde o nový jev, který zasluhuje podporu a umožňuje také počítat se změnou správným směrem.

Za druhé, stále přes to všechno žijeme v podmínkách svobody. Banálnost tohoto konstatování je jen zdánlivá. Jak jsem napsal ve své knize, to, že jsme v Polsku získali svobodu, uvedlo Poláky – paradoxně – do stavu pokory vůči tomu, co se děje ve světě. Ale vždyť to vůbec nemusí tak být. Má-li svoboda nějakou hodnotu, spočívá tato hodnota v tom, že jednotlivcům i národům umožňuje překonat průměrnost a usku- tečňovat důstojné představy. Kdyby svoboda neměla sloužit právě tomu, potom by pochopitelně neplynul žádný velký užitek z jejího vlastnění, ani žádná velká škoda z její ztráty.

Ryszard Legutko, *Esej o duszy polskiej*, Wydawnictwo Zys i S-ka, Poznań 2012, s. 184–196. Z polštiny přeložil Josef Mlejnek.

Ryszard Legutko, filozof, poslanec Evropského parlamentu.

OBČANSKÝ INSTITUT

- Prověřené názory
- Překlady zahraničních autorů
- Pozvánky na zajímavé akce
- On-line verze studií a bulletinů OI
- Záznamy konferencí a seminářů

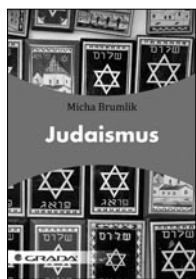
www.obcinst.cz

- rozcestník konzervatismu na internetu!

Z nových knih

MICHA BRUMLIK JUDAISMUS

Grada, brož., 96 s., 179 Kč

Je judaismus náboženstvím strachu a pomsty, zastíněným všemocností zákonů, utvářeným domýšlivostí a rasovou hrdostí a podloženým nespelnitelným utopismem? Jsou v něm zachovány přísné patriarchální struktury? Málom které náboženství bývá konfrontováno s tolika předsudky a stereotypy jako právě judaismus. Micha Brumlik podává informace o rozporuplné a fascinující jednotě víry, národa a náboženství. Ukazuje vznik judaismu, jak ho známe dnes, a věnuje se složitému vztahu mezi křesťanstvím a judaismem, podrobně také hodnotí postavení ženy a objasňuje mylně pochopené vyvolení lidu Izraele. Poskytuje informace o základních tématech předsudků ohledně židovského náboženství, jakými jsou „rasová povýšenost“, „spravedlnost“, „strach a pomsta“, „nacionalismus“, „utopismus“ a „patriarchální struktura judaismu“.

JAN JANDOUREK SLOVNÍK SOCIOLOGICKÝCH POJMŮ

Grada, váz., 264 s., 399 Kč

Jak sám autor uvádí, smyslem této knihy je v naší chaotické době vrátit čte-

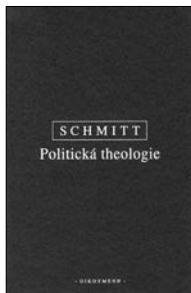

náře k významům slov. Žijeme nejen v záplavě neutříděných informací, ale také v době slovníků, které vrací čtenáře k systematickému poznání. Každý ostatně ví, že kdyby musel zredukovat knihovnu, nechá si alespoň slovníky. Protože ty se budou přece hodit vždycky. Přinášíme vám proto sociologické pojmy, které se ve společenských vědách objevovaly od počátku, a také ty, které přineslo poslední desetiletí. Neslouží však jen pro vyhledávání pojmů, ale jde i o text, který lze souvisle číst.

Grada Publishing, U Průhonu 22,
170 00 Praha 7
tel.: 234 264 511
www.grada.cz

CARL SCHMITT POLITICKÁ THEOLOGIE

OIKOYMENH, brož., 54 s., 118 Kč

Knih z roku 1922 začíná Schmittovou slavnou definicí: „Suverén je ten, kdo rozhoduje o výjimečném stavu“. O kus dále vysvětluje důležitost výjimek: „Výjimka je to, co nelze subsumovat; vymyká se obecnému ucho-

pení, současně však v absolutní čistotě demonstrovuje specifický právní formální prvek, decisi. Ve své absolutní podobě nastává výjimečný případ tehdy, musí-li být teprve vytvořena situace, v níž mohou platit právní ustanovení.“

Název knihy je odvozen z tvrzení (3. kapitola), že „všechny důležité pojmy moderní teorie o státu jsou sekularizované theologické pojmy“, tedy že politická teorie se vztahuje ke státu (a suverenitě) obdobně jako theologie k Bohu.

OIKOYMENH, Černá 3,
110 00 Praha 1
prodej pro veřejnost každý čtvrtek
mezi 9:30 a 16:30
tel./fax: 224 930 310/212
distribuce@oikoymenh.cz,
www.oikoymenh.cz

MARTIN LUTHER KING JR. ODKAZ NADĚJE VYBRANÉ ČLÁNKY A PROJEVY

SLON, 327 s., 355 Kč

Knih je prvním výběrem z díla Martina Luthera Kinga jr. v češtině. Svým rozsahem a záběrem je to zároveň výbor reprezentativní. Obsahuje celkem dvacet textů různého rozsahu a formy – články, projevy, kázání, rozhovor. Nejstarší je článek Náš zápas z roku 1956, následují slavné

i méně slavné texty z 50. a 60. let, jako Americký sen, Dopis z birminghamského vězení, Mám sen, rozsáhlé Interview pro časopis Playboy, projev Je čas prolomit ticho a další. Knihu po předmluvě Erazima Koháka uvozuje slavný Odkaz naděje – esej publikovaný až po Kingově smrti. Zakončuje ji Kingovo poslední kázání Vidím zaslíbenou zemi – pronesené 3. dubna 1968, tedy den předtím, než byl zavražděn.

LINDA ŠTUCBARTOVÁ

VELVYSLANCI

I BEZ DIPLOMATICKÉHO PASU

21 rozhovorů nejen o kariéře s osobnostmi, které proslavily naši zemi v zahraničí

SLON, 315 s., 279 Kč

Kniha obsahuje soubor rozhovorů s lidmi, kteří se pohybují v mezinárodním prostředí, a tudíž mohou být v jistém smyslu považováni za „velvyslance“ reprezentující vlastní zemi,

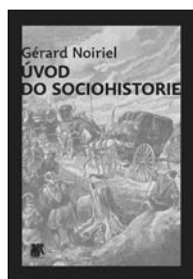
aniž jsou všichni držitelé diplomatického pasu. Do projektu jsou zahrnuty osobnosti, které byly kariéerně úspěšné v mladém věku. Tato kniha jistě zaujme nejen mladé lidi, připravující se na kariéru (pro něž může být inspirací), ale i všechny ostatní, kteří se zajímají o diplomacii, mezinárodní vztahy, pověst České republiky a celkově dění ve světě.

GÉRARD NOIRIEL

ÚVOD DO SOCIOHISTORIE

SLON, 146 s., 225 Kč

Kniha stručně představuje přístup a metodu kombinující sociologii a histo-

cii. Autor nastiňuje zvláštnosti obou disciplín, charakterizuje jejich stěžejní osobnosti a díla a poté vybírá klíčová východiska, se kterými může sociohistorik pracovat. Pečlivě sbírá a syntetizuje badatelské výsledky obou disciplín, přebírá východiska, postupy i závěry a přetavuje je prostřednictvím pečlivé argumentace do podoby, která je příznačná pro sociohistorii. Gérard Noiriel není pouze excelentní vědec, ale také výborný a systematicky postupující pedagog. To se odráží i na povaze textu, který je velmi fundovaný, odborný, ale zároveň čtivý, což představuje další cenný aspekt knihy. Ta může v českém prostředí oslovit nejen vědce, ale i studenty společenských věd, kteří se nebrání novým vědecky hodnověrným přístupům.

HANA HORÁKOVÁ

KULTURA JAKO VŠELÉK?

Kritika soudobých přístupů

SLON, 318 s., 390 Kč

Kniha je výsledkem několikaleťte badatelské práce autorky na téma kultura z antropologického hlediska. Reaguje na převahu postmodernistického diskurzu o kultuře v akademickém prostředí i veřejném prostoru a nabízí kritický pohled na roli kultury v obou těchto oblastech. Vytyčuje několik zásadních problémů, které se týkají nejen konceptu kultury na poli terminologie, epistemologie a metodologie, ale souvisejí i s přesahem a průnikem kultury do

dalších sfér sociální reality, zejména do oblasti moci a politiky. Autorka kriticky zkoumá soudobé paradigma kultury v souvislosti s jeho politizací a následným vznikem nových akademických disciplín založených na pojetí kultury jako kolektivní identity. Kniha klade řadu závažných otázek, kterými by se měla zabývat nejen sociální a kulturní antropologie, ale i ostatní společenské vědy, ve kterých je pojem kultury používán, a naznačuje možné odpovědi na tyto otázky.

dalších sfér sociální reality, zejména do oblasti moci a politiky. Autorka kriticky zkoumá soudobé paradigma kultury v souvislosti s jeho politizací a následným vznikem nových akademických disciplín založených na pojetí kultury jako kolektivní identity. Kniha klade řadu závažných otázek, kterými by se měla zabývat nejen sociální a kulturní antropologie, ale i ostatní společenské vědy, ve kterých je pojem kultury používán, a naznačuje možné odpovědi na tyto otázky.

NATALIE SIMONOVÁ

VZDĚLANOSTNÍ NEROVNOSTI

V ČESKÉ SPOLEČNOSTI

Vývoj od počátku 20. století do současnosti

SLON, 180 s., 265 Kč

Kniha zachycuje vývoj vzdělanostních nerovností a vzdělanostní mobility v české společnosti v průběhu 20. a na počátku 21. století. Autorka se pokouší vysvětlit, proč se u nás

navzdory proměňujícímu se historickému kontextu nerovnosti v přístupu ke vzdělání nemění a jsou z dlouhodobé perspektivy stabilní, a to i po roce 1989. Vychází z dosud publikovaných zjištění o přístupu ke vzdělání v České republice a propojuje tak existující poznatky s vlastní mobilitní analýzou mezigeneračního přenosu dosaženého vzdělání v rodině. Téma knihy patří mezi trvale žhavá témata sociologie nerovností a sociální stratifikace. Monografie patří na nějaký čas uzavírá dlouhou debatu o povaze mobilitních pohybů v naší společnosti, ve které se po dlouhá desetiletí křížily základní civilizační (moder-

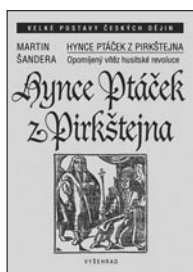
nizační) trendy s hlubokými společenskými a politickými změnami. Efektivní princip utřídění rozsáhlých teoretických poznatků i samotné analýzy dělá z knihy atraktivní studijní text.

Sociologické nakladatelství (SLON),
Jilská 1, 110 00 Praha 1
tel., fax: 222 220 025
slon@slon-knihy.cz,
www.slon-knihy.cz

MARTIN ŠANDERA

HYNCE PTÁČEK Z PIRKŠTEJNA Opomíjený vítěz husitské revoluce

Vyšehrad, váz., 200 s., 248 Kč

Období mezi bitvou u Lipan a dobou poděbradskou bývá vnímáno jako jakýsi mezičas mezi dvěma z vrcholných period naší minulosti. Kniha historika

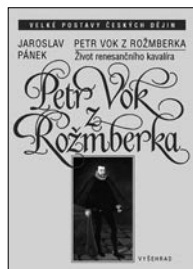
M. Šandery přispívá k rehabilitaci této zajímavé a pohnuté doby. Hynce Ptáček z Pirkštejna, český kališnický šlechtic, je v knize představen jako opomíjený vítěz husitské revoluce, muž, který převedl české země z chaosu a rozkladu veřejné moci po letech husitských bouří k nové konsolidaci. Ta je dnes spojena se jménem Ptáčkova pokračovatele Jiřím z Poděbrad. Jak však přesvědčivě dokazuje kniha, základy této nové moci, jež se dokázala prosadit a dát Čechům pevnou vládu a řád, položil „východočeský král“ Ptáček. Právě on byl architektem landfrýdní organizace, která dokázala stmelit české kraje do efektivních a akceschopných jedno-

tek, právě on stál za dosažením kompromisu v náboženských otázkách na bouřlivých jednáních mezi umírněným a radikálním křídlem husitského hnutí.

JAROSLAV PÁNEK

PETR VOK Z ROŽMBERKA

Vyšehrad, váz., 320 s., 358 Kč

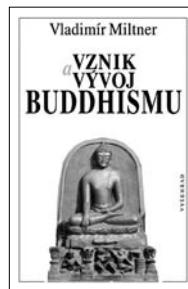
Poslední představitel mocného a legendami opředeného rodu Rožmberků Petr Vok bezsporně patří mezi významné postavy českých dějin přelomu 16. a 17. sto-

letí. Stejně tak mu ale náleží výjimečné místo mezi populárními postavami naší minulosti coby prototypu renesančního kavalíra, který dokázal užívat radosti života plnými doušky. Kniha významného znalce našich dějin v období raného novověku prof. Jaroslava Pánka, vycházející v novém, doplněném a aktualizovaném vydání, přibližuje obě roviny života pana Petra Voka. Věnuje se prostředí slavného rodu Rožmberků, dospívání ve stínu úspěšného bratra Viléma, politickému a hospodářskému působení v roli – poslední – hlavy rožmberského rodu. Jak ale kniha ukazuje, Petr Vok byl také neobyčejně aktivním podporovatelem literatury a vzdělanosti, mecenášem a sběratelem uměleckých děl. Životopis neopomíná ani jeho příklon k evangelictví a podíl na vydání Rudolfova majestátu. Mýtus o „renesančním kavalírovi“ není v Pánkově podání likvidován, ale živým a čtivým způsobem přiblížen.

VLADIMÍR MILTNER

VZNIK A VÝVOJ BUDDHISMU

Vyšehrad, váz., 376 s., 398 Kč

Obsáhlý rukopis o indickém buddhismu obsahuje ohromné množství informací o všech možných aspektech Buddhova učení a složitých cestách, jimiž prošlo na indické půdě

v následujících asi patnácti stoletích. Snaží se vystopovat na jedné straně nejzákladnější otázky buddhistické věrouky a na druhé straně osvětlit různé obměny a varianty v těch bodech, kde se svým pojetím jeho následníci navzájem odlišili a rozštěpili do četných škol a směrů.

Dílo je rozděleno na šest oddílů. Úvod seznamuje čtenáře s prameny a vývojem duchovního myšlení před Buddhou. Další kapitoly se věnují legendám o životě Siddhárthy a společnosti jeho stoupenců. Nejobsáhlejší kapitola „Nauka“ seznamuje s Buddhovým učením a jednotlivými školami. Další kapitoly se zabývají různými filosofickými aspekty buddhismu a buddhistickými literárními díly.

Vyšehrad, s.r.o., Víta Nejedlého 15,
130 00 Praha 3
tel./fax: 224 221 703
info@ivysehrad.cz, www.ivysehrad.cz
nákup: Štěrboholská 44/1307, 102 00
Praha 10; 20 % sleva

Nakladatelství **Dokořán** začalo ve spolupráci s Fakultou sociálních věd UK vydávat řadu **Teritoria**. Všechny publikace jsou dostupné jak v tištěné, tak v elektronické verzi.

Již vyšlo:

MICHAELA KŮŽELOVÁ
FRANCOUZŠTÍ KOMUNISTÉ
A POLSKO V ROCE 1956

130 s., 175 Kč

ZUZANA LIZCOVÁ
KULTURNÍ VZTAHY MEZI ČSSR
A SRN V 60. LETECH 20. STOLETÍ

130 s., 175 Kč

V září – říjnu 2012 vyjde:

PETRA MATĚJŮ
POLITIKA ZÁPADONĚMECKÝCH PARLAMENTNÍCH STRAN
VŮČI ZEMÍM VÝCHODNÍHO BLOKU V LETECH 1963–66

160 s., 175 Kč

ONDŘEJ PICKA
DRUHÁ VERZE BERLÍNSKÉHO PROGRAMU Z ROKU 1971
Konec Adenauerovy CDU?

198 s., 225 Kč

BARBORA UMANCOVÁ
VRCHOLOVÍ ŠACHISTÉ A SOVĚTSKÁ SPOLEČNOST –
PŘÍPAD MICHAILA BOTVINNIKA

96 s., 149 Kč

PAVEL DVOŘÁK
EVROPSKÝ VALČÍK POD RAKOUSKOU TAKTOVKOU?
Analýza rakouského předsednictví v Radě EU v letech 1998 a 2006

154 s., 175 Kč

KONSTANTINOS TSIVOS
ŘECKÁ EMIGRACE V ČESKOSLOVENSKU (1948–1968)
Od jednoho rozštěpení ke druhému

278 s., 298 Kč

Dokořán, Holečkova 9, 150 00 Praha 5 - Smíchov, tel.: 257 320 803, tel./fax: 257 320 805, dokoran@dokoran.cz,
www.dokoran.cz

Navštivte internetové stránky CDK

www.cdk.cz

Naleznete zde informace o všech vydaných i připravovaných titulech CDK, včetně obálek a anotací.

Knihy jsou účtovány s 15% slevou, pro předplatitele časopisů *Kontexty* a *Církevní dějiny* s **25%** slevou.

Poštovné a balné neúčtujeme!

cep
CENTRUM
PRO EKONOMIKU A POLITIKU

CEP nabízí sborník č. 96/2012 „**Domy s nulovou spotřebou energie – geniální návrh, nebo nesmyslná regulace EU?**“, do něhož přispěli **Pavel Gebauer, Ivo Strejček, Karel Kabele, Lukáš Petřík, Robert Axamit, Petr Slanina, Miroslav Kutílek, Aleš Hrubý, Ondřej Krutílek, Petr Měchura, Tomáš Munzi a Lukáš Kovanda**. Editorem je **Marek Loužek**. Předmluvu napsal prezident **Václav Klaus**.

110 stran, 100 Kč.

CEP nabízí sborník č. 97/2012 „**Strukturální schodek rozpočtu**“, do něhož přispěli **Stanislava Janáčková, Martin Slaný, Jan Skopec, Vladimír Tomšík, Eva Zamrazilová, Pavel Řežábek, Ladislav Minčíč, Jiří Rusnok, Pavel Kohout, Petr Mach, David Marek, Tomáš Břicháček, Aleš Michl, Lukáš Kovanda, Tomáš Munzi a Lenka Zlámalová**. Editorem je **Marek Loužek**. Předmluvu napsal prezident **Václav Klaus**.

190 stran, 100 Kč.

objednávky na www.cep.in.cz • tel. 222 814 666 • e-mail: cep@cep.in.cz

WWW.SOUVISLOSTI.CZ

souvislosti

revue pro literaturu a kulturu
2/2012

**Brousek
Typl
Färber
Král
Dene-
marková
Hak
Wiener
Gruppe
Šotolová**

revuepolitika

pouze na internetu !

Politicko-společenská revue CDK s dvacetiletou tradicí

Newsletter, měsíční přehled uveřejněných
textů, e-mailem zdarma, RSS kanál
Více na **www.revuepolitika.cz**

Církevní dějiny

Odborný historický časopis, věnovaný církevním dějinám v českých zemích i ve světě

- Dějiny křesťanství v perspektivě současných historiografických metod
- Kvalitní, zároveň však zajímavé a čtivé články
- Žánrová pestrost (studie, kratší články, eseje, dokumenty, paměti, recenze aj.)
- Texty domácích i zahraničních autorů
- Nezávislost a ekumenický charakter časopisu

Bonus: sleva 25 % na všechny knihy CDK

Ukázkové číslo vám zašleme **zdarma**.

Vychází dvakrát ročně v rozsahu přibližně 160 stran, cena 129 Kč, roční předplatné 200 Kč (dvě čísla).

Knihy z ediční řady *Quaestiones quodlibetales* lze kromě standardní varianty zakoupení jednotlivých svazků získat v rámci ročního předplatného, které má následující výhody:

- dostanete poštou všechny svazky (minimálně tři) ediční řady, které během roku vyjdou
- získáte slevu 25 % na všechny knihy CDK, kterou můžete uplatnit při nákupu na **www.cdk.cz** anebo při objednávkách v redakci CDK
- roční předplatné činí 300 Kč (cena platí pro rok 2011)

Ediční řada navazuje na úsilí CDK o kultivaci a prohlubování historické, teologické a filosofické reflexe vztahů mezi náboženstvím, kulturou a společností, které nacházelo své vyjádření v časopisech *Teologický sborník*, *Teologie & společnost* a nově v časopisech *Církevní dějiny* a *Kontexty*.

Objednávky na adrese:

CDK, Venhuda 17, 614 00 Brno, tel./fax: 545 213 862, e-mail: cdk@cdk.cz, www.cdk.cz

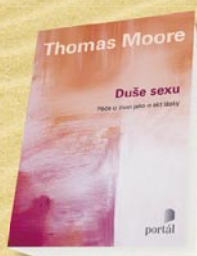
Thomas Moore

Duše sexu

Péče o život jako o akt lásky

Podle autora je právě sexualita jednou z nejdůležitějších oblastí lidského života, snad druhou v pořadí vedle náboženství. Své myšlenky o duši sexu Moore ilustruje bohatými příklady z mytologie, filozofie, umění i příklady ze současného života a vybízí k péči o vlastní život jako o akt lásky.

brož., 344 s., 429 Kč

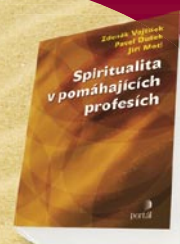
Zdeněk Vojtíšek, Pavel Dušek, Jiří Motl

Spiritualita

v pomáhajících profesích

Kniha ke spiritualitě přistupuje nezažaté z hlediska religionistiky a psychologie náboženství. Je praktickou příručkou pro všechny, kdo se setkávají se záležitostmi náboženství (ať už rádi, nebo neradi) ve své profesi.

brož., 232 s., 365 Kč

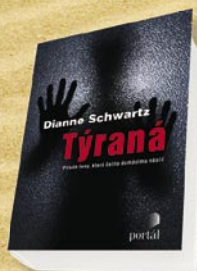

Dianne Schwartz

Týraná

Skutečný příběh ženy, kterou manžel týrá a budí v ní pocity viny, že si za svou situaci může sama. Časem se jeho násilné chování zaměří i na Diannina syna z předchozího manželství. Až tehdy v sobě žena najde sílu a vzepře se. Silný příběh autorka doplňuje zajímavými reflexemi. Přemýšlí o tom, proč si za muže vybrala právě násilníka, a vzpomíná na to, jak se jejich vztah vyvíjel.

váz., 248 s., 355 Kč

Guy Corneau

Chybějící otec, chybný syn

Kniha pojednává o morálním zranění, jímž trpí někteří muži, kterým scházel kvalitní kontakt s otcem. Seznamuje s tím, jak se tito muži jeví navenek, a jakí doopravdy jsou uvnitř. Nabízí možnosti k lepšímu vzájemnému pochopení mezi mužem a ženou, rodiči a dětmi. Ukazuje, jak najít východiska a zbavovat se důsledků.

brož., 192 s., 299 Kč

Žádejte v knihkupectvích nebo objednávejte: Portál, s. r. o., tel.: 283 028 203, e-mail: obchod@portal.cz
Knihkupectví Portál: Praha 1, Jindřišská 30 / Praha 8, Klapkova 2 / Brno, Dominikánské nám. 8

4800 KLIENTŮ
sociální práce
ročně

LIDÍ
dostalo
přímou pomoc **2,3 MIL**

20 700 ABSOLVENTŮ
vzdělávacích
kurzů

DIVÁKŮ
na festivalu
Jeden svět **805 000**

ŠKOL
postavených či
rekonstruovaných **290**

1000 RODIN
politických vězňů
dostalo pomoc

400 MIL KORUN
rozděleno
při povodních v ČR

ŠKOL
zapojených do Jednoho
světa na školách **2900**

20 LET POMOCI
Člověka
v tísní

BEZ VÁS BYCHOM TO NEZVLÁDLI
PŘÍDEJTE SE JEŠTĚ DNES!

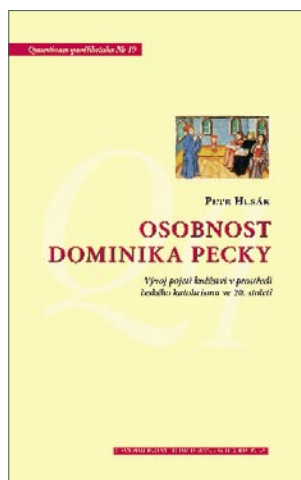
www.clovekvtisni.cz/klub

BENJAMIN DE CONSTANT-REBECQUE

O dobyvačnosti a uzurpaci a jejich vztazích s evropskou civilizací

Dílo tohoto intelektuála, publicisty, politika a znalce evropských myšlenkových tradic je spjata s liberálním myšlením, s odporem vůči teroru a naopak příklonem k hledání svobody, respektive svobody v moderní, dynamicky se rozvíjející společnosti. Jeho vzdělání mu umožňovalo srovnání antických a moderních idejí i institucí. Jeho pronikavý intelekt i politický instinkt z něj dělají jednoho z největších myslitelů 19. století a řadí ho vedle jiného liberála, Alexise de Tocquevilla, který na něj v mnohém navazoval.

Vázané, 192 str., 259 Kč

PETR HUSÁK

Osobnost Dominika Pecky

Vývoj pojetí kněžství v prostředí českého katolicismu ve 20. století

Vynikající práce mladého badatele o mnohostranné osobnosti kněze, spisovatele a pedagoga Dominika Pecky, ale také o chápání kněžského poslání v éře první republiky, v době protektorátu a především v epoše komunismu. Autorovým cílem bylo ukázat, s jakými problémy se český kněz ve 20. století musel vyrovnávat, co se od kněze očekávalo, jak se vyvíjely představy o kněžství, formách pastorační, pastoračních metodách. To vše lze u D. Pecky pozorovat nejen díky širokému rozsahu činnosti, kterým se věnoval, ale zejména pro odvahu o vlastních aktivitách a vlastním povolání přemýšlet a psát – a v neposlední řadě díky jeho vězeňské zkušenosti. Publikace líčí osobnost proslulého kněze s použitím dosud neznámých pramenů a v příloze obsahuje i 17 unikátních fotografií Dominika Pecky.

Brož., 156 str., 198 Kč

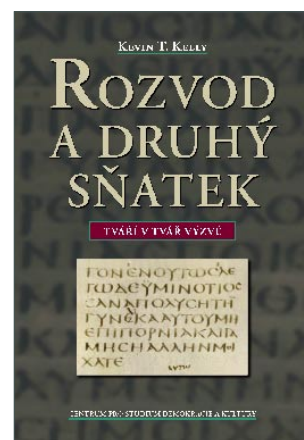
KEVIN T. KELLY

Rozvod a druhý sňatek

Tváří v tvář výzvě

Rozvod je bezpochyby bolestnou událostí, v katolické církvi o to bolestnější, že je často doprovázen necitlivými reakcemi věřícího společenství a pastoračními rozpaky duchovních. Kniha britského katolického teologa shrnuje většinu relevantních teologických diskusí a oficiálních vyjádření k problematice rozvodů a druhých sňatků a podává vlastní argumentaci ve prospěch otevřenější pastorační politiky římskokatolické církve vzhledem k rozvedeným a znovu seždaným. Kniha v žádném případě není obhajobou rozvodů, pokouší se však o realistický koncept pastorační péče, který je teologicky ukotven v pojetí manželství jako smlouvy-vztahu, jež bylo uznáno na II. vatikánském koncilu. Podle autora páry nemohou považovat nerozlučitelnost svého manželství za samozřejmou, nýbrž ji musejí v každém období znovu tvořit.

Brož., 272 str., 269 Kč

Objednávky na adrese:

CDK, Venhudova 17, 614 00 Brno, tel./fax: 545 213 862, e-mail: objednavky@cdk.cz, www.cdk.cz

